

Fig. 1. Kirken, set fra sydvest. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Kirchenäußeres aus Südwest.*

GUDUM KIRKE

SKODBORG HERRED

Sognavnet, der tidligst nævnes 1266 (»guthum«),¹ er sandsynligvis afledt af substantiverne 'gud' og 'hjem' som en henvisning til et førkristent kultsted eller til en lokalitet, viet til guderne.² Stedets fortsatte betydning i middelalderen fremgår af kirkelisten i Ribe Olde-moder o. 1350, da Gudum Kirke ligesom Nørre Nis-sum Kirke (s. 637) takseredes til 6 skilling sølv, den højeste vurderingssum i Skodborg Herred.³ Sognet rummede fra gammel tid endnu en kirkelig institu-tion, et *†benediktinernonnekloster*, som første gang om-tales 1268, da den gavmilde fru Gro, enke efter Esbern Vagnsen (Vognsen), testamenterede 2 mark penge her-til.⁴ Klostret (jf. s. 1051) lå syd for sognekirken i en dalsænkning ved nordsiden af en å (Klostermølle Å). Som nævnt 1638 i præsteindberetningen til Ole Worm skulle her »haffue staaet en capell, derhoss haffuer ver-et en kilde (...), kaldtis Vor Frue kilde«.⁵ Anlægget er dog ligesom nonneklostrets *†kapel* eller *†kirke*, der også

kan have været viet til Gudsmoderen, på nuværende tidspunkt kun delvist arkæologisk dokumenteret (jf. s. 1051). Om *kilden*, se ndf.

1439 erhvervede klostret patronatsretten over Nørre Nissum Kirke, der, som det yderligere præciseredes 1466 og 1484, blev inkorporeret heri (jf. s. 637).⁶ Efter forgæves i nogle år at have appelleret til Ribebispen, Henrik Stangeberg, fik klostret 1466 omsider kongelig støtte til en reformering efter de retningslinjer, der var fastlagt ved klostret i Bursfeld nær Göttingen.⁷ Denne vigtige handling er utvivlsomt baggrund for beslut-ningen om at flytte klostret fra ådalen 1484 og for at forene det med sognekirken i Gudum. Stangebergs efterfølger, biskop Hartvig Juel tillod således prioris-en og hele konventet at bygge klostret og den tilhø-rende avlsgård »op hosz Gudom kircke« og desuden have »Gudom kiercke thill thierris closterkircke«. Til-ladelsen omfattede tillige brugsretten over det gods og

ejendomme, som hidtil havde ligget til priorens bord, foruden den førnævnte patronatsret.⁸

Den radikale nyordning gav anledning til en gennemgribende ombygning af sognekirken, hvis afslutningstidspunkt (og formentlig kirkens nyindvielse) markeredes Skt. Thomas aften, 20. dec. 1492, mens Hartvig Juel var biskop og Ellen Hjulsdatter priorisse, som præciseret i en endnu bevaret bygningsindskrift (s. 1052). Kirken kom ved ændringen til at udgøre sydflojen i det nyopførte klosteranlæg (jf. s. 1031). Som led i det omdannede nonneklosters konsolidering tilføjes

allerede to år efter, 1494, patronatsretten over Fabjerg Sogn, hvis kirke siden har været *anneks* til Gudum (jf. s. 1089).⁹ Den verdslige administration af klostret, der var rigt udstyret med gods, erhvervet ikke mindst i forbindelse med sjælegaver,¹⁰ blev varetaget af en prior eller forstander, i begyndelsen af 1500-tallet af Palle Juel til Ulstrup, bror til Ribebispen (jf. gravsten nr. 1).¹¹

Ved reformationen omdannedes klostret til et kongeligt len, idet lensmanden dog forpligtede sig til at underholde de tilbageblevne nonner, hvoraf endnu tre fandtes her 1573; deres skrøbelige tilstand forhindrede

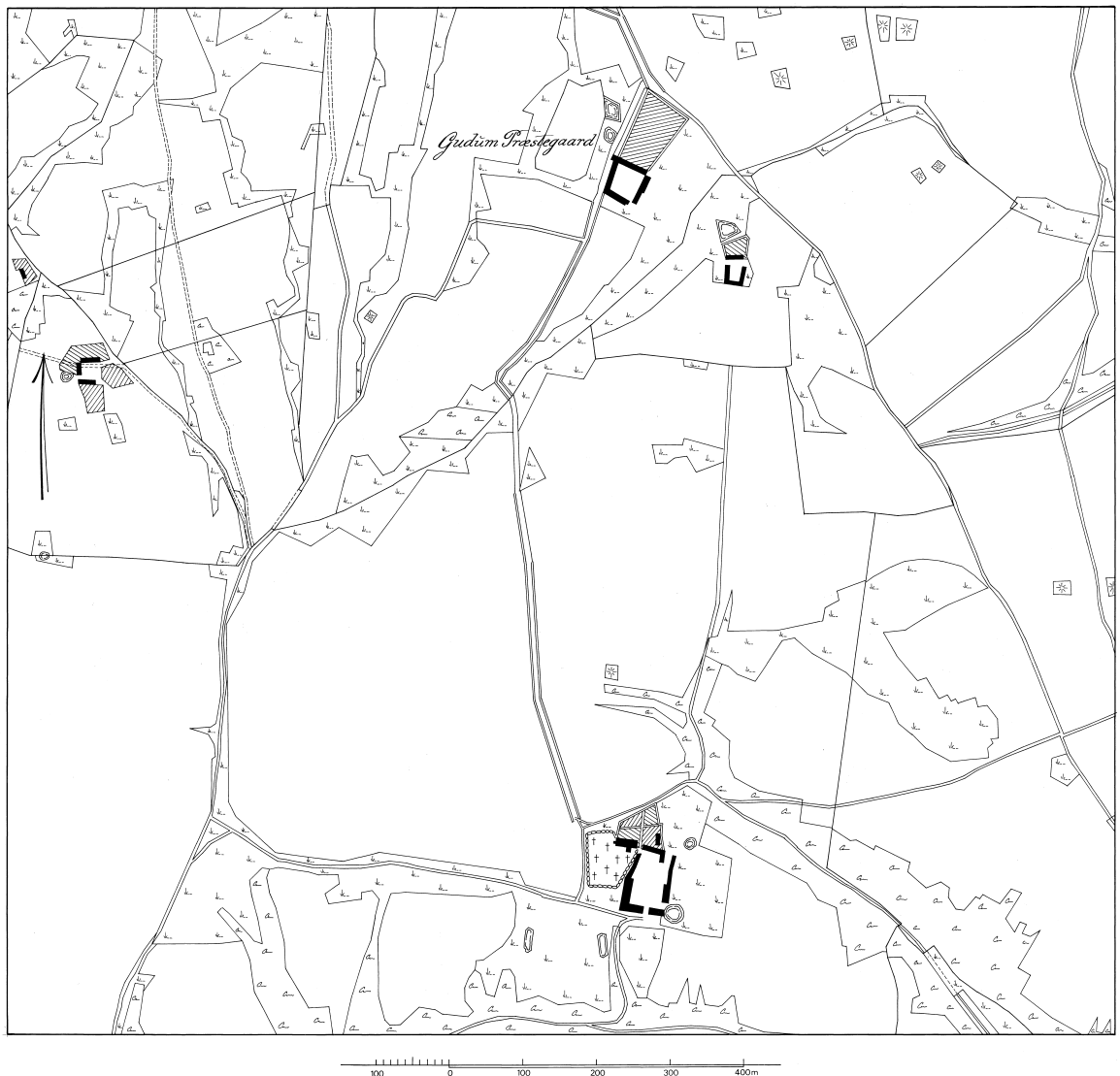

Fig. 2. Matrikelkort 1:10.000 sammenstykket af kort over Gudumkloster, målt 1803 af Møller, samt af kort over Gudum præstegård, Krøjkær og Havskovgårds jorder, målt 1817 af Sørensen. Omtegnet 1867. Sammentegnet af Jørgen Wichmann. – *Katasterkarte, zusammengestellt aus Karten über Gudumkloster, Pfarrhof Gudum sowie die Ländereien von Krøjkær und Havskovgård.*

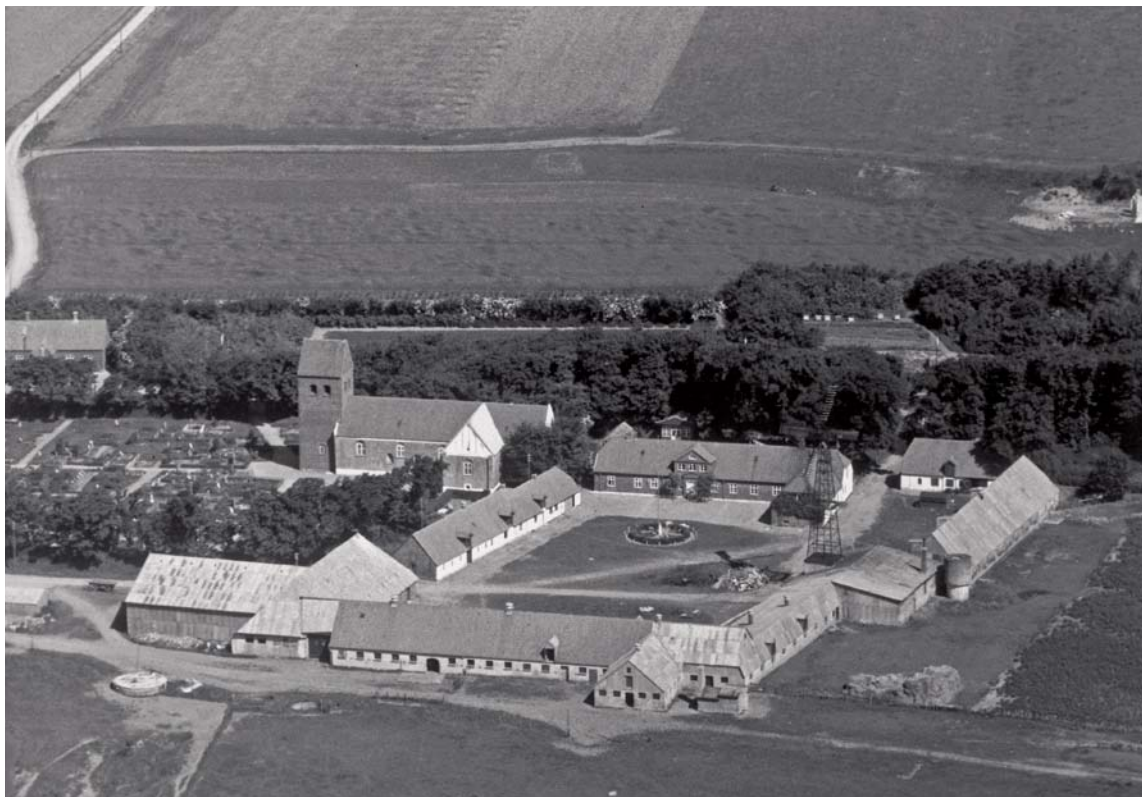

Fig. 3. Luftfoto af kirken og Gudumkloster set fra syd. Foto Sylvest Jensen 1946 i KglBibl. – *Luftaufnahme von Kirche und Gudumkloster.*

imidlertid en påtænkt flytning til Mariager Kloster.¹² 1556 fik Malte Jensen Sehested (jf. alterkalk, klokke og s. 1055), der 1552 havde efterfulgt sin far, Jens Thomsen til (Nørre) Holmgård, som klostrets lensmand, påbud om at udlægge en præstegård med tilhørende rente til klostrets præst.¹³ Ved samme lejlighed understregedes det, at klostrets forstandere endnu havde patronatsret over kirken.¹⁴ Retten overgik siden til kronen, jf. ndf. I tidsrummet 1585-1670 var Gudumkloster knyttet til landsdommerembedet. En række af landsdommerne markerede sig yderligere i forbindelse med bygningsarbejder (s. 1047), ved inventargaver eller begravelser, således Gunde Lange (†1623, jf. prædikestol, 1621-22), Erik Juel (†1657, jf. †herskabsstol) og Laurids Below (†1663, jf. †messehagel og †muret begravelse); sidstnævnte fik netop bevilget en begravelse for sig og sin familie til gengæld for diverse forbedringer af kirkens indtægter og af »adskilligt til dends zirat oc brug«.¹⁵ Mens Erik Juel residerede i Gudum, indtraf 1630 en omfattende *brand*, under hvilken ikke blot en række af klostrets bygninger, men desuden kirketårnet, dvs. tagrytteren (s. 1046), nedbrændte. Også selve kirken og dens inventar er antagelig blevet berørt ved samme lejlighed.¹⁶

I den efterfølgende periode, 1670-1717, da skiftende officerer bestyrede Gudumkloster, blev Gudum Kirke (sammen med Fabjerg og Nørlem kirker) 1699 med tilhørende tiender samt kaldsret afhændet til Eiler Eilersen Holm (†1706) til Eskær (Mosbjerg Sogn, Horns Hrd., Hjørring Amt).¹⁷ Siden, dvs. før 1726, knyttes kirken til Kongensgård (Nørre Nissum Sogn), antagelig erhvervet af kammerråd Matthias Pedersen (†1745), der også 1723 af kronen havde købt Nørre Nissum Kirke (s. 637).¹⁸ Petersens enke, Anne Marie Madsdatter videresolgte 1757 såvel Gudum Kirke som annekskirken Fabjerg til Jens Wandborg de Stiernhielm (†1780) til Kappel (Nørlem Sogn). I hans ejertid blev kirkens indre renoveret (jf. alterkalk, altertavle, prædikestol, pulpitur). Siden skiftede ejerskabet hyppigt. 1789-93 deltes det mellem Ole Nielsen Balleby til Strandbjerggård og Christen Jensen i Brejnholt (Christen Jensen Breinholt); sidstnævnte blev eneejer 1793.¹⁹ Herefter var ejendomsretten over kirken igen delt i to halvdele, idet kronen dog havde kaldsretten fra 1809.²⁰ Den ene del afhændedes 1801 til Breinholts svigersøn, Peder Ibsen Breinholt, der allerede 1803 solgte den til Alexander Mortensen Nyboe (†1805) til Krosgård (Gudum Sogn).²¹ Dennes søn, Ib Nyboe

Fig. 4. Fugleperspektiv af kirken og Gudumkloster o. 1675. Pennetegning fra Peder Resen Hansens *Atlas Danicus*. KglBibl. – *Vogelperspektive von Kirche und Gudumkloster um 1675.*

solgte 1833 andelen til Christen Madsen (Trabjerg).²² Den anden halvdel af ejerskabet blev antagelig 1801²³ overtaget af Breinholt's anden svigersøn, Niels Christian Lund til Kongensgård, der 1839 overdrog anparten til svigersønnerne Jens Peter Mikkelsen i Sophielyst (Nørlem Sogn) og Peder Jensen (†1873) i Nørre Byskov (Nørre Nissum Sogn); sidstnævnte omtales dog 1847 som kirkens eneejer.²⁴ 1928 opnåede kirken *selveje*.²⁵

†*Alter*, viet Skt. Laurentius. Omtalt i familieoptegnelserne fra Iver Juel til Stubbergård i forbindelse med begravelsen 1498 af hans bror, Otto Juel, 'udi Gudum Kloster (dvs. klosterkirken) for St. Laurentii Alter'. På altret, der enten var identisk med højalteret eller måske snarere var placeret som et sidealter i søndre korsarmskapel, hvor Palle Juel, en farbror til de to brødre, blev begravet, stod 'St. Annæ Tavl' (jf. s. 1059).²⁶ Herudover må det antages, at klosterkirken også havde andre sidealtre, der ikke mindst har været nødvendige i forbindelse med de skiftende sjælemesser for kloster-samfundets velgørere.²⁷

Sagn. Om ridefoged Poul Eliæson (jf. epitafium), fortæltes, at han på grund af uærlighed ved erhvervelsen af ejendommen Østergård ikke kunne finde hvile i sin grav på kirkegården, men hver nat færdedes på vejen ud over Klosterhede mellem (Nørre) Holmgård og Østergård.²⁸

Helligkilder. I sognet findes i alt fem kilder: Vor Frue Kilde i dalen ved det tidligere klosterkompleks (jf. ovf.), Skue- eller Skovkilden mellem Trabjerggård og landevejen mellem Lemvig og Struer, Plumkilde nordvest for Gudum By, Ravnskilden ved Østergård og sydvest for Vium samt Ouskilde øst for gården Nørre Tang.²⁹

Kirken ligger omtrent midt i det langstrakte sogn på et fladt plateau umiddelbart vest for herregården Gudumkloster og syd for den nyere landevej mellem Lemvig og Struer (jf. fig. 30), der øst herfor falder markant mod landsbyen, Gudumstad. Bebyggelsen af området i kirkens umiddelbare

nærhed har i øvrigt kunnet føres tilbage til vikingetiden, idet Holstebro Museum ved en prøvegravning 1998 inden for hegnet af den samtidig anlagte kirkegårdsudvidelse i vest, påviste spor efter en eller flere gårde fra vikingetiden, af hvilke den yngste bygning er henført til tiden 1000–1150.³⁰ Nogle hundrede meter syd for kirken løber Klostermølle Å mellem stærkt nedroderede skrænter og krydser i sit videre løb mod øst og nordøst landevejen ved Gudum Bro. Langs åens nordside løber den tidligere landevej, som går gennem Klostermøllens bygninger, ikke langt fra Gudum Bro. Her, vest for Klostermøllen, lå det forsvundne $\dagger$ benediktinernonnekloster indtil flytningen 1484 fra dalen op til sognekirken (s. 1025, 1051). Præstegården ligger mere end en kilometer nord for kirken (jf. fig. 2).

Kirkegården, som har måttet tage hensyn til klosteret, senere omdannet til en herremandsbolig mv. (s. 1026, 1031), er derfor hovedsagelig anlagt syd og vest for kirken. Langs nordsiden er en stor parkeringsplads anlagt i nyere tid. Kirkegården blev 1883 udvidet med et areal, som købtes af Gudumkloster, antagelig på nordsiden.³¹ Den seneste udvidelse 1998 er derimod en vestlig forlængelse af den gamle kirkegård.³²

Kirkegårdens hegn og indgange. Såvel den gamle som den nye del af kirkegården hegnes af delvis jorddækkede kampestensdiger, som har gammel hævd, og hvis vedligeholdelse nævnes allerede i de ældst bevarede regnskaber.³³ Således arbejdedes der 1584 på kirkediget, og 1596 indkøbtes tørv hertil.

Hovedindgangen er i nord og består af en køreport og fodgængerlåde; begge lukkes de med hvidmalede tremmefløj af træ, ophængt i piller af røde mursten, afdækket med saddeltage af vingetegl. Pillerne ønskedes fornyet 1948 og kan være samtidige med det da opførte $\dagger$ ligkapel (se ndf.).³¹ Grænsen mellem kirkegårdens to afsnit markeres af en nord-sydgående gang, hvortil hvidmalede trætrømmefløje, ophængt i støbte cementpiller, giver adgang fra henholdsvis parkeringspladsen og en markvej fra Gudumklosters avlsbygninger langs kirkegårdens sydside. Endelig findes der i øst en ældre, ligeledes hvidmalet låge af træ, som giver adgang til herregården (jf. fig. 6).

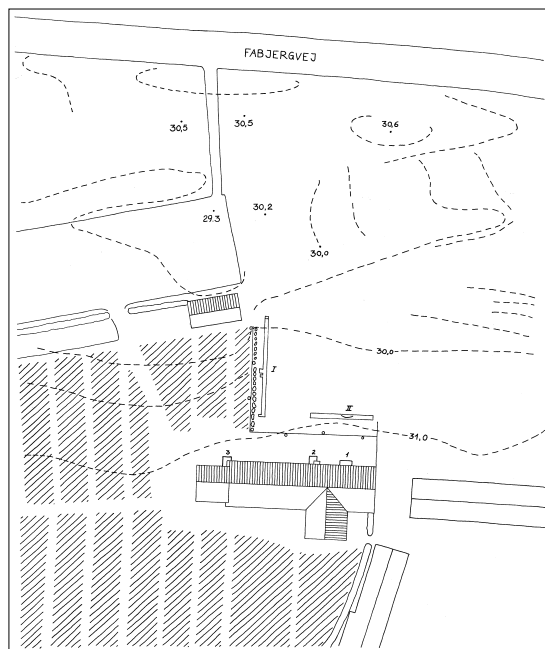

Fig. 5. Kort af kirkens nærmeste omgivelser med angivelse af søgegrøfter ved arkæologisk undersøgelse 1981, jf. fig. 18 (s. 1031). 1:1.500. Kort med højdekurver, bearbejdet af Henrik Græbe og tegnet af Torben Hjelm 1981. – *Karte über die nähere Umgebung der Kirche mit Angabe über Suchgräben bei der archäologischen Untersuchung 1981.*

$\dagger$ *Indgange.* Ved kirkegårdens beskrivelse 1869 nævnes tre låger og en (lig)port, hvis udformning og placering dog ikke fremgår.³¹ De ældre regnskaber omtaler indgange i både syd, vest og nord – indgange, hvis udformning og materialer synes ændret flere gange. Således blev port og stette 1586 fornyet af to tømrere, og 1593 skar to ‘savmænd’ træ til den nordre stette, som de herefter rejste og ‘klædte’. 1599–1600 blev søndre og nordre stettedør repareret, mens to tømrere betales for igen at forny den gamle port og stette.³³ Som det fremgår, var der tale om tømrede portaler, og 1624 betales atter for tømmer til port og stette samt for brædder til tækket herover.

1804 var portalerne dog til dels murede, da de trængte til forbedring af såvel mur- som tømmerværk. Det fremgår ligeledes, at de havde tegltage.³⁴ 1808 ønskede kirkeejeren imidlertid, at den vestre stette, hvorfra man havde fjernet mursten til forbedring af gulvet i kirken(!), måtte

Fig. 6. Korgavlen, set fra Gudumkloster. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Der Chorgiebel von Gudumkloster aus gesehen.*

blive opført af egetømmer og låger.³⁵ 1845 var ligporten (dvs. køreporten) og den tilhørende låge placeret i vestsiden af kirkegården.³⁶ Den er muligvis i forbindelse med kirkegårdsudvidelsen 1883 flyttet til nordsiden, hvor der i 1900'ernes begyndelse fandtes port og låge med trætræmme-fløje, ophængt i murede piller, afdækket af pyramidetage med topkugler.³⁷

Bygninger på kirkegården. I kirkegårdens nordøstre hjørne er 1993 opført et nyt *kapel*, som til lige rummer toilet, graverkontor og redskabsrum (arkitekt Flemming Bay-Jørgensen, Ringkøbing). Den langstrakte bygning, som indgår i nordhegnet, er opført af røde mursten og har sadeltag, hængt med vingetegl. Indgangen til ligkapellet er en rundbuet portal i vestgavlen. Et sortmalet *maskinhus* af træ er opført 2009 ved parkeringspladsens vestende på et areal nord for den seneste kirkegårdsudvidelse.

†*Bygninger på kirkegården.* I indberetningen til Danske Kancelli 1700 omtales et *†klokkelhus* på kirkegården.³⁸ Det kan være rejst efter klosterbranden 1630, som efter alt at dømme beskadigede en *†tagrytter*, der efterfølgende nedtoges (s. 1046).

Et *†ligkapel* i kirkegårdens nordøstre hjørne på samme sted som det nuværende kan være opført i årene kort tid efter 1946, da kirkesynet anså et lighus med tilhørende toilet for påkrævet.³¹ Kapellet var opført af røde mursten og det afvalmede tag hængt med vingetegl.³⁹ Den rundbuede portal i vestgavlen er gentaget i den nuværende bygning.

Bygninger i kirkens omgivelser. Øst for kirken ligger *herregården Gudumkloster*, der i sin nuværende skikkelse består af en hovedbygning mod nord samt to sidebygninger, af hvilke den vestre er fritstående og danner skel mod kirkegården, mens den østre er sammenbygget med hovedfløjen (jf.

fig. 3).⁴⁰ De er alle grundmurede og i ét stokværk. Hovedbygningen skal være opført efter 1762, da gården erhvervedes af forpagter Christen Olesen, mens sidefløjene muligvis er ældre. De nuværende avlsbygninger er alle af nyere dato (sml. fig. 3 og 30). – Ved parkeringspladsens nordside ligger et *missionshus*, »Siloam«, fra 1900-tallets første årtier(?), bygget af røde mursten og hængt med eternitplader. Det er for nylig erhvervet af kirkens menighedsråd og istandsat.

†*Gudumkloster*. De klosterbygninger, som opførtes efter nonnernes flytning til sognekirken 1484 er for længst forsvundet. Der er næppe heller i den nuværende herregård bevaret meget af de tilbygninger og udvidelser, som gennemførtes i århundrederne efter reformationen, da klosteret tjente som lensmandssæde og efterfølgende 1585–1670 som bolig for landsdommeren (s. 1027). Efter brand 1630 istandsattes både kloster og kirke af landsdommer Erik Juel, men ejendommen var alligevel så forfalden, at landsdommer Laurids Below fik tilladelse til at opføre en ny hovedbygning 1656.

De middelalderlige klosterbygninger har været opført ved sognekirkens nordside. En udgravning 1981 viste dog kun meget få levn heraf,⁴¹ men der kan ikke være tvivl om, at vestfløjen, den 'regelgård' (dvs. bolig for de regelbundne nonner), som omtales ved et syn 1645, var bygget op mod nordmurens vestende. Her viser murværket endnu den blændede overdør (jf. fig. 17, s. 1042), som gav nonnerne adgang til deres afsondrede pulpitur. Den gamle kvindedør sammesteds forinden (s. 1035) må efter fløjens opførelse have givet indgang til selve kirkerummet fra en korridor i understokværket. Herudover må klostret mindst have omfattet endnu et hus nord for kirkens østende, omend ikke sammenbygget hermed. Fra denne bygning har der været adgang til kirken over gårdspladsen gennem den †dør, som 1966 påvistes i 2. fag (s. 1049).

Et fugleperspektiv af kirke og kloster, tegnet o. 1675 til Resens Danmarksbeskrivelse, *Atlas Danicus* (fig. 4), giver trods sin primitive karakter ganske god besked om klostrets omfang på daværende tidspunkt. Nord for selve kirken ses 'regelgården', som muligvis var en vinkelbygning,

mens det østre hus på daværende tidspunkt var sammenbygget med en øst-vest orienteret bygning, antagelig Laurids Belows nye hovedbygning, hvis søndre langside var udstyret med et trappehus eller karnap. En række avlsbygninger og staldlænger af bindingsværk hegnede gårdsrummet mod øst, syd og til dels i vest.

BYGNING

Kirken er et langhus, som har afløst en romansk forgænger på samme sted, enten af træ eller granitkvadre. Den usædvanlige bygning skal måske henføres til 1300-tallet, men er vanskelig at datere og uden sidestykker i området. Den er med sikkerhed ombygget og forhøjet for tillige at kunne tjene som klosterkirke for nonnerne efter deres flytning fra ådalen 1484. Et kapel ved sydsiden er muligvis samtidig med eller næppe meget yngre end den ombyggede kirkes indvielse 1492. Et eftermiddelalderligt †våbenhus ved vestgavlen afløstes 1929 af det nuværende tårn. Orienteringen er omtrent solret.

Fig. 7. Blændet †dør på langhusets sydside (s. 1036) med romansk tympanon af granit (s. 1033). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Verblendete †Tür an der Südseite des Langhauses mit romanischem Tympanon aus Granit.*

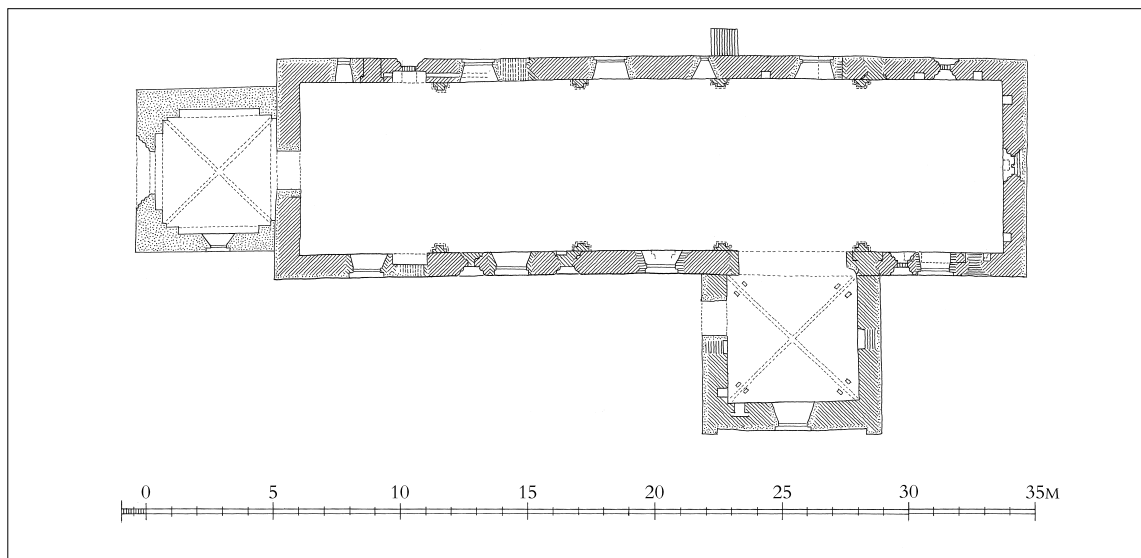

Fig. 8. Plan 1:300. Målt af Poul Hansen og Ib Lydholm 1964, suppleret 1966 af Morten Aaman Sørensen samt suppleret og tegnet af Hugo Johannsen 2010. – *Grundriss*.

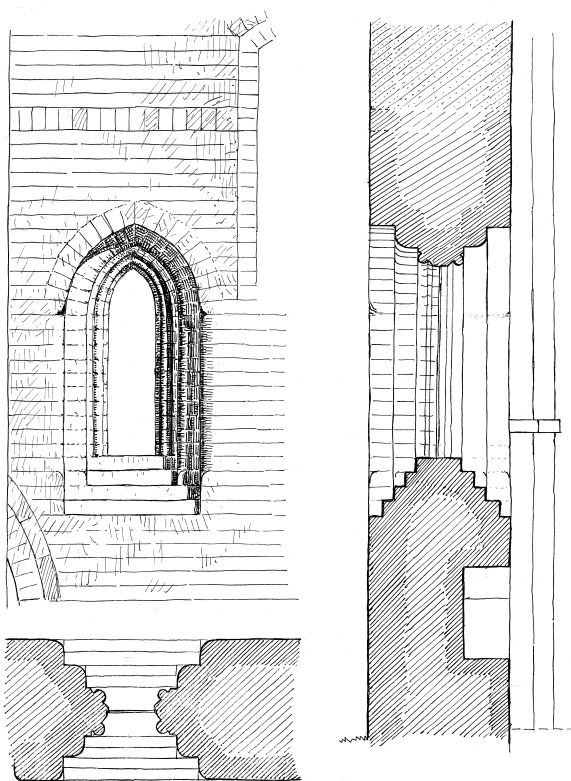

Fig. 9. Plan, opstalt og snit af oprindeligt vindue i korets sydside (s. 1038). 1:50. Målt og tegnet af Charles Christensen 1933. – *Grundriss, Aufriss und Schnitt von ursprünglichem Fenster in der Südseite des Chores*.

DEN ROMANSKE KIRKE

Tilstedeværelsen af en romansk granitkvaderkirke forud for den stående teglstensbygning, fremgår foruden af fonten (s. 1063) udelukkende indirekte af genanvendt materiale, som dog ikke nødvendigvis stammer fra en kirke på samme sted. Det kan således ikke udelukkes, at man ved nedbrydningen af nonneklostret i ådalen o. 1484 (s. 1051) har genbrugt materiale herfra ved ombygningen og istandsættelsen af sognekirken. I så fald har forgængeren for den teglmurede sognekirke måske været en *†trækirke(?)*.

Det nævnte stenmateriale udgøres af *granitkvadre*, som ses benyttet foruden i begge langmure. Kvadrene, der til dels dækkes af det hævede jordsmon, omfatter hovedsagelig to skifter; stenene er endvidere benyttet som hjørnekæder i sydøst og nordvest (jf. fig. 18–20). Ifølge prøvegrovninger ved nordsiden hviler kvadrene på en markstenssyld og er således ikke bevaret *in situ*, men snarere benyttet som en art skalmuring af den udsatte sokkelzone. I hvert fald ville det have været mere i pagt med normen, hvis granitkvadrene var udgået fra en sokkelmarkering. Det må ligeledes undre, at det genanvendte materiale ikke omfatter vinduesoverligger.

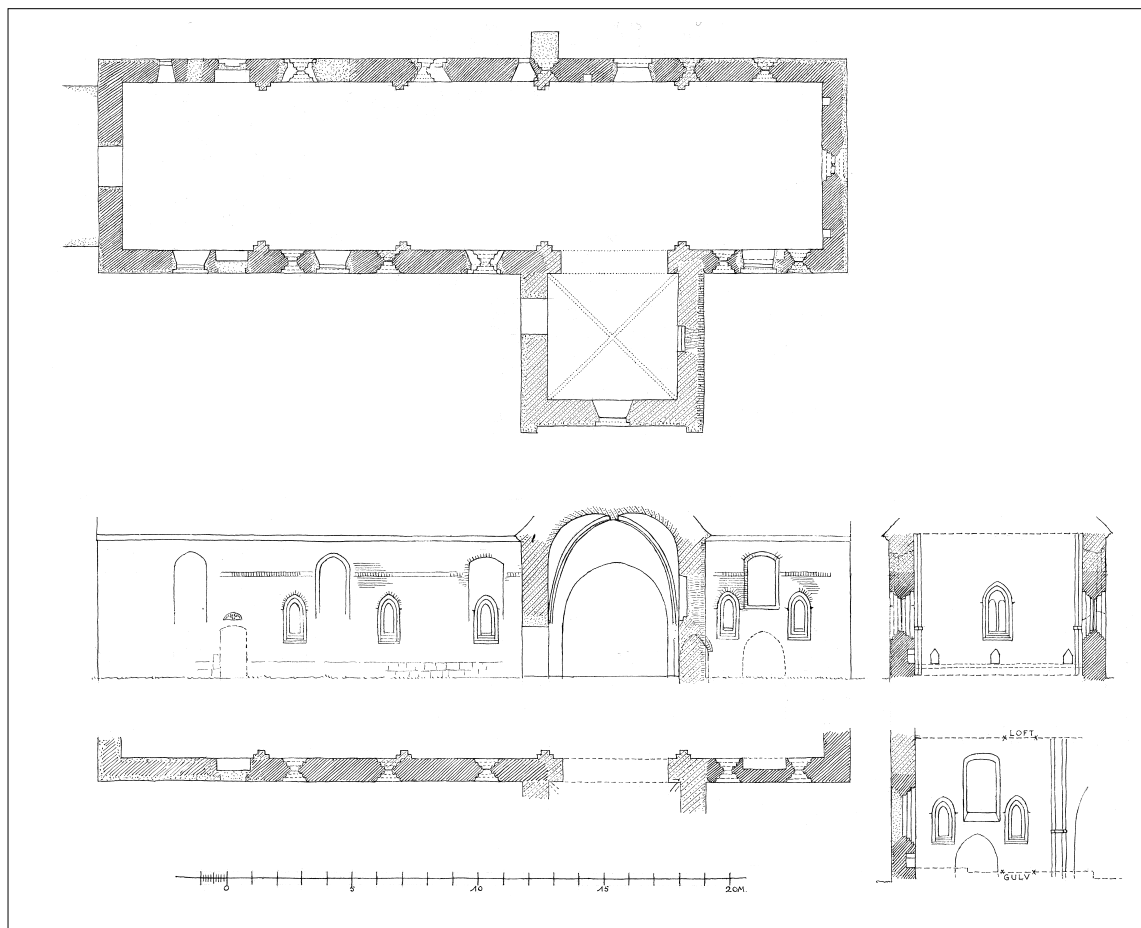

Fig. 10. Plan, snit og opstalt af sydfacaden. 1:300. Målt og tegnet af Charles Christensen 1933. – *Grundriss, Schnitte und Aufriss der Südfassade.*

Det mest signifikante bygningsled fra en ældre kirke repræsenteres af et *tympanon* (fig. 7), som er indsat i murværket over sydsidens blændede dør. Det måler 36×70,6 cm, og det forsænkede felt prydes af et kors, indrammet af en tovsnoning langs den cirkulære overside. De beskedne dimensioner viser, at tympanonet må have afdækket en meget smal dør, muligvis en præstedør(?) i det forsvundne kor.⁴²

DEN HØJGOTISKE KIRKE

Den nuværende kirke er et langhus, ca. 29,5×8,5 m, opført af store, røde munkesten lagt i regelmæssigt munkeskifte. Som nævnt ovenfor (s. 1032) hviler murene på en syld af små marksten, hvor-

over genanvendte granitkvadre, som til dels er jorddækkede (jf. fig. 19). Murværket står blankt med undtagelse af de hvidtede gavle, men præges i øvrigt af de mange ændringer og reparationer, som kirken har gennemgået.

Langmurenes oprindelige gesimser markeres nu af et rulskifte (jf. fig. 15-17 og 26) ved overgangen til den senmiddelalderlige forhøjelse (s. 1041), om end det ikke kan udelukkes, at en mere markant gesims over rulskiftet er fjernet ved ombygningen. De skalmurede gavle må også være ombygget med nye taggavle ved forhøjelsen.

Døre og vinduer. Langhuset har haft mindst tre døre, som nu alle er blændede og ombyggede. Østligt i korets sydside er en præstedør, og i skibets langmure findes to døre oven for hinanden

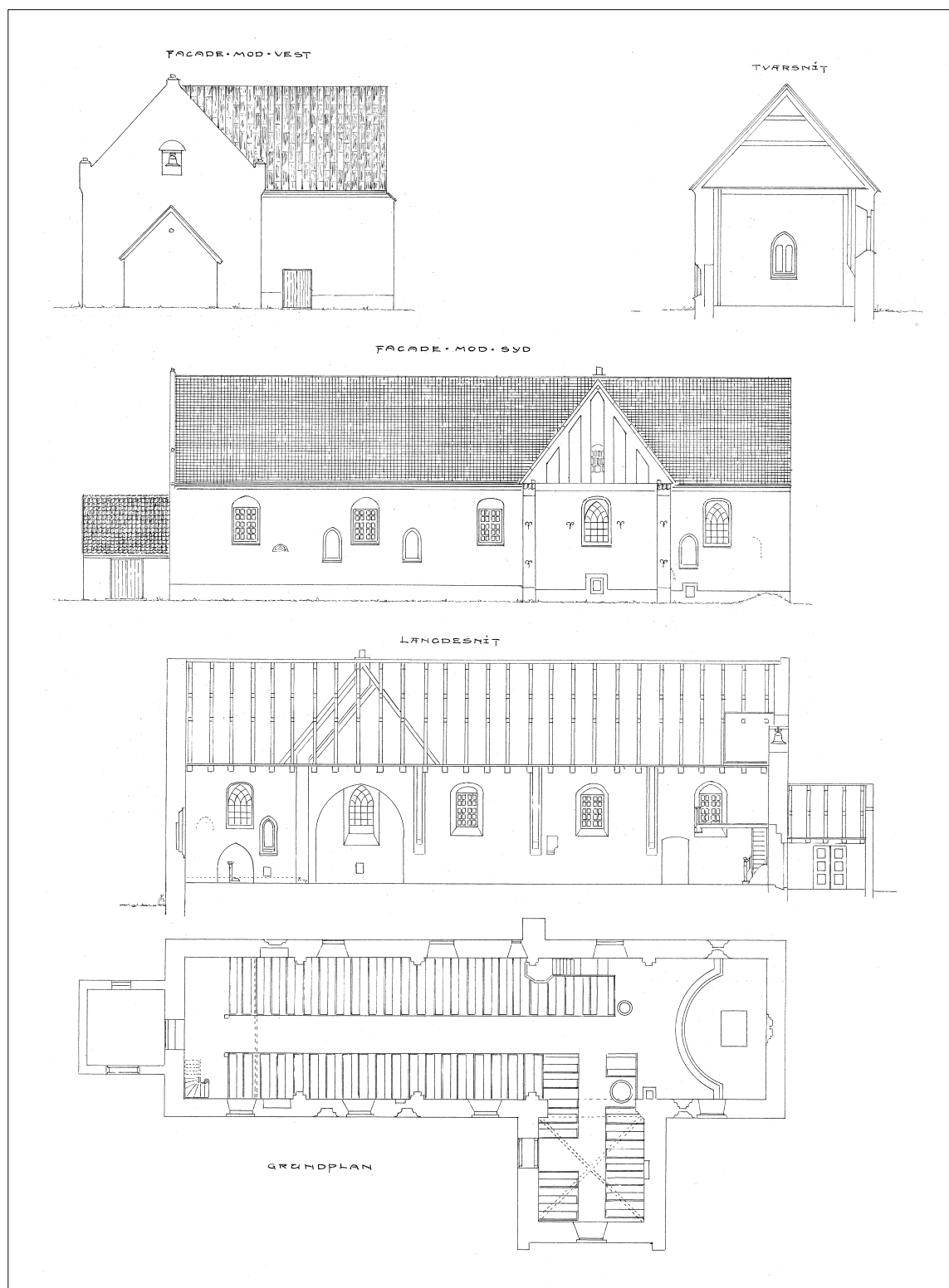

Fig. 11. Plan, snit og facader. 1:300. Målt og tegnet af Kristian Jensen 1928. – *Grundriss, Schnitte und Fassade.*

Fig. 12a-b. Blændet, oprindeligt vindue i korets sydmur (s. 1038). a. Indre. Foto Arnold Mikkelsen 2008. b. Ydre. Foto Hugo Johannsen 2008. — *Verblendetes, ursprüngliches Fenster in der Südwand des Chores.*

samt muligvis en tredje i vestgavlen. Af disse er kun præstedøren og skibets norddør med sikkerhed fra opførelsestiden, mens de to øvrige enten er sekundære eller meget stærkt ombyggede.

Den omtalte præstedør sidder udvendig skjult bag kapellets østre mur, bortset fra den østre del af dens stik: et rulskifte med prydkifte af løbere (jf. fig. 9, 16). Stikket er formentlig spidsbuet, om end formen ikke kan afgøres med sikkerhed. Omridset af den indvendige anslagsniche påvistes 1965 og viste en bredde på ca. 120 cm. Den oprindelige højde blev angivet til ca. 270 cm.

Af langhusets sidedøre er den nordre bedst bevaret om end sekundært ændret. Dens ydre (fig.

14), som forneden dækkes af en nyere skalmuring, fremtræder som en spidsbuet indfatning af en fladbuet dør. Spidsbuen er sat af rundede sten, som i selve stikket ledsages af et løberprydkifte, mens fladbuen danner et rulskifte. Indersidens fladbuede anslagsniche, hvis stik er ommuret, måler i bredden ca. 138 cm, mens højden regnet fra det oprindelige gulv var ca. 270 cm. Tilsyneladende er den ca. 70 cm brede, fladbuede dør, som står tilmuret med store sten, indsat sekundært i den spidsbuede indfatning, med hvis uprofilerede stik den flugter. I anslagsnichens vanger er påvist glidehuller til en *stængebom*, som i den østre vange strakte sig ca. 260 cm ind i murlivet.

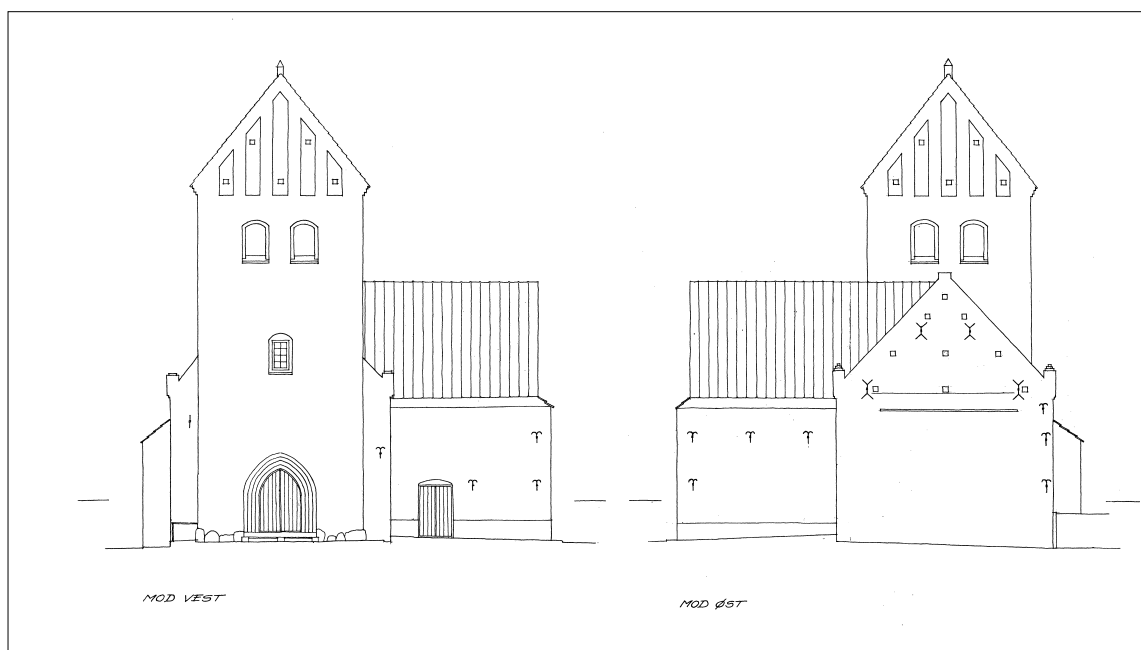

Fig. 13a-b. Facader. 1:300. Målt og tegnet af Poul Hansen og Ib Lydholm 1964. – *Fassaden.*

fem. Sydsiden har dog sandsynligvis haft et sjette, som er forsvundet ved åbningen af arkaden til kapellet. Der er ikke påvist vinduer i langhusets vestende hinsides dørstederne.

Den uregelmæssige fordeling af langsidernes vinduer afspejler rummets opdeling i kor og skib foruden de hensyn man har måttet tage til andre åbninger såsom præstedøren og celebrantnichen (se ndf.), begge i korets sydside. Skibets tre vinduer er anbragt med omtrent samme indbyrdes afstand, men uden korrespondance mellem de to langsider.

Korets vindue står som en niche, ca. 230×120 cm, der både ind- og udvendig er spidsbuet. Vinduet har en slank, tvedelt lysning med fladbuede stik. Indramningen er karakteristisk med sin fire skifter høje aftrappede sål mellem retvinklede falsse, der ud for lysningen er muret som halvrunde vanger. I stikket er den inderste af de to vulster ført videre, mens det ydre rulskifte er retvinklet. Pillen mellem tvillingåbningerne er en simpel,

Fig. 14. Langhusets blændede norddør (s. 1035). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Verblendete (†) Tür an der Nordwand.*

Fig. 15. Udsnit af langhusets sydside, set fra sydvest. Foto Hugo Johannsen 2008. – *Ausschnitt aus der Südseite des Langhauses aus Südwest.*

halvstens bred pille, mens lysningernes ydre van-
ger er sat af en profilsten med vulstformet led.

Langsidernes vinduer, hvis aftrappede sålbænke er sekundært udmurede, fremtræder som smalle-
re variationer over samme komposition som øst-
vinduet (dog uden deling af lysningen) og kan nu
bedst iagttages i to af korets vinduer, der begge
står som ud- og indvendige nicher. Sydsidens an-
det vindue fra øst (fig. 9, 12) målte udvendig op-
rindelig 193×90 cm, og stikkets toppunkt sidder
ca. 65 cm under rulskiftet ved den forsvundne
gesims. Vangernes og stikkets profilering svarer til
korvinduet; dog ses indvendig en variation, i og
med at stikket over vangernes inderste vulst er
retkantet som det ydre; lysningens profilsten svar-
er til korets. Målene på nordsidens første vindue
fra øst (fig. 13, 31) svarer til sydsidens; men pro-
fileringens variationer er fordelt således, at yder-
siden svarer til indersiden i syd og indersiden til
ydresiden i syd; endelig er lysningens profilsten

erstattet af en enklere med skråfas. Ydersiden af
sydsidens to vinduesnicher vest for kapellet (fig.
15) svarer til korets (fig. 16).

Indre. Langhuset har stået med flade trælofter,
som forsvandt ved den senmiddelalderlige ombyg-
ning. Der er heller ikke påvist spor af den skranke,
som antagelig adskilte kor og skib.⁴³ Af korets mu-
rede indretning er nu alene bevaret en række små
gemmenicher og den nedennævnte siddeniche.

Gemmenicherne er hovedsagelig repræsenteret af
en række små nicher afdækket med spærstik (jf.
fig. 8–10). Tre ses i østvæggen, to i sydvæggen på
hver sin side af siddenichen (den vestre nu blæn-
det) og to i nordvæggen, den østre mellem øst-
væggen og vinduet, den vestre i 2. fag ved præ-
dikestolstrappen. Den østligste i syd måler 55×39
cm og er 33 cm dyb, hvilket svarer til de øvrige.
Dens bund sidder ca. 31 cm over det nuværende
gulv fra 1967; men det oprindelige lavereliggende
gulv har givet det en mere bekvem placering.

Fig. 16. Udsnit af korets sydмур med oprindelige, nu blændede $\dagger$ vinduer, jf. fig. 12 (s. 1038) og eftermiddelalderligt vindue (s. 1049). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Ausschnitt aus der Südmauer des Chores mit ursprünglichen, jetzt verblendeten $\dagger$ Fenstern und nachmittelalterlichem Fenster.*

Den spidsbuede *siddeniche*, hvis bund er nymuret 1967, måler nu 151×178 cm, og strækker sig 49 cm ind i murlivet.

Sammenfatning. Sognekirkens ombygning til et lavstammet langhus står isoleret i egnens kirkebyggeri og rummer flere spørgsmål med hensyn til baggrund, datering og funktion. Som type følger langhuskirken med jævnbreddt kor og skib normen fra 1200-tallets klosterkirker, som den introduceredes af og udbredtes fra købstædernes tiggermun-

keordner.⁴⁴ Det er muligt, at man til sognekirkens ombygning har hentet inspiration fra klosterkirken i ådalen lige syd for sognekirken (s. 1051). Kendskabet til denne er ganske vist yderst begrænset; men fund af en række karakteristiske formsten viser, at der formentlig engang i 1300-tallet har været bygget på klosteret i et kvalitetsniveau, som det kendes fra købstædernes højgotiske kirkebyggeri. Vilh. Lorenzen, som er den eneste, der har beskæftiget sig mere indgående med sognekirkens

Fig. 17a. Udsnit af langhusets nordmur med oprindelig (†)dør (s. 1035) og spor af †overdøre til †herskabspulpitur (s. 1072) og †nonnepulpitur (s. 1042), jf. fig. 17b. Foto Hugo Johannsen 2008 – *Ausschnitt der Nordmauer des Langhauses mit ursprünglicher (†)Tür. Oben rechts Eingang zur †Nonnenempore, oben links zur †Herrschaftsempore, vgl. Abb. 17b.*

bygningshistorie, antyder også en forbindelse til købstadsbyggeriet, muligvis i stiftsbyen Ribe.⁴⁵

Tilsvarende er der kun få holdepunkter for tidsfæstelsen af det teglmurede langhus. Der er således ikke påvist egentlige sidestykker til de karakteristiske vinduer, som repræsenterer de eneste, nærmere daterbare detaljer. Lorenzen henfører dem til tiden o. 1400; men de kan være ældre.⁴⁶

De få bevarede træk af den indre indretning adskiller sig fra normen for den gængse landsbykirke og leder også snarere tanken mod købstadskirker med et større præsteskab. Her tænkes både på korets gemmenicher og navnlig sydvægens siddeniche.⁴⁷ Spørgsmålet er derfor, om ikke præsterne fra klostret i ådalen lejlighedsvis har gjort altertjeneste i sognekirken.

Fig. 17b. (†)Døre i 5. fags nordvæg: Forneden langhusets dør, foroven tv. indgang til †nonnepulpitur og th. indgang til †herskabspulpitur, jf. fig. 17a. Foto Arnold Mikkelsen 2008. – (†)Türen in der Nordwand im fünften Joch: unten die Tür des Langhauses, oben links Eingang zur †Nonnenempore, oben rechts zur †Herrschaftsempore.

OMBYGNING TIL KLOSTERKIRKE 1484-92

Mens kirkens ældre historie som netop beskrevet er behæftet med stor usikkerhed, tegner der sig både kronologisk (s. 1025, 1052) og arkæologisk et klarere billede af den senmiddelalderlige ombygning, som fulgte med beslutningen om

at flytte nonneklostret op fra ådalen og lade det smelte sammen med sognekirken.

Ombygningen indebar både praktiske og mere æstetisk motiverede tiltag. Hvad angår det førstnævnte, iværksattes en *forhøjelse* af den lavstammede kirkes mure for at muliggøre anbringelsen af et pulpitur til nonnerne, hvorfra de kunne overvære gudstjenesten. Forhøjelsen, der indebar

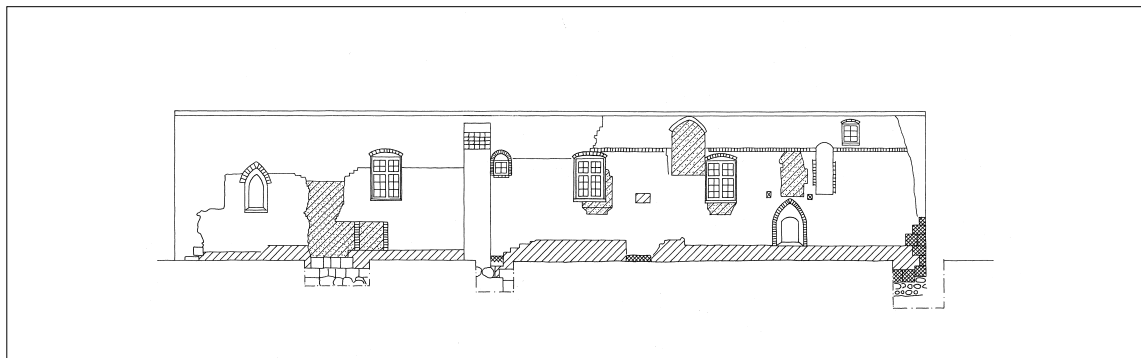

Fig. 18. Opstalt af langhusets nordmur med angivelse af diverse bygningsspor og søgegrøfter, jf. fig. 5.1:300. Målt af Henrik Græbe og tegnet af Torben Hjelm 1981. – *Aufriss der Nordmauer des Langhauses mit Angabe diverser Bauspuren und Suchgräben.*

fjernelse af den oprindelige gesims på nær et ruls-kifte, er muret af røde munkesten i munkeskifte og omfatter 14 skifter (ca. 125 cm) over ruls-kiftet. De oprindelige taggavle må også være ændret og har muligvis fået de $\ddagger$ kamtakker(?), som ses på Resens tegning (jf. fig. 4).

De senere nedrevne klosterbygninger (s. 1031) opførtes ved kirkens nordside, og af disse var vestfløjen bygget op til kirken for herved at give nonnerne mulighed for direkte adgang fra deres bolig til pulpituret. Den blændede *overdør* tegner sig udvendigt som en ca. 65 cm bred åbning, der

er sekundært indsat i den ældre kirkes murværk, idet dens nu borttagne stik har siddet i højde med gesimsens ruls-kifte. Indvendig blev døren fremdraget 1965 og viser en slank, 205×94 cm, falset åbning, hvis tærskel viste tydelige slidspor (fig. 17b).

Klosterets vestfløj må som beskrevet være bygget op mod kirkens nordmur, hvorved kirkens oprindelige norddør har forbundet kirken med vestfløjens underetage – en ændring, som kan have motiveret den beskrevne indsnævring af døråbningen (s. 1035).

Fig. 19-20. 19. Fundament til $\ddagger$ støttepille ved langhusets nordside mellem 1. og 2. fag, jf. fig. 18 (s. 1047). 20. Fundamentrester ud for langhusets nordvestre hjørne, jf. fig. 18 (s. 1031). Foto Henrik Græbe 1981. – 19. *Fundament für $\ddagger$ Stützpfiler an der Nordseite des Langhauses zwischen erstem und zweitem Joch.* 20. *Fundamentreste an der nordwestlichen Ecke des Langhauses.*

Fig. 21. Udmurede bjælkehuller til †nonnepulpitur i nordsiden af langhusets 5. fag (s. 1043). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Balkenlöcher für †Nonnenempore im fünften Joch der Nordseite des Langhauses.*

Kirkens forhøjelse har ikke blot skullet tjene til indretning af et nonnepulpitur, men har også muliggjort opførelse af hvælv og ændring af kirkerummets belysning. Tre af skibets vinduer, et blændet i nord (fig. 23) samt sydsidens to vestligste (fig. 15), kan efter form og placering henføres til den senmiddelalderlige ombygning. Åbningerne er hugget ind i den gamle kirkes murværk, mens vangernes øverste skifter samt stikket er i forbandt med forhøjelsen. Stikkene, som bærer præg af gentagne reparationer, fremtræder udvendig som trykkede spidsbuer, mens de indre åbninger er fladbuede. Det gælder også det blændede nordvindue, hvis omrids sporedes 1965. Endelig skal nævnes, at man 1965 påviste mulige omrids af to små fladbuede vinduer i skibets vestvæg, som muligvis kan være indsat til belysning af nonnepulpitret.

Indre. Nonnepulpitret har først og fremmest efterladt sig spor i den omtalte overdør og de mulige vinduer i vest. Der har utvivlsomt været tale om en tømret indretning, og de 1965 påviste udmuringer i nordvæggen (jf. fig. 21) kan stamme fra bærebjælkerne.

Et mere detaljeret billede giver bevarede levn af †hvælvene, som fjernedes 1635 efter kirkens brand

1630 (s. 1047). Således viser de bevarede vægpil-
ler med simple retkantede kragbånd, at rummet
opdeltes i fem hvælvfag, hvis højde tilsynladende
har varieret. Bl.a. har man i det østligste korfag
respekteret de gamle vinduer, hvilket særlig tyde-
ligt fremgår af den kalkmalede bygningsindskrift
på nordvæggens skjoldbuefelt (s. 1052), som har
ladet vinduesåbningen stå fri. Også sydvæggens
to vinduer har ifølge en kalkmalet markering af
skjoldbuen fortsat stået åbne efter hvælvslagnin-
gen, mens præstedøren blev dækket af hvælvpil-
len indvendig og udvendig af kapellets østmur.

De fire øvrige hvælv, har ikke på samme måde
som korhvælvet efterladt sig spor. Hvælvene har
antagelig været højere for at respektere nonne-
pulpituret og arkaden til det kapel (s. 1044), som
muligvis rejstes samtidig med ombygningen. Og-
så de nye vinduer tyder på en højdeforskel.

To rektangulære *gemmenicher*, som sidder højere
end de oprindelige kan være samtidige med om-
bygningen. Den ene, i korets nordvæg, påvistes
1966 og blændedes atter, mens den anden i fjerde
fags sydvæg endnu ses; den måler 85×43 cm og
er 12 cm dyb.

Fig. 22. Ældre gulv og halvcirkulært trin (s. 1048) ud for blændet, sekundær †dør i nordsiden af langhusets 2. fag (s. 1049). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Älterer Fußboden und halbzirkuläre Stufe zu verblender, sekundärer †Tür in dem zweiten Joch der Nordseite des Langhauses.*

Fig. 23. Blændet $\uparrow$ vindue på langhusets nordside, indsat ved kirkens ombygning 1486-92, jf. fig. 18 (s. 1043). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Verblendetes $\uparrow$ Fenster an der Nordseite des Langhauses.*

Søndre korsarm. Tilbygningen ved kirkens sydside er antagelig opført samtidig med eller kort tid efter kirkens ombygning, muligvis som gravkapel for klostrets forstander, jf. gravsten over Palle Juel ($\uparrow$ før 1516). Tilbygningen, som respekterer hvælvslagningen i langhuset, er opført af røde munkesten og har støttepiller ved gavlens hjørner. Den fremtræder, navnlig i det ydre stærkt præget af senere reparationer med nye skalmure. Taggavlen har været fremhævet af fem højblændinger, hvis afdækning er forsvundet ved en nedskæring af gavlkammene, der kan have haft takker eller tinder. En fladbuet åbning i den midterste blænding står med tre rækker smååbninger, svarende til kantstillede mursten.

Indvendig i østvæggen ses en fladbuet niche med smigede vanger, som nu er eneste synlige levn af et oprindeligt vindue. Et formentligt til-

svarende vindue i sydgavlen er slugt af den nuværende, eftermiddelalderlige åbning, mens vangerne af et højt, smalt vindue i vestvæggen påvistes 1966. Den nuværende rektantede dør i vestvæggen nord herfor er af nyere dato, men et fladbuet stik, som tidligere kunne iagttages over døren, antyder, at en døråbning på dette sted havde eksisteret længe.

Det indre, som forbindes med skibet af en rundbuet arkade, dækkes af et samtidigt hvælv med halvstensribber, hvilende på forlæg i væggene; i sviklerne ses spygat, og på oversiden hestens brede overribber på fladen.

To gemmenicher åbner sig på hver sin side af det sydvestre hjørne. Den søndre måler i åbningen 55×35 cm og er 55 cm dyb, den vestre 40×30 cm og i dybden 38 cm. De er begge lavtsiddende med oversiden hhv. ca. 90 og 62 cm over nuværende stolegulv.

Tårnet er opført 1928-29 efter tegninger af arkitekt Kristian Jensen, Holstebro (fig. 25).³¹ Materialet er røde sten lagt i munkeskifte, og murene hæver sig over en synlig markstenssyld. Vinduer og glamhuller er fladbuede. Den spidsbuede og falsede indgangsportal i vest har vanger af runde sten i pagt med middelalderkirkens oprindelige norddør og vinduer. Arkitekten har ligeledes tegnet de øst-vestvendte taggavles blændinger med udgangspunkt i kapellets gavl.

Tårnet er opført med kælder til et samtidigt installeret varmeværk, som er tilgængeligt ad en trappenedgang langs nordsiden. Tårnrummet, der fungerer som våbenhus, er hvælvet, og adgangen til de øvre stokværk sker derfor fra pulpituret over skibets loft via den gamle klokkeåbning.

$\uparrow$ Våbenhus. Tårnets opførelse betød sløjfning af et våbenhus, som tidligst nævnes 1791, da det manglede loft.⁴⁸ Tilbygningen, som kendes fra ældre fotografier og en opmåling forud for tårnets opførelse (jf. fig. 11, 28), var opført af teglsten, lagt i krydsskifte og stod i blank mur med teglhængt sadeltag. Ifølge fotografierne var materialet store sten, bortset fra taggavlen, hvis sten af mindre størrelse antyder en fornyelse. Adgangen skete gennem en bred, rektantet dør i sydsiden. 1843 fik tilbygningen loft,⁴⁹ og 1853 fremsattes ønske om et vindue i nord.³⁶

Fig. 24. Korsarm, set fra langhuset (s. 1044). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Kreuzarm vom Langhauses aus gesehen.

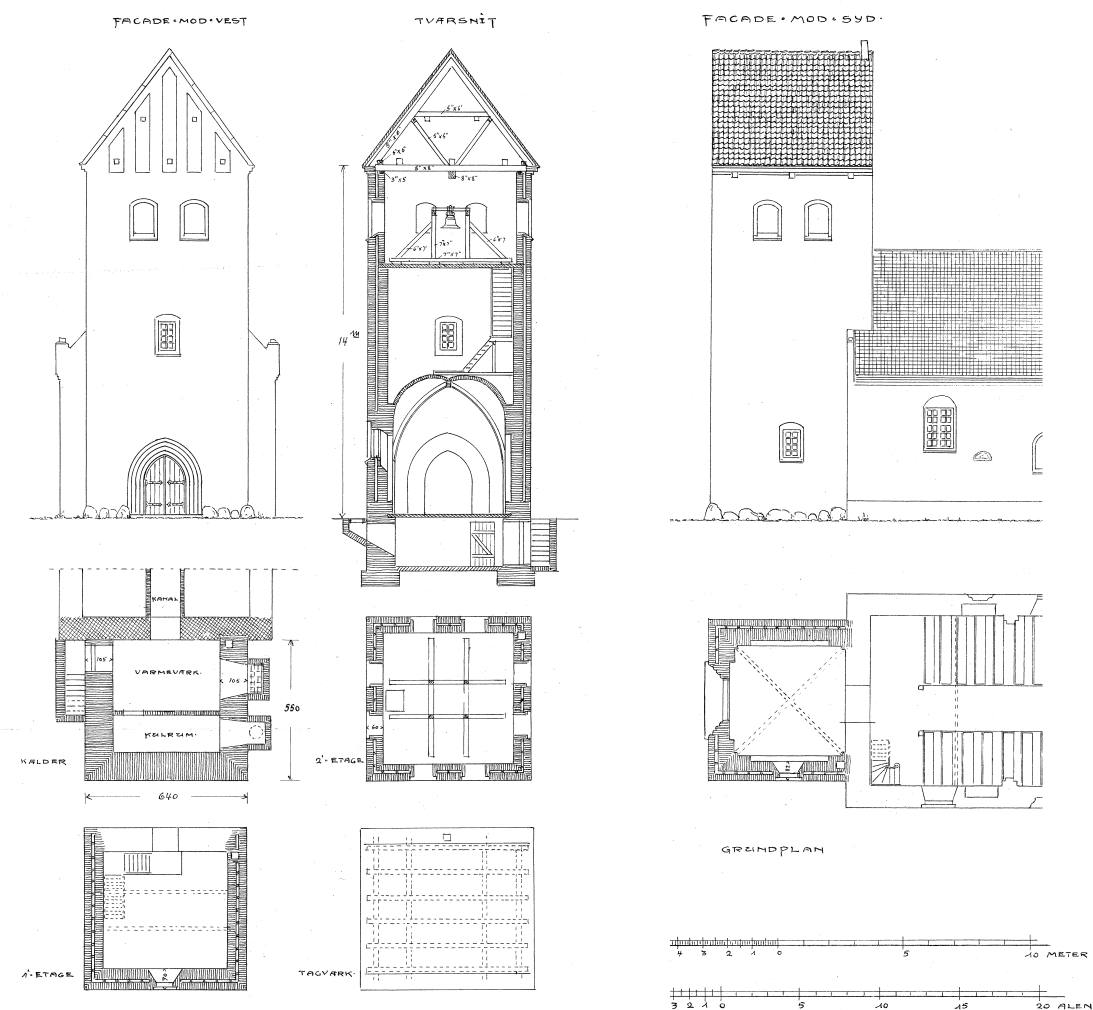

Fig. 25. Planer, facader og snit til projekteret tårn (s. 1044). 1:300. Kristian Jensen 1928. – *Grundrisse, Fassaden und Schnitte über dem projektierten Turm.*

Eftermiddelalderlige ændringer og vedligeholdelse. I præsteindberetningen 1766 siges det, at kirken før klosterbranden 1630 havde et tårn, men siden intet fik.⁵⁰ Det er mest sandsynligt, at dette har været en *†tagrytter*, som ikke genopførtes efter beskadigelserne ved branden, men i stedet afløstes af et klokkehus på kirkegården (s. 1030). I de udførlige regnskaber, som er bevaret fra tiden mellem 1584 og 1641,³³ anføres 1597 udgift til to murer mestre, som foruden reparationer på kirkens vestgavl og sydside 'eftermurede to store huller på den vestre ende af tårnet, som klokken hængte i'. Gentagne reparationer og forbrug

af tømmer på 'klokkehuset' er registreret 1604, 1610 og 1613, da man reparerede dets 'tække' med brædder. 1615 blæste klokken endog ned herfra! Tilsyneladende har man i første omgang repareret klokkeophænget efter branden 1630, da en tømrer reparerede klokkeværket. Det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt der fortsat var tale om en tagrytter eller et fritstående klokkehus, da tømrerne 1639 'bebandt' klokkehuset med det gamle tømmer, der blev nedtaget af kirken. Forud for opførelsen af det nuværende tårn hang klokken i et rundbuet glanhul i vestre taggavl (jf. fig. 11, 28). Det er uvist, hvornår selve åbningen

Fig. 26. Langhusets nordside, set fra nordvest. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Nordseite des Langhauses aus Nordwest.*

er indsat, men den kan være ældre end selve op-hængningen af klokken.

1627–28 opførtes ved kirkens nordside tre *støttepiller*, af hvilke den ene er bevaret mellem 2. og 3. hvælvfag, mens markstenssylden til den anden mellem 1. og 2. fag er påvist ved en prøvegravning 1981 (jf. fig. 19). Den 3. støttepille har antagelig stået på grænsen mellem 3. og 4. fag. Ifølge regnskaberne var murermesteren på kost i 14 dage, og materialerne bestod af kalk fra Daugbjerg, 2300 mursten, hvoraf de 1000 omtaltes som 'store' indkøbt i Lemvig samt 'store kamp til grundvolden'.³³

Branden 1630 og kirkens hovedistandsættelse. Klostret ødelagdes dette år af en brand, som også bredte sig til kirken (s. 1027). Ødelæggelserne på kirken har vel især begrænset sig til den vestlige del, hvor klostrets vestfløj var sammenføjet med kirken. Reparationerne umiddelbart efter branden omfattede således otte læs tømmer til spær, murrem, hjørnebånd og lægter, som indkøb-

tes i Lemvig og Struer sammen med tagsten.³³ Tømreren og hans medhjælper, der 'ophuggede tømmerværket på kirken efter som den var forbrændt', var på kost hos kirkeværgen i 20 dage.

Selvom kirken blev nødtørftigt repareret efter branden, har den alligevel givet stødet til en langt mere omfattende istandsættelse af såvel bygning som inventar. For bygningens vedkommende bestod den vigtigste ændring i *nedtagning af hvælvene*, som afløstes af et *bjælkeloft*. Baggrunden for beslutningen kan næppe alene have været branden, men formentlig tillige manglende stabilitet i det sekundært forhøjede murværk, jf. opførelsen af støttepillerne på nordsiden kun få år tidligere.

I regnskabet for 1635 anføres udgifterne til såvel håndværkere som materialer. Således fortingedes med en murermester for nedtagning af hvælvene, opmuring og reparation af murværk samt oplægning af 26 bjælker af 16 alens længde (ca. 10 m). Af disse skulle 22 lægges tværs over kirken under loftet, to i kirkens østende, hvor de

Fig. 27. Spor af oprindelig(?) vestdør i langhuset (s. 1036). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Spur einer ursprünglichen(?) Westtür im Langhaus.*

fæstnedes med ankre for at hindre udskridning af gavlen, og endelig de to sidste i gulvet ved alteret og kordøren. Han skulle også forhøje kirkens gulv med anvendelse af hvælvenes mursten.

Han var sammen med en svend på kost i otte uger og fire dage, og i de fem uger, som nedtagningen af hvælvene varede, betalt en kalkslager; endelig medvirkede to pligtskarle (d.e. fæstebønder) i hele perioden. Også tømreren fik betaling for tilhugning og oplægning af bjælkerne foruden forskelligt arbejde med flytning og genopstilling af inventar (se altertavle, prædikestol, mv.).

Materialerne omfattede foruden de nævnte bjælker, som indkøbtes i Thisted, fem pund stangjern (købt i Lemvig) til smedning af 10 murankre og 94 tønder kalk fra Daugbjerg og Mønsted.

I regnskabet for 1636 opførtes endelig udgifter til to murermestre, som reparerede tagryggen, flikkede murværket og kalkede kirkens indre. Endvidere til snedkeren, som færdiggjorde det nye loft med nagler og søm.

Nedtagningen af hvælvene omfattede kun kapper og ribber, idet man lod vægpillerne blive stående og tilmed forlængede dem op til de nye loftsbjælker. Gulvet er hævet flere gange, og ved en undersøgelse 1966 konstateredes et sekundært

gulv af store sten med rester af hvidtekalk (jf. fig. 22 og s. 1048), som kan være genanvendt fra hvælvene. Dog skal bemærkes, at kirkeværgen, da regnskabet fra 1639 blev 'hørt', anmodedes om at forklare, hvad der var blevet af de nedtagne sten fra hvælvet, da han ellers selv hæftede for dem. En række af stenene må dog være benyttet til de omtalte forlængelser af vægpillerne.

Samme år nedtoges og nyopførtes muren på kirkens sydside fra kirkedøren til vesthjørnet. Denne skalmuring udførtes af to murere, som tillige hængte tagsten på nordsiden, hvor 12 fag nye spær var blevet indsat af to tømrere.

De udførlige regnskaber fra 1584-1641 giver et detaljeret billede af løbende istandsættelser. En tilsvarende rig dokumentation er ikke bevaret for senere tidsrum, men må især aflæses af selve murværket, jf. fig. 18 og 26. Dog skal nævnes, at murermester Nicolaus Henrich Rieman fra Skive 1730 bestiltes til at reparere kirkens tag og mure, svarende til lignende arbejder i Fabjerg og Resen (s.1099, 1140).⁵¹

Gulve. Gulvenes gangarealer er ved restaureringen 1966 lagt af gule klinker med fuge, mens der i stolene og det hævede altergulv er ludbehandlede fyrretræsgulve. †*Gulve.* Ved restaureringen 1966 påvistes levn af oprindelige gulve, som i langhusets vestende ud for norddøren lå ca. 70 cm under det eksisterende. Ved en sekundær norddør (se ndf.) sås et gulv af kvadratiske teglfliser (jf. fig. 22) samt rester af en †*muret prædikestolstrappe.* Inden for døren var muret et cirkelformet trin af kantstillede munkesten, som muligvis er etableret i forbindelse med et nyt, højereliggende gulv. Trinnet sås delvis dækket af yderligere et gulv af munkesten på fladen. Der kan være tale om levn af den gulvforhøjelse, som ønskedes 1635 efter kirkens brand, og hvortil mureren skulle benytte sten fra de samtidig nedtagne hvælv (s. 1048).³³ Ved kirkens beskrivelse 1863 var gulvene af mursten, dog af træ foran alteret.³¹ O. 1900 fornyedes gulvene, som fortsat var af mursten i gangarealerne og i koret af træ – sidstnævnte et materiale, som nu også kom i stolestaderne.⁵²

Døre. Hovedindgangen sker gennem tårnets vestportal til tårnummets våbenhus, som forbindes med langhuset ved en bred fladbuet dør.

Fig. 28. Ydre, set fra sydvest. Foto Chr. Axel Jensen 1910. – *Kirchenäußeres aus Südwest.*

Herudover har korsarmen bevaret en vestdør, som muligvis er oprindelig (s. 1044), men hvis udvendige, vandrette stik stammer fra tilbygnin- gens seneste skalmuring.

†*Døre.* Foruden langhusets to oprindelige, nu blændede døre (s. 1035), spores yderligere tre indgange. Således en mod syd, hvis indvendige, fladbuede anslagsniche ses vis-a-vis nordvæg- gens dør. Udvendig (fig. 7, 13) er bevaret levn af den østre vanges øvre skifter samt halvdelen af et dobbelt, fladbuet stik, sammensat af rulskitte under binderskitte. Det er tvivlsomt, om disse detaljer, som præges af flikkerier, overhovedet er oprindelige. Snarere er der tale om en reparation, muligvis fra tiden omkring omdannelsen til klo- sterkirke. Over resterne af stikket er sekundært indmuret et romansk tympanon (s. 1033), mens selve åbningens omrids på nær de beskrevne de- taljer er forsvundet ved gentagne skalmuringer.

Sekundær er med sikkerhed en lav dør i nord- murens andet fag. Dens vanger står delvis synlige

i det ydre (fig. 13, 18), og omridset af den indre, kurvehanksbuede åbning påvistes 1966 (fig. 22). Ved en prøvegravning 1981 konstateredes dørens tærskelsten ca. 50 cm under brolægningen (jf. fig. 18). Muligvis er døren samtidig med indretnin- gen til klosterkirke 1484-92 og tænkt som afløser for korets oprindelige præstedør, der blændedes ved hvælvslagningen og korsarmens opførelse.

1966 påvistes endelig søndre vange og ansatsen til et fladbuet stik i langhusets vestvæg, syd for den nuværende dør til våbenhuset.

Vinduer. Langhuset har fire vinduer mod syd og mod nord fem, af hvilke de to er smååbninger ved henholdsvis prædikestol og pulpitur. Udven- dig veksler spidsbuer med flad- og kurvehanks- buede stik, mens afdækningen af indersidernes smigede åbninger har fladbuet form. Af sydsidens, som alle er højtsiddende, går de to vestligste med spidsbuede stik tilbage til den senmiddelalderlige ombygning og hvælvslagning (s. 1043). Korets fladbuede, falsede vindue (fig. 16) er derimod ef-

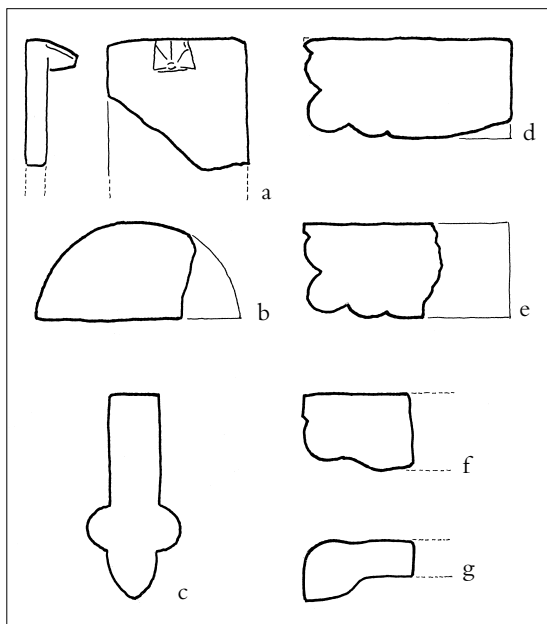

Fig. 29a-g. ★Tagpande og ★formsten af tegl fra †nonnekloster (s. 1051). a. Tagpande. b. Halvsøjle. c. Hvælveribbe. d.-g. Profilsten fra muråbninger (døre eller vinduer). 1:10. Målt af Hemming Klokke og tegnet af Hugo Johannsen 2010. Lemvig Museum. – ★*Dachpfanne und Formsteine aus Ziegel*.

termiddelalderligt og først indsat efter tilmuring af de to oprindelige vinduer,⁵³ hvad enten dette er sket nogen tid efter hvælvenes nedtagning 1636 eller på et tidligere tidspunkt i forbindelse med en ændring af hvælvet. Det fladbuede stik over vinduet lige vest for korskirken stammer antagelig også fra den eftermiddelalderlige istandsættelse i lighed med korskirkens sydvindue.

Nordsidens tre store vinduer er eftermiddelalderlige, men ikke nødvendigvis samtidige. De sidder lavere end de vinduer, som indsattes i forbindelse med hvælvsbygningen, hvis inddeling de heller ikke respekterer, bl.a. fordi man har valgt de oprindelige vinduers plads. Det lille vindue i 3. fag er muligvis indsat 1870, da man ønskede 'et lille vindue ved prædikestolen',³¹ mens vinduet i 5. fag kan være det 'nye vindue i højkirken ved pulpituret', som nævnes 1844.³⁶ Samtlige vinduer har sprossedelte trævinduer, som senest er fornyet 2008.

†*Vinduer*. Den oprindelige teglstenskirkes vinduer er beskrevet s. 1036, ligesom de nu blæn-

dede vinduer fra ombygningen til klosterkirke (s. 1043). Ved istandsættelsen 1966 påvistes i vestvæggen vangerne til to små åbninger, som kan stamme fra etableringen af nonnepulpituret.

Tagværker. Samtlige tagværker er nyere og af fyr. For langhusets vedkommende er konstruktionen hovedsagelig fra 1872, da man fornyede 22 fag bjælker såvel som spær i fortsættelse af de syv loftsbjælker med tilhørende 'overtømmer', som var oplagt 1865.³¹

†*Tagværker*. 1593 betalte kirken for en større reparation af tagene. I det udførlige regnskab opregnes indkøb og transport af tømmer fra Lemvig samt betaling og fortæring til to 'savmænd', som opskar tømmer, liggende på kirkegården; endvidere til de to tømrere, som huggede det til spær og bånd.³³

Tagbeklædning. Langhusets tagflader er af røde maskintegl, mærket »Kæhler Korsør 1884«, mens korsarmen står blyklædt og tårnet tækket med røde vingetegl.

†*Tagbeklædning*. Blandingen af bly og tegl har øjensynlig gammel hævd. Således arbejdede to blymestre i forbindelse med den ovennævnte reparation 1593 ni dage med at støbe bly, og ni dage med at lægge det op, mens to murermestre fik betaling for at oplægge tagsten på kirkens nordside og noget på den søndre og den vestre side. De var på kost i 66½ søgnedage og 14 helligdage, hvortil kommer 94½ dages pligtarbejde for at tjene murermesteren og bryde tagsten ned af korskirken.³³

Farveholdning. 1838 var kirken kalket, både ud og indvendig;⁴⁹ men senere i samme århundrede er ydermurene afrensede på nær sokkel, gesims og gavle samt nordsidens støttepille. Bjælkeloftet maledes 1875 to gange med perlefarve og står fortsat gråt.

Lys og varme. 1924 indlagdes elektrisk belysning.³¹ Opvarmningen sker med et oliefyret varmtvandsanlæg, installeret 1966 i den eksisterende fyrkælder. †*Opvarmning*. 1887 bestiltes en kakkellovn til opstilling ved østre vange af korsarmsarkaden (jf. fig. 51).³¹ Den afløstes 1929 af en kalorifere, opstillet i en fyrkælder med tilhørende brændselsrum og varmekanal under det samtidig opførte tårn (jf. fig. 25).³¹ – Kirken omgives af et pikstensbrolagt fortov.

Fig. 30. Luftfoto af kirken og Gudumkloster set fra sydvest med arkæologisk udgravning i forgrunden til højre. Foto Lis Helles Olesen 2010. – *Luftaufnahme von Kirche und Gudumkloster mit archäologischer Ausgrabung im Vordergrund rechts.*

†NONNEKLOSTER

I ådalen vest for Klostermøllen er man fra tid til anden stødt på levninger af det 1484 nedlagte og flyttede benediktinernonnekloster (s. 1025), ligesom der er taget initiativ til at undersøge lokaliteten arkæologisk.⁵⁴ 1957 fremkom i forbindelse med dræningsarbejder efter nedlæggelse af den opstemmede mølledam en række levn af munkestensmurværk, nedrammede egestammer fra pilotering samt brolægning. Der blev dog ikke gennemført nogen arkæologisk undersøgelse, men en række løsfund (bl.a. tilhugne granitsten og formsten af tegl) i den opkastede jord fra dræningskanalerne indsamledes, for teglstenenes vedkommende af læge Freddy Christensen, Gudum, og indleveredes til Lemvig Museum.⁵⁵ En

mere systematisk undersøgelse er 2010 indledt af Holstebro Museum, som har påvist bygningsrester i ådalen, sydvest for kirken (jf. fig. 30).

Klostret, som eksisterede 1268, kan have omfattet en kirke af granitkvadre. Hvorvidt det iagttagne munkestensmurværk hidrørte fra denne eller fra selve klostret, kan dog ikke afgøres på det foreliggende grundlag, men de meget kultiverede formsten, som kendes tilsvarende i købstædernes højgotiske kirkebyggeri fra slutningen af 1200-tallet og op gennem det følgende århundrede, viser, at klosterkomplekset har omfattet hvælvede rum og rigt profilerede muråbninger, udført af murere, som ikke var lokale.

★*Formsten* (fig. 29). Samlingen omfatter foruden ribbesten og fire forskellige typer af profilsten en tagpande.⁵⁶ Lemvig Museum (inv.nr. 0146x0001-11).

Fig. 31. Kalkmalet bygningsindskrift, 1492, på korets nordmur (s. 1052). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Gemalte Bauinschrift, 1492, an der Nordmauer des Chores.*

KALKMALERIER

I forbindelse med altertavlens renovering (s. 1059) afdækkedes 1910 en kalkmalet bygningsindskrift på korets nordvæg. Indskriften blev foreløbigt restaureret 1911 af Niels Termansen, idet en fornyet istandsættelse med en supplerende tydning af teksten gennemførtes 1914 af Johannes Malling i samarbejde med Chr. Axel Jensen, Nationalmuseet. På grund af pudslagets delvise ødelæggelser, forårsaget af et rustent jernanker, blev indskriften nyistandsat 1998 af Hans Chr. Frederiksen.⁵⁷

Som optakt til kirkens hovedistandsættelse foretog Nationalmuseet 1966 endvidere en række bygningsundersøgelser. Ved denne lejlighed fremkom spor af i alt tre kalkmalerier, hhv. på den østlige fæl af arkaden ind mod søndre korsarm og på nordvæggen, dels under vinduet i skibets andet fag, dels omkring prædikestolen. Yderligere registreredes en rødfarvning af sokkelpartiet på både skibets nord- og sydvæg. Kalkmalerierne blev dog ikke nærmere beskrevet og er sidenhen overhvidtet.⁵⁸

Bygningsindskrift (fig. 31), 1492. Femlinjet indskrift i sorte gotiske minuskler med skille tegn i gulligrødt. Indskriften, hvis enkelte typer lige-

som en række vandrette hjælpelinjer er indridset i kalken endnu før dennes afhærdning, udfylder skjoldbuefeltet under et ældre, lavtsiddende thvælv (s. 1043). Overgangen til hvælvet er markeret med en simpel mønsterbort med gulrøde, sortrandede prikker i et rammeværk af tilsvarende farve; øverst anedes enkelte $\dagger$ planteslyng, ligesom der ved den seneste istandsættelse konstateredes spor af rød farve under den eksisterende udsmykning, muligvis rester af en ældre $\dagger$ bemaling.⁵⁹

Indskriften, der har store lakuner, navnlig i anden og fjerde linje, er for de to nederste linjers vedkommende malet uden om et tilmuret vindue (s. 1038). Teksten er i de tre øverste linjer anført på latin, mens de to nedre står på dansk; supplerende bogstaver er for hovedpartens vedkommende angivet med en sort kontur, inden for hvilken ses en skravering: »[Ann]o d(omi)ni m[^o] cdxco s(e)c(un)do co(m)p[letu]m/ m[?] istud in vigil(ia) [s(an)c(t)]i thome/ ip(s)e rev(e) [r][e]ndu(s) ep(iscop)us ha[rtvic]/... r t[?] ø... ...ge elene h[i]uf/ [velsd]otter [pr]io[r]is[s]e [y] guto[m]« (I det Herrens år 1492 på Skt. Thomas aften (20. december) er dette (værk/ udsmykning?) fuldført(.). Selve den ærværdige

biskop (i Ribe Hr.) Hartvig (Juel) Elene (Ellen) Hjulsdatter priorisse i Gudum (Kloster)).

Bygningsindskriften refererer med al sandsynlighed til tidspunktet for afslutningen af en større ombygning eller udsmykning af den tidligere sognekirke, iværksat efter dennes inkorporering i nonneklostret 1484 (se s. 1025 og 1041). Arbejdet foregik, mens Hartvig Juel, der aktivt støttede klostrets reformering, beklædte bispestolen i Ribe (1488-1500). En fremtrædende aktør var desuden priorissen, Elene Hjulsdatter (Ellen Hjulsdatter/Jensdatter Hjul) (-1492-1531-), og tilsyneladende endnu en person, nævnt før hende i indskriften, muligvis broderen Tøger Jensen Hjul, der på hendes vegne 1497 formidlede en ejendomstransaktion til klostret.⁶⁰ Af samtidige eller lidt ældre paralleller til bygningsindskriften, dog affattet enten helt på latin eller dansk, kan nævnes eksempler i †Holstebro (1468, s. 209), Nordby (Samsø Hrd., Holbæk Amt, 1494, jf. *DK Holbæk* 2765), i Astrup (Ning Hrd., Århus Amt, 1511, jf. *DK Århus* 2348), i Horne (Øster Horne Hrd., Ribe Amt, 1517, jf. *DK Ribe* 517) og i Ribe Domkirke (før 1531, jf. *DK Ribe* 312).

†*Kalkmalerier*. 1) Antagelig samtidig med det bevarede. En mønstret rammebort, ganske svarende til den ovennævnte, fandtes på korets syd-væg. 2) (Fig. 33), antagelig senmiddelalderligt.

Fig. 32. Fragmenter af †eftermiddelalderlig tekstildekoration omkring prædikestolen (s. 1053). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Fragmente einer †nachmittelalterlichen Textildekoration an der Kanzel*.

Fig. 33. Fragment af †kalkmaleri, antagelig senmiddelalderligt, med våbenskjold på østvangen af søndre korsarms arkade (s. 1053). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Fragment von †Kalkgemälde, vermutlich spätmittelalterlich, mit Waffenschild an der Ostseite des Arkadebogens des südlichen Kreuzarmes*.

Fragmenter af et våbenskjold, indrammet af en dobbelt konturstreg og muligvis kronet af et hjelmklæde, afdækkedes 1966 på østvangen af arkadebuen til søndre korsarmskapel. Som skjoldfigur var tilsyneladende gengivet et hjul med seks eger, en mulig henvisning til den lokale lavadelslægt, Hjul, der i første række var repræsenteret af ovennævnte priorisse, Ellen Hjulsdatter.⁶¹ Det sidste kunne underbygge en formodning om, at kapellets opførelse tilhørte samme byggefase som sognekirkens ombygning 1484-92 (s. 1041). Kapellet vides tidligst (før 1516) benyttet som gravkapel for Palle Juel, der dog tilhørte Stjernejuelslægten (jf. gravsten nr. 1).⁶² Om Hjulslægtens begravelser vides intet nærmere. 3) (Fig. 66), antagelig senmiddelalderligt. På nordvæggen anedes under vinduet i andet fag en stående skikkelse, tilsyneladende en kvinde (måske en helgeninde) med langt løsthængende hår og klædning med vandret halsudskæring, hvorover sås en kæde eller et bånd fra en kappe. 4) (Fig. 32), eftermiddelalderligt. Omkring prædikestolen registreredes 1966 på nordvæggen et *skyggemaleri*, der imiterede ophængte draperier; tekstildekorationen var markeret med en bred gul konturlinje, inden for hvilken noteredes en rød farvning, jf. også ovf.

INVENTAR

Oversigt. Den romanske døbefont af områdets vanlige bægerbladstype udgør kirkens ældste inventargenstand og stammer antagelig fra den oprindelige sognekirke (s. 1032). En fragmentarisk bevaret krucifiksfigur fra 1450-75 vidner formentlig, ligesom et antal gemmenicher og en sideniche i sydvæggen, om korets møblering og liturgiske brug endnu før klostertiden og antyder for de sidstnævntes vedkommende samtidig, at kirken allerede før 1484 havde et større præsteskab, hvilket i sig selv synes et ualmindeligt træk for en almindelig sognekirke, jf. s. 1040. De indirekte spor efter et pulpitur af træ i kirkens vestende afspejler dog utvetydigt den senere tilstedeværelse af klostrets nonner (s. 1043). På samme måde minder våbenskjoldet for Erik Ottesen Rosenkrantz (†1503) på den 1557 omdannede alterkalk om dennes velgerninger over for det reformerede nonnekloster.

Fra de første årtier efter reformationen er bevaret kirkens klokke, udført 1553 af den nordjyske klokkestøber Peter Lauridsen, samt altersølvet, skænket 1557 eller som nævnt omdannet fra det ældre sæt af Malte Jensen Sehested til (Nørre) Holmgård og Sophie Bille, der en tid residerede på Gudumkloster; parrets hovedkirke med deres slægtsbegravelser var dog Møborg Kirke (s. 931). Genstandene skånedes imidlertid ved klostrets og kirkens brand 1630 (s. 1030) ligesom alterstagerne, skænket 1615 af kirkeværgen Peter Skrifer (jf. s. 1062) og kirkens renæssanceprædikestol, en donation 1621-22 fra landsdommer Gunde Lange og hustruen Anne Krabbe. Til gengæld vidner anskaffelsen 1640 af den fornemme billedrige altertavle om kirkens renovering i Erik Juels embedstid.

Blandt kirkeejerne i 1700-tallet har navnlig Jens Wandborg de Stiernhielm sat sig spor, således som det i dag i første række fremgår af vestpulpituret fra 1767, der bemalede i rokokostil med venetiansk inspirerede scener fra Det Gamle og Nye Testamente, alt i lighed med udsmykningerne i Nørlem Kirke (s. 625) udført af godsejerens 'hofinaler', W. Ellermann; også den samtidige opmaling af prædikestolens evangelistbilleder skyldes samme. 1768 lod de Stiernhielm yderligere altersølvet omstøbe af Holstebromesteren Joachim Weller.

1800-tallet har navnlig præget kirkerummet med mindre inventaranskaffelser. Heriblandt skal nævnes sygesæt (1. halvdel af 1800-tallet), dåbsfad (o. 1850), oblatæske og falterskranke (begge 1879, idet skrankens balustre er genbrugt i den nuværende skranke), hvortil kommer ny stolestader (1887). Også i det sidste århundrede er kirken blevet nyudstyret, bl.a. med en syvstige (1924), en alterkande (1934) og et orgel

(1952) samt et antal belysningslegemer, hidrørende fra restaureringen 1966-71.

Farvesætning og istandsættelser. Farveholdningen i kirkens indre er i dag præget af restaureringer, gennemført hhv. 1966-71 og 1993-94. I forbindelse med den sidstnævnte blev altertavle, prædikestol og krucifiks renoveret, de to førstnævnte genstande dog med udgangspunkt i de gennemgribende istandsættelser 1910 (ved Niels Termansen) og 1920 (ved Peter Kr. Andersen).

Selvom kun sparsomme konkrete spor er bevaret, må man formode, at der i ældre tid er gennemført flere gennemgribende forandringer af møbleringen, navnlig i 1400-tallets slutning, da kirken blev overtaget af klostergejstligheden, efter 1536 i forbindelse med reformationen og klostrets nedlæggelse, samt senest i kolvandet på branden 1630. Under Erik Juel anskaffedes 1635-36 både en fterskabsstol og en ftskrifestol, mens Laurids Below, der særligt skulle have forskønnet kirken (jf. s. 1027), kun vides at have skænket en fmessehagel. De Stiernhielms store renovering 1767 er fremhævet i *Danske Atlas*, der ikke blot omtaler opsætningen af det endnu bevarede pulpitur, men også fremhæver en fornyelse af stolestaderne, præste- og degnestolen samt en nystaffering af altertavlen, 'som er af hvidt marmor' og prædikestolen med ny forgyldning og maling.⁶³ Et biprodukt af den gennemgribende istandsættelse var etableringen af en stolestadeprotokol, der giver et interessant indblik i den sociale topografi i kirken, hvor gårdmændene (og deres hustruer) var placeret efter størrelsen af »deres Gaardes Contribuerede Hartkorn«. ⁶⁴ Gudum Kirke må derfor til fulde have levet op til vurderingen 1791-92, da den betegnedes som værende i god og forsvarlig stand.⁴⁸ 1845 gennemførtes en staffering af både prædikestol, alterskranke og samtlige stole, jf. også Fabjerg (s. 1105).⁴⁹ Denne erstattedes siden, formentlig i århundredets sidste fjerdedel, af den vanlige egetræsbemaling. I forbindelse med kirkens overgang til selveje gennemførtes 1928-29 en hovedrestaurering, da bl.a. korgulvet hævdes, fonten placeredes midt for alteret, og prædikestolen sænkedes, mens samtlige stolestader og alterskranken blev opmalet på ny.

Et nyere teglmuret *alterbord*, vel fra restaureringen 1966-71, måler 102 cm i højden, 84 cm i bredden og 167 cm i længden; afstanden fra østvæggen er 135 cm. fAlterbordspaneler. 1612 betaltes for træ til paneler for alterfoden og 'til fornævnte alter'; den førstnævnte post, der også omfattede snedkerens arbejds løn, hentyder antagelig til en panelbeklædning af bordet.³³ 1620-21 blev alteret 'neden om' malet, muligvis netop bordets panelværk. En snedkeristandsættelse 1641 af et »fodtrod« for alteret og efterfølgende nymaling af alteret kan ligele-

Fig. 34. Indre, set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Kircheninneres gegen West*.

des referere hertil (jf. også s. 1059).³³ Bordet blev med tilhørende bræddebeklædning 1879 flyttet 1¾ alen (ca. 1 meter) ud fra væggen. 1897 erstattedes panelbeklædningen med cement.³¹

Alterklæde. Moderne, af groftvævet teglrødt lærred med baner i blå og turkise nuancer. *Alterdug*, nyere, af lærred med kniplingsbort smykket med cirkelkors. †*Alterklæder.* 1584–85 betaltes for syning af et nyt alterklæde. 1593 aflønnedes ‘et kvindfolk’, som syede og ‘skar’ dette i fire dage. Klædet underforedes 1600. 1607 omsyedes en gammel messeskjorte til et alterklæde (eller vel snarere til en alterdug).³³ Et rødt klæde med guldbroderet kors er omtalt 1863,³¹ måske identisk med det, der anbefalede anskaffet allerede 1841.⁴⁹ Erstattet 1879 med klæde af silkefløj med kors og kantbesætning af guldguloner; klædet fornyedes 1887 (jf. fig. 51), 1910 og 1951.³¹ †*Alterdug.* 1589 indkøbtes seks alen lærred til alteret, vel til en dug.³³ Jf. også ovf.

Altertavle (fig. 35–37), med skåret årstal 1640 på topvingerne, tilskrevet mesteren for altertavlerne i Asmild (Nørlyng Hrd., Viborg Amt), Sall (Houlbjerg Hrd., Viborg Amt) og Hee (Hind Hrd.) samt prædikestolen i Skjern (s. 554).⁶⁵

Den kvalitetsprægede altertavle er arkitektonisk opbygget med et tredelt storstykke med sidevinger, placeret på et lavt fodstykke; over krongesimsen er topstykke med sidevinger og øvre afslutning i form af en topgavl. Storstykkets tre felter er indrammet af joniske søjler med prydbælter, smykket med beslagværksornamentik. Midtfeltet gengiver Nadveren, indsat i et interiør, hvis bagvæg viser to søjleindrammede og billedsmykkede arkader, hhv. med Kundskabens Træ, omslynget af slangen, og Lovens Tavler, delvist dækket af et draperi. Centralt under den midterste søjle og foran et ophængt klæde troner Kristus med markeret stråleglorie ved nadverbordet. Han holder kalken i højre hånd og har den diminutive Johannes ved venstre side. Omkring bordet sidder eller står de øvrige apostle, idet Judas forrest tv. klart er markeret med sin pengepung. Sidefelterne har muslingeskalsnicher med evangelisterne Mattæus (tv.) og Markus (th.). Sidevingerne har rundbuede nicher, hvori står apostelfyrsterne Peter med nogle (tv.) og Paulus med sværd (th.); fantasifulde

rulleværkskartoucher med kerub- og maskehoveder samt volutoprullet bladværk med dukatmonster, frugtklaser og enkelte bruskformede led indrammer nicherne.

Fodstykket har tekstfelter mellem løvehoved- og beslagværkssmykkede postamentfremspring; de tilhørende sidevinger er smykket med kartoucher, med enkelte bruskværksdetaljer. Kronlisten er tredelt med tekstfelter mellem prydkonsoller, dekoreret med diadem- og kerubhoveder.⁶⁶ Topfeltet, indrammet af dydehermer (Troen med kors tv. over for Retfærdigheden med sværd og vægt th.), viser i midten Korsfæstelsen foran et perspekt af Jerusalem (fig. 36). Kristus hænger med flagrende lændeklæde på det centralt placerede kors, flankeret af de to røvere. Under korset står tv. Longinus med lansen, ved korsfoden knæler Maria Magdalene, mens Maria og Johannes ses th. Sidefelterne har muslingeskalsnicher med siddende evangelister: Lukas med oxen (tv.) og Johannes med ørnen (th.). Sidevingernes rulleværkskartoucher omslutter tv. »Anno« og th. »1640«, skåret i relief. Yderst på krongesimsen var tidligere (før 1910) placeret to småengle, svarende til de ovennævnte eksempler. Heraf er endnu bevaret hoved og krop af en *engel, formentlig fra venstre side; 30 cm høj, i Nationalmuseet (inv. nr. D 7833).⁶⁷ Den segmentformede topgavl, der øverst afsluttes af et kuglespir, flankeres af engle, vel oprindelig med lidelsesredskaber. Topstykket viser Opstandelsen. Kristus står med korsstav og oprakt, velsignende højre hånd på kisten, omgivet af fem forskrækkede soldater.

Altertavlens brogede *staffering* er i hovedtræk en rekonstruktion af den oprindelige bemaling på kridtgrund, der blev fremdraget under en senere egetræsstaffering og siden nyopmalet 1910 af Niels Termansen. Farveskalaen spænder fra hvidt, blåt, grønt, karnationsfarver og rødt til brunt, gråt og sort. De arkitektoniske led er til dels med marmo-

Fig. 35. Alterparti med altertavle, 1640, tilskrevet billedskæreren Lauritz Jensen (s. 1056) og nyere alterbord med tilhørende alterklæde (s. 1055–56). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Teil des Altars mit Altarbild, 1640, Meister Lauritz Jensen zugeschrieben und neuerer Altartisch mit zugehörigem Altarbehang.*

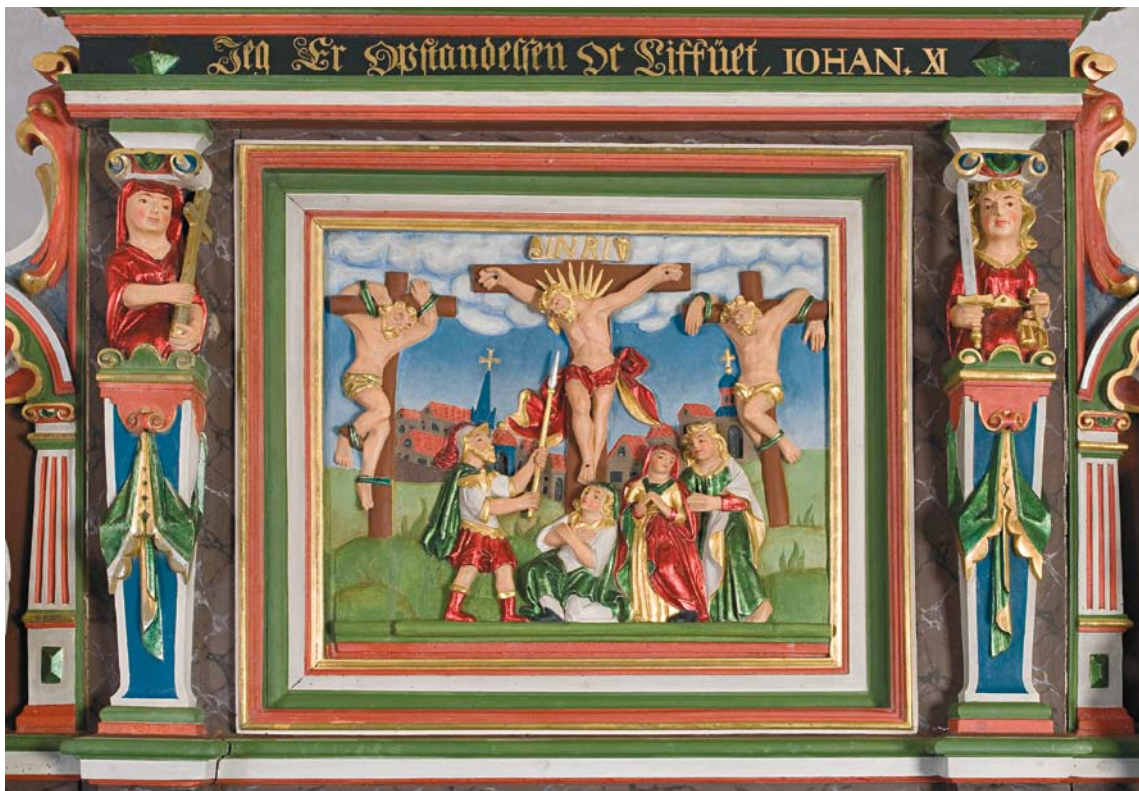

Fig. 36. Korsfæstelsen. Detalje af altertavle, 1640 (s. 1056). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Kreuzigung. Detail von Altarbild, 1640.

rering. Forgyltning og forsølvning med lasering af enkelte grønne og røde led forhøjer det livlige helhedsindtryk. En række frakturindskrifter i gyldent på sort grund ses på tavlen. På fodstykket ses: »Saa elskte Gud Verden, at hand gaff sin enbaarne søn,/ paa det at alle de som tro paa hannem, icke skulle fortabis,/ men haffue det evige lifff. IOH,3 (Joh. 3,16)«; under storstykkets evangelister står med versaler: »S:Matthæus« og »S:Marcus«; på hovedgesimsen er: »Jesu Christi/ Guds Søns Blod, gjør oss Rene, af/ alle Synder. IOH.1 (1 Joh. 1,17)« og over topstykket: »Jeg er Opstandelsen og Liffuet, IOHAN.XI (Joh. 11,25)«. Endelig ses på Lovens Tavler følgende indskrift, ligeledes med gylden fraktur på sort grund: »Du/ Skallt Elsce Her(ren)/ din Gud/ Af gandske Hierte,/ Aff ganske/ siel oc all mact/ Oc Din næste/ som Dig sielfff«.

Allerede Chr. Axel Jensen knyttede 1911 altertavlerne i Gudum og Hee (1635) sammen med tavlen i Asmild (1625) og henførte alle tre

til en snedker, der atter var influeret af den 1902 brændte altertavle i Ålborg Vor Frue Kirke (udført 1619-23 af Claus Lauritzen).⁶⁸ Tilskrivningen blev 1984 udbygget af Merete Bergild og Jens Jensen (Bergild), der til gruppen yderligere knyttede altertavlen i Sall (formentlig udført 1626).⁶⁹ Også prædikestolen i Skjern (1627, s. 554) er tilskrevet mesteren, der forsøgsvis er identificeret med billedskæreren Lauritz Jensen fra Viborg.⁷⁰ Den arkitektoniske opbygning og motivindholdet i de nævnte altertavler er nært beslægtet med eksemplet i Gudum, selvom flere enkeltheder varierer, både i figurstil og i udformningen af de enkelte temaer. Med sine mere spinkle figurer, Nadverrelieffets to billedarkader og topstykkets siddende evangelistfigurer er Gudumtavlen nærmest beslægtet med Heealteret; motivet med de stående småengle på hovedgesimsen genfindes dog ikke her, men ses i Asmild og Sall. I modsætning til Gudum er de tre øvrige tavlers stiftere klart

fremhævet, både med indskrifter og heraldik (i Asmild og Hee, landsdommer og lensmand ved Asmild Kloster, Niels Krag og hustruen Jytte Høeg og for Sall, lensmand ved Skanderborg Slot, Laurids Ebbesen og hustruen Ellen Andersdatter Gjoe); jf. også markeringen af kirkeværgen Erik Pedersens navn på Skjernprædikestolen.

Alterets udførelse 1640 synes ikke nærmere belyst i regnskaberne; en mindre udgift på 6 daler 1641 for at forny og forbedre alteret (og prædikestolen) med ny maling behøver således ikke nødvendigvis at referere til den nyskårne altertavle, men kan lige så vel hentyde til en istandsættelse ved alterbordet eller -podiet.⁷¹ Ud fra tavsheden i kirkeregnskaberne om udgifter i forbindelse med tavlens anskaffelse var det nærliggende at slutte, at netop dette hovedstykke var en donation fra lensmanden på Gudumkloster landsdommer Erik Juel (jf. s. 1027), om end der savnes udskårne eller malede hentydninger hertil i form af indskrifter, initialer eller våbenskjolde. 1769 omtales tavlen som 'smuk' i *Danske Atlas* og som værende af hvid marmor(!), hvilket dog var resultatet af en opstaffering og forgyldning, bekostet af kirkeejeren, Jens Wandborg de Stiernhielm (jf. også prædikestol og pulpitur).⁶³ 1871 anbefaledes altertavlens dele adskilt og samlet på ny. Tavlen nystafferedes og forgyldtes 1876, mens en nedfalden figur (antagelig den ovennævnte *engel) 1902 blev genopsat.³¹ 1909 blev altertavlen, der på daværende tidspunkt var dækket af 'en grim egemaling' og forgyldning, beskrevet af Niels Termansen som optakt til restaureringen det følgende år. Ved denne lejlighed foretoges flere snedkermæssige supplement, både af figurer og rammeværk;⁷² samtidig søgtes den oprindelige bemaling genfremstillet på grundlag af ældre farvespor på kridtgrund. En fornyet undersøgelse af altertavlen, foretaget af Mogens Larsen og E. Rosing Holm 1985-86, udmøntedes 1994 i en nyrestaurering, omfattende en udbedring af mindre udtørringsskader og en stabilisering, såvel af en række snedkersamlinger, som af stafferingen.⁷³

†*Altertavler.* 1495 omtales en 'St. Annæ Tavl' på kirkens alter, der var viet Skt. Laurentius (højalteret eller måske snarere et *sidealter*, muligvis i søndre korsarmskapel, jf. s. 1044). Dette

har formentlig været en senmiddelalderlig altertavle med en fremstilling af Anna Selvtredje (jf. s. 1028).⁷⁴ Regnskabsudgifter 1612 til træ og snedkerarbejde til 'førnævnte alter' kan mht. sidstnævnte post hentyde til en istandsættelse af kirkens ældre altertavle; det er dog uvist, hvorvidt denne var identisk med den ovennævnte middelaldertavle.³³ I forbindelse med hovedstandsættelsen 1635 efter kirkens brand fem år tidligere angives udgifter til træ og snedkerreparationer 'for alteret', måske ved både alterbord, -tavle eller -podium eller kun ved sidstnævnte.³³

Altersølv (fig. 38), omfattende kalk og disk, ifølge indskrift på kalken fornyet og forbedret 1557 af Malte Jensen Sehested af en ældre †kalk, skænket af Erik Ottesen Rosenkrantz, idet bægere og disken omstøbtes af Holstebromesteren Joachim Weller 1768 på initiativ af Jens Wandborg de Stiernhielm.

Den 23 cm høje (inklusive indsats) *kalk* har seks-tunget fod med pyramideformet fodled, hvorpå

Fig. 37. Altertavle, 1640, vist før restaureringen 1910 (s. 1056). Ældre foto i NM. – *Altarbild, 1640, vor der Restaurierung von 1910.*

Fig. 38. Altersølv (s. 1059). Kalk, omstøbt 1557 fra ældre kalk, med nyere bæger, støbt 1768 af Joachim Weller, Holstebro. Tilhørende disk, ligeledes omstøbt 1768. Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Silberne Altargeräte. Kelch, umgegossen 1557 aus älterem Kelch, mit neuerem Becher, 1768 gegossen. Zugehöriger Hostienteller, ebenfalls 1768 umgegossen.*

støbt krucifiks, 3,2 cm højt, på den ene side og indskrifter i fordybte versaler på tre af de øvrige sider. Th. for krucifikset læses: »Malti/ Iensen/ forstan/ der til/ Gvdomklo/ ster haver/ fornyet og/ forbedrit denne kalk«; teksten videreføres på den følgende side: »med/ sølv/ og gvld/ saa me/ get som/ xv lod/ Anno Domini 1557«. Tv. for krucifikset står: »Erich/ Odsen/ Rider« over våbenskjold for Rosenkrantz, en reference til Erik Ottesen Rosenkrantz (†1503) til Bjørnholm og Boller, rigshofmester under kong Hans (jf. †*alterkalk*). Mellem sekssidede skaftled er en lav knop med rombeformede bosser, hvorimellem tilsvarende lodretstående felter, alle smykkede med graverede bladornamenter, ligesom de tilhørende skaftled. På det fornyede bæger, der nederst er smykket med en hvirvelroset i relief, ses en indskrift i fordybet kursiv: »Jens Wandborg de Stiernhielm Til Cabel Som Eyer af Gudom Kierche, Har ladet denne Kalch/ og disch Forbedre

Med tillagt Sølv og aldt Har Kosted nie Rixdaller og otte Skilling 1768«. Mellem indskriftlinjerne er kirkeejerens våbenskjold. Kalken har på den vandrette standkant mesterstempel for Joachim Weller (*Bøje* nr. 6703). På en nyere fastloddet indsats, 1932, er tre stempler for Knud Eibye, Københavnsmærke for 1932 og gardejnmærke for C. F. Heise. †*Alterkalk*, skænket af rigshofmester Erik Ottesen Rosenkrantz (†1503), men 1557 omstøbt til den nuværende. Erik Ottesens donation har muligvis forbindelse med nonneklostrets reformering, idet han vides aktivt at have støttet Voer Klosters optagelse i Bursfelderkongregationen (jf. *DK Århus* 3876).⁷⁵ Gaven kan dog også afspejle hans store gavmildhed over for kirker og klostre i almindelighed.⁷⁶ Den enkle *disk*, der er 13 cm i tværmål, har cirkelkors på fanen og under bunden stempel for Joachim Weller (*Bøje* nr. 6703), anført i forbindelse med den ovennævnte omstøbning 1768. †*Futteraler*. Udgift til 'et hus

(...) som kalk og disk forvares i til de syge' er nævnt 1623, antagelig som henvisning til selve altersættet og ikke til et særskilt sygesæt.³³ 1870 nyanskaffedes et futteral til kalken og disken, enten hertil eller til sygesættet.³¹

Oblatæsker. 1) O. 1879,⁷⁷ af porcelæn, 8 cm høj, 15,5 cm i tværmål; sort og hvid med forgyldt reliefkors. Under bund mærke for Bing & Grøndahl. 2) Nyere (fig. 39), af sølv; 4,5 cm høj, 10,6 cm i tværmål. Cylindrisk med svagt skrånende sider, på låget reliefkors. Under bund to stempler: mestermærke for Cohrs Sølvvarefabrik, Fredericia i rektangulær ramme og lødighedsmærke (830 s) for sterlingsølv. † *Oblatæsker.* 1626 indkøbtes en »bodich« (buddike, dvs. æske) til at opbevare messebrødet i.³³ En 'æske af fint tin til 150 kirkebrød' anskaffedes 1862.³⁶ Betegnet som sortmalet 1863.³¹

Alterkande (fig. 39), 1934, skænket 1939 af Gudum Kvindekreds og KFUK.³¹ 30 cm høj med latinsk kors på låg. Indgraveret kløverbladskors på øvre del af korpus. Tre stempler under fod: Københavnsmærke for 1934, guardejnmærke for Johannes Siggaard og mestermærke for Carl M. Cohrs Sølvvarefabrik, Fredericia. En ældre *alterkande* af tin, omtalt 1863, benyttes nu ved dåben

Fig. 39. Nyere oblatæske samt alterkande og ske fra hhv. 1934 og 1900 (s. 1061). Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Oblatendose, Abendmahlskanne (1934) und Löffel (1900).*

Fig. 40. Sygesæt, udført af Peter Lund (1799-1849), Lemvig, med tilhørende futteral (s. 1061). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Krankengerätesatz mit zugehörigem Futteral.*

(jf. dåbskande nr. 2).³¹ Allerede 1844-45 påtaltes dog savnet af en kande.⁴⁹ † *Vinflaske.* 1618 betaltes for en flaske til kirkens behov.³³

Offerskåle. 1) Nyere, af porcelæn, sort udvendig og hvid indendig, med guld-kors på siden og guld-kant, 7,5 cm høj, 20,5 cm i tværmål. Under bund er mærke for Bing & Grøndahl. 2) 1979, af tin, 8 cm høj, 27 cm i tværmål. Under bund indpræget mærke for Georg Jensen Pewter, Danmark og ejermærke for Gudum Kirke.

Ske (fig. 39), 1900, af sølv, 16 cm lang med spinkelt skaft med dråbeformet afslutning og ovalt, perforeret skeblad. Under skaftets nedre del er tre stempler: Københavnsmærke for 1900, guardejnmærke for Simon Groth og mestermærke, »A. F.« i tværovalt felt, måske for Adolf G. Falck (jf. *Bøje* nr. 1559). † *Ske.* 1593 modtog kirkeværgen en gammel »brødden« (dvs. beskadiget) sølvske, der dog næppe på daværende tidspunkt anvendtes til kirkeligt brug, men snarere var udlæg på en gæld.³³

Sygesæt. 1) (Fig. 40), 1800-tallets første halvdel, omfattende kalk og disk i cylinderformet etui af sort læder. *Kalk*, af sølvplet, 10 cm høj, 6 cm i tværmål, har under bunden to ens stempler i firkantet ramme for Peter Lund (1799-1849), Lemvig (*Bøje* nr. 6759); tilsvarende stempler ses under bund på *disk*, tværmål 7,5 cm. På fanen skraveret kors. 2) Moderne, omfattende kalk, disk, oblatæske og vinflaske i etui af gråt læder, foret med blåt

Fig. 41. Alterstager, antagelig skænket 1615 af den daværende kirkevæрге, Peter Skriver i Skodborggård til gengæld for hans begravelsessted (s. 1062). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Altarleuchter, vermutlich 1615 vom damaligen Kirchenpfleger Peter Skriver in Skodborggård geschenkt als Gegenleistung für seine Begräbnisstätte.

fløj. Den 13,5 cm høje kalk har enkelt, cylinderformet bæger med svagt skrånende sider på lav fod, på bæger indridset kors samt Alfa og Omega. Ingen stempler. Disk, 9 cm i tværmål; korsdekoration i bund. Under bund ses mærke for C. C. Hermann (virksom 1949-92), lodighedsmærke for sterlingsølv, samt »Denmark/ F59«. Oblatæske, 2,3 cm høj, 6 cm i tværmål. Dekoration som kalk og disk, samt stempler under bund og låg som disk. Glasflaske med sølvprop, foruden fire særkalke.

Alterstager. 1) (Fig. 41) antagelig identisk med de to nye lysestager, som skænktes 1615 af den daværende kirkevæрге, Peter Skriver i Skodborggård (jf. også s. 1077) til gengæld for et begravelsessted.³³ Stagerne, der er 31,5 cm høje, har høj profileret fod i tre afsæt og tilsvarende høj, klokkeformet lysskål (løs på den ene stager); herimellem balusterformet skaft. Lysetorne i jern er fornyelser. Under foden har begge stager indridset ejerbetegnelse med versaler. 2) Moderne stager af træ, placeret i ligkapel. †Alterstager af træ, nævnt o. 1863.³¹

Syvstige, 1924, af messing. Skænket af ejeren af Gudumkloster og Nygård, Chr. Rahbek og dennes børn, som angivet med fordybet fraktur på lodret standkant: »Til Minde om/ vor dyrebare/ Hustru & Moder/ Else Rahbek/ Gudumnygård/ Julen 1924«. 52 cm høj.

Messehagler. Kirken har fire messehagler, alle af nyere dato, i de liturgiske farver. 1) 1951,³¹ af rødt fløj, med rygkors af brede guldgalonier og kantborter af smallere ditto. 2) Af hvid uld med gyldent satinfor, ensartet bred bane af gulddindvirket stof med guldbroderede kors på ryg og forside; vel identisk med hagel af hvidt stof nævnt 1978.³¹ 3) Af grønt uld med gyldent satinfor, kors af guldlister på ryg og forside. Mærket: Danish Artweaving, Tylstrup, Denmark. Istandsæt 1985.

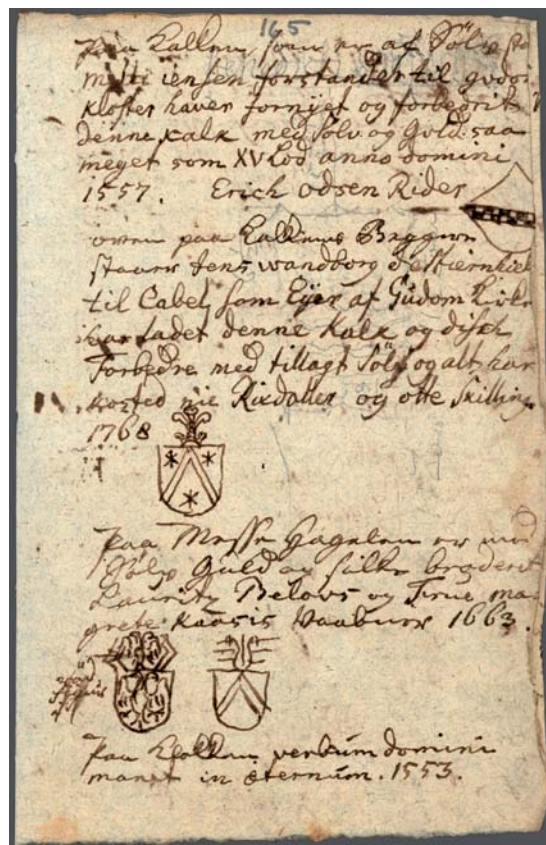

Fig. 42. Våbenskjolde for Laurids Below og Margrethe Kaas. Detalje af †messehagel, 1663, skænket af ægteparret (s. 1063). Fra Søren Abildgaards notebog (1773). – Waffenschilde für Laurids Below und Margrethe Kaas. Detail von †Messgewand, 1663 von dem Ehepaar geschenkt.

4) Af violet uld med gyldent satinfor, dekoration af guld Kors, dannet af smalle guldgaler på ryg og forside. †*Messehagler*. 1620–21 indkøbtes lærred til for og rød silketråd til hagelens reparation.³³ Ifølge præsteindberetningen 1767 fandtes endnu da en fornem messehagel (jf. fig. 42), skænket af klostrets ejer, Laurids Below, og hans hustru, Margrethe Kaas. Hagelen var broderet med sølv, guld og silke samt prydet med ægteparrets våbener og årstallet 1663, Laurids Belows dødsår.⁷⁸ Siden 1837 anbefalede jævnligt anskaffelse af en ny messehagel, 1857 præciseret som en hagel af rødt silkefløj med guldgaler.⁷⁹ Muligvis identisk med hagelen, omtalt 1863 som værende af rødt klæde. Erstattet 1890 af hagel, udført af rødt silkefløj, dog med genanvendelse af de ældre guldgaler.³¹ †*Messeskjorter*. 1585 anførtes udgifter til syning af en ny messeskjorte af lærred.³³ 1607 omsyedes en gammel messeskjorte (denne?) til et alterklæde (se dette). 1632 indkøbtes 18 alen hollandsk lærred til en ny skjorte.³³

†*Alterbøger*. 1624 erhvervedes en salmebog i København.³³

Alterskranke. Tresidet skranke, formentlig omdannet ved restaureringen 1967–71, med genanvendte drejede balustre, smykket med skafringe fra †skranke nr. 2. Gråstofferet med poleret håndliste og sort læderpolstring på knæfaldet. Tilhørende *knæleskammel*.

†*Alterskranke*. 1) O. 1863 er omtalt et ældre knæfald med betræk af læder, vel identisk med 'rækværket', der nymaledes 1845⁴⁹ og siden istandsattes 1876.³¹ 2) (Jf. fig. 51), 1879 erstattet af en ny af halvcirkulær form, svarende til skranken i Lemvig (jf. s. 369) med drejede balustre og indgange på siderne. Stafferet i egetræsfarve med forgyldning på balustrene. Nymalet 1928.³¹

Døbefont (fig. 43), romansk af granit; foden er af en rødlig finkornet sten, mens kummen er hugget af et mere grovkornet, rød- og sortspættet materiale. 82,5 cm høj. Fonten tilhører egnens udbredte bærerbladstype (Mackeprang, *Døbefonte* 165, 407) med eksempler bl.a. i Nørlem, Nørre Nissum, Tørring, Lomborg, Møborg og Fabjerg. Gudumfonten adskiller sig dog noget herfra, idet foden er formet som et omvendt terningkapitel (uden hjørneknopper) med kraftig vulst ved

overgang til kumme. Også kummen med tværmålet 81 cm har ganske vist typens karakteristiske bærerbladskrans fornedet, men udviser en afvigende mundingsrand med dobbelte rundstave.

Fonten blev i forbindelse med kirkens hovedstandsættelse 1928–29 anbragt midt for alteret.³¹ Nu placeret neden for prædikestolen.

Dåbsfad, o. 1850, af messing. Fadet, der har tværmålet 38 cm, er uden dekoration og stempler. Tilhørende indsats af træ, fornyet 1936.³¹ En mindre revne på fadets bagside blev registreret 1996, men frarådedes udbedret.⁸⁰ Fadet er antagelig identisk med et messingfad, omtalt 1863.³¹

Dåbskander (fig. 45), begge af tin, o. 1850 og af gængse typer (jf. bl.a. eksempler i Tørring, s. 687–88). 1) Af den velkendte nyklassicistiske version, som leveredes af hofgørtlermester Hans Høy, København, 31 cm høj. Antagelig identisk med den vandkande af tin med låg, der anbefalede anskaffet til dåben 1862, og som nævnes i inventariet 1863.⁴⁹ 2) 23 cm høj, med låg. Nævnt

Fig. 43. Døbefont, romansk, tilhørende den nordvestjyske bærerbladstype (s. 1063). Foto Arnold Mikkelsen 2008. — *Taufbecken, romanisch, dem nordwestjütändischen Kelchblatttypus zugehörig.*

Fig. 44. Senmiddelalderligt korbuekrucifiks (s. 1064). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Spätmittelalterliches Chorbogenkruzifix*.

i inventariet 1863 og tidligere fungerende som alterkande (jf. ovf.).

†*Dåbshåndklæde*, anskaffet 1838.³⁶

†*Korskranke*. 1635 anføres reparationer ved 'korsdøren', dvs. åbningen i korsranken.³³

Korbuekrucifiks (fig. 44), 1450–75. Den ca. 150 cm høje figur er kun fragmentarisk bevaret. Således mangler hovedets forreste del, begge arme og korstræet.⁸¹ Samtidig vidner overfladen om insektangreb, hidrørende navnlig fra en tidligere placering på kirkens loft. Hovedet med kort skæg og skulderlangt, lokket hår har et tre cm dybt hul i issen. Overkroppen, der er udhulet på bagsiden, er groft skåret med markeret brystmuskulatur,

ribben og et tværovalt sidesår. Lændeklædet slutter stramt om hoften med en snip mellem benene. De spinkle, strakte ben var tidligere samlet med en nagle. Rester af en sekundær bemaling, lagt direkte på træet, er delvis bevaret. Således anes partier af en rødbrun karnationsfarve på brystet og benene; cinnoberrødt ses i sidesåret og på den tilhørende blodklase, ligesom det findes som skygge under skæg og lændeklæde samt i hulninger ved ribben og på ben. På lændeklædet og skægget findes i øvrigt brun med rester af grøn farve, sidstnævnte dog formentlig en dekomponering af en uægte forgyldning. Stafferingen er formentlig rester af en 'smuk' *†*bemaling, der ifølge præsteindberetningen til biskop Bloch 1767 var bekostet af Mads Staby (†1756), tidligere ejer af Gudumkloster.⁸²

Typologisk finder den spinkle krucifiksfigur med det enkeltformede lændeklæde paralleller bl.a. i Øst- og Sønderjylland (jf. *DK Århus* 2188, 3610, 5190 (Kolt, Dallerup og Nim); *DK Ribe* 1481, 1666, 1766 og 2690 (Hodde, Vester Starup, Fåborg og Lindknud)). Korset var 'i forrige århundrede' (Nielsen 1894) ophængt på nordvæggen. Siden opbevarede det på kirkens loft, men blev efter en restaurering 1994 nymonteret, nu i en blændt vinduesniche i søndre korsarms østmur.

Fig. 45. Dåbskander nr. 1-2, af tin, antagelig o. 1850 og 1862 (s. 1063). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Taufkannen Nr. 1-2 aus Zinn, vermutlich um 1850 und 1862*.

Fig. 46. Indre, set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2009. – *Kircheninneres gegen Ost.*

Prædikestol (fig. 47-50), ifølge reliefskåren og malet indskrift bekostet 1621-22 af Gunde Lange og Anne Krabbe, daværende lensmandspar på Gudumkloster. Stolen, der omfatter en kurv med fire arkadefag og delvist ændret opgang med to paneler, havde også tidligere en *Thimmel*, jf. ndf. Kurvens rammeværk har diamantbosses og rosetter i skiftevis rombeformede og cirkulære felter. Arkadefagene indrammes af pilastre med volutkapitæler og stiliserede bladmontanter på skafterne; bueslagene har slyngbånd og tandsnitbort, øverst indrammet af en spinkel perlesnor. På bagsiden ses på fyldingsfelternes vand- og lodrette rammestykker en række placeringsmærker, nummereret fra 1-4. På den lodrette ramme af panelet nærmest opgangen findes endvidere et omvendt indridset A, måske et snedkermærke. Et fremspringende profillet med tandsnit danner overgang til postamentet, der har frisefelter mellem fremspring med diamantbosses. Hængestykker, indrammet af volutter og med rosetter og bladværk, ses mellem hjørneled, formet som

kerubhoveder; hængestykket nærmest opgangen har reliefskåret årstal »1621«. Kronfrisen har i lighed med postamentet fremspringende tandsnitsgesims og tværrektangulære frisefelter med hjørnemarkeringer som postamentet. Den antagelig samtidige opgang har to fag, muligvis oprindelig af tre (jf. snedkermærker for 2 og 3 på bagsiden); en prydbort med slyngbånd indrammer de to felter. Mægleren afsluttes foroven med et led, dekoreret med en roset, indfattet i en rombe og øverst en flad knop.

Stafferingen, der omfatter bemaling fra mindst tre forskellige tidspunkter, er resultatet af en restaurering, udført 1920 af Peter Kr. Andersen og Poul Jensen (jf. versalindskrift på arkadefeltet, nærmest opgangen) på grundlag af forundersøgelser ved Niels Termansen 1917. Kurvens arkader har evangelistbilleder, sandsynligvis udført o. 1767 af samme mester, som på bekostning af Jens Wandborg de Stiernhielm udsmykkede pulpituret (jf. ndf.). Mesteren er efter alt at dømme identisk med W. Ellermann, der 1770-74 udførte de nært

Fig. 47. Prædikestol, 1621-22, skænket af den daværende lensmand på Gudumkloster, Gunder Lange og hustru Anne Krabbe (s. 1065). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Kanzel, 1621-22, geschenkt vom damaligen Lehensmann auf Gudumkloster, Gunder Lange und Gattin Anne Krabbe.

beslægtede udsmykninger, bl.a. på prædikestol og orgelpulpitur i Nørlem Kirke (s. 618, 625). De siddende evangelister, der dog ikke synes udført efter ganske samme forlæg som disse, er vist på arkitekturbaggrund, hver med sit respektive symbolvæsen. Fra vest mod øst ses: Mattæus, Markus, Lukas og Johannes. De tilhørende $\dagger$ navne var tidligere malet i gul kursiv på sort bund under de enkelte felter (jf. fig. 49). Stolens rammeværk og de tilhørende indskrifter i postament og frisefelterne er genfremstillet på grundlag af de ældste farvespor, lagt på kridtgrund. Helhedsvirkningen er broget, svarende til altertavlen, med grønt og rødt, til dels med lasering, foruden hvidligt, sort, sølv og guld. En særlig effekt var tidligere fremkaldt med metalagtigt glimmer, iblandet farven eller bestrøet på udvalgte partier.⁸³ En rødflammet marmorering ses endvidere på fodstykkets og kronfrisens fremspringende gesims. De enkelte felter har nye eller rekonstruerede indskrifter i guld på blåsort grund, nederst givernavn og årstal i fraktur: »Anno/ Gunde Langhe / Anna Krabbe/ 1622« og øverst i versaler: »Verbum/ Domini/ manet in/ æternum«. Opgangspanelerne har en udsmykning med spinkelt bånd- og bladværk i régencestil, udført i blålige og rødlig nuancer på lysegrøn bund. Slingbåndet er rosafarvet, mens profillister og mægler står i mørkegrønt. $\dagger$ Staffering. Som påvist 1917 havde stolen og den tilhørende opgang mindst fire lag. Under den yngste brune egetræsbemaling fandtes en rokokobemaling fra o. 1767, stadig bevaret i evangelistmalerierne. Herunder var en partiel staffering, antagelig fra 1700-tallets begyndelse, stadig bevaret på opgangen og desuden registreret i kurvens stor- og fodfelter, der allerede på daværende tidspunkt fik evangelistmalerier med tilhørende navne. Ældst var bemalingen fra 1600-tallet, genfremstillet på kurvens arkitektur; denne omfattede tillige givverparrets $\dagger$ våbenskjolde, kronet af dekorative bemalinger med draperier og ornament.

1635 blev prædikestolen repareret, sandsynligvis i forbindelse med renoveringen efter kirkens brand fem år tidligere.³³ 1641 blev stolens staffering fornyet og forbedret, ligesom der anskaffedes en prædikestolshimmel.³³ Denne nyudførtes s.å. af snedkere, der hentede på Kabbel i nabosognet

Fig. 48. Evangelisten Mattæus. Bemalet panelfelt, formentlig udført o. 1767 af W. Ellermann (s. 1065). Detalje af prædikestol, 1621-22 (s. 1065). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Der Evangelist Matthäus. Gemälde, vermutlich ausgeführt etwa 1767 von W. Ellermann. Detail aus Kanzel, 1621-22.*

Nørlem, mens en maler 'selvanden', dvs. med sin medhjælper, stafferede den med sit eget guld og farve.³³ O. 1767 udsmykkedes stolen med ny forgyldning og maling på initiativ af Jens Wandborg de Stiernhielm.⁶³ 1795 anbefaledes »Cornisen« (dvs. karnissen eller her vel selve himlen) foroven på stolen fæstnet, 'for at den ikke skal falde ned og gøre skade'. Samtidig skønnedes stolens fastgørelse til muren usikker.⁸⁴ Sidstnævnte skade påtaltes endnu 1805-09.⁸⁵ Stolens 'overdel', vel himlen, var (stadig) løs 1812 og uden beklædning, ligesom en istandsættelse, nok engang, 1831, blev tilrådet.⁸⁶ 1845 nystafferedes prædikestolen.⁴⁹ Det er dog uvist, hvorvidt himlen var fjernet på dette tidspunkt. Opgangen anbefaledes fornyet 1859, hvilket dog ikke skete.⁷⁹ 1870 forbedredes lys-

Fig. 49. Prædikestol, 1622, vist før restaureringen (s. 1068). Foto Niels Termansen 1917. – *Kanzel, 1622, vor der Restaurierung gezeigt.*

forholdene ved indsættelsen af et vindue vest for stolen (s. 1050). 1906 tilføjedes en læsepult. Som nævnt ovf. blev prædikestolen gennemgribende renoveret 1920. I forbindelse hermed udsavedes det vestligste *postamentfelt med gul versalindskrift («Anno») mellem firbladede rosetter, malet på blåsort grund; feltet findes nu i Nationalmuseet (inv.nr. D 3428/1966). Ved kirkens hovedstandsættelse 1928–29 blev stolen sænket.³¹ 1994 gennemførtes en mindre reparation, hvorunder snedkersamlingerne efterlimes, og farvelaget dels fæstnedes, dels rensedes eller retoucheredes. †*Beklædning* af stolen, udført af rødt klæde med guldbroderet kors, svarende til alterklædet, er omtalt 1863; 1878 og 1887 fornyet af silkefløj og guldguloner.³¹

†*Prædikestolshimmel*, udført og stafferet 1641.³³ Senest nævnt 1831.⁸⁶

†*Prædikestol(?)*. 1620–21 repareredes bærestolpen på prædikestolen, enten på den nuværende eller på dens forgænger.⁸⁷

Stolestader (jf. fig. 46), 1887, udført som stolene i Nørre Nisum og Venø (s. 660, 1231); topstykkerne på de førstnævnte gavle ændredes dog 1908 (s. 660).³¹ Staderne er opstillet i fire blokke, hhv. 19 stader i sydsiden, 16 i nord, samt 2×6 i søndre korsarmskapel. Staderne har højrektangulære fyldingsfelter på ryg- samt på for- og bagpanelerne. Gavlene har udsvejfet forkant og kuglekronet topstykke. Lys olivengrønne med brune lister, detaljer i guldbronze og gråt samt lysviolette sæder i groftvævet stof. Stolestaderne opmaledes 1928 i forbindelse med hovedstandsættelsen.³¹ 1991 gennemførtes atter en nystaffering.³¹

†*Stolestader*. 1600 betales for træ og for to Lemvignedkeres arbejde med 'skamlerne', dvs. stolestaderne, i 33 dage.³³ 1620–21 repareredes der på kvindestolene.³³ 1635 udbedredes alt efter kirkens brand. Desuden nyudførtes 16 kvindestole i korskirken, dvs. i søndre korsarm.³³ 1767 lod Jens Wandborg de Stiernhielm udføre nye stole, idet der samtidig blev oprettet et stolestaderegister over pladserne.⁶⁴ Heri nævnes på kirkens sydside 21 stole, inddelt til gårdmændene, hvor stolene var nummereret efter gårdenes 'kontribuerende hartkorn'. De to bageste stole var beregnet til karlene fra henholdsvis Gudumkloster og fra præstegården.

Fig. 50. Rester af muret prædikestolstrappe langs nord-siden af langhusets 2. fag (s. 1048). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – *Reste einer gemauerten Kanzeltreppe entlang dem zweiten Joch der Nordseite des Langhauses.*

Fig. 51. Indre, set mod øst. Foto o. 1900 i KglBibl. – *Kircheninneres gegen Ost.*

Kvindestolene overfor var ordnet på tilsvarende måde, idet den nederste kvindestol var overladt til beboerne på Krøjkær, da disse havde mistet deres tidligere lukkede stol i forbindelse med stolens forandring. Endelig fandtes otte stolestader i korsarmskapellet. 1822 anbefaledes 'rækketræet', dvs. vægpanelet ved sydmuren af mandstolene forandret til en bæk i våbenhuset.⁸⁶ 1845 nystafferedes samtlige stole.⁴⁹ 1863 fandtes otte stole med døre og ryglæn, muligvis placeret i søndre korsarm; endvidere et ikke nærmere specificeret antal stader 'med ryglæn til mandfolk og uden ryglæn til fruentimmere', vel de ordinære, opstillet i selve skibet. 1879 omdannedes de to øverste dobbelte stole til enkelte, idet hjørnerne mod koret blev afskåret.³¹

†*Herskabsstole* eller *lukkede stole*. 1635 afregnedes for træ, anvendt til 'velbyrd. Erich Julls og hans velb. frues stole' (dvs. til Erik Juels og hustruen, Sophie Clausdatter Sehested); endvidere for snedkerarbejde »for Adelens Stoele paa Baade sider j

Kirchen, med en Stoell Bag ved deris Stoele paa huer Side til deris folch«; stolene har formentlig været opstillet som lukkede stader forrest i nord- og sydsiden, med tilhørende pladser bagved til tjenerskabet.³³ 1767 omtaltes fire stole 'øverst i kirken', som tilhørte Gudumkloster.⁶⁴ 1831 nævnes istandsættelse af to lukkede stole, den ene placeret på nordsiden.⁸⁶ En stol, tilhørende Krogsgård, er omtalt 1842 og 1855, sidstnævnte år i forbindelse med fornyelsen af en dør.⁸⁸ Som anført 1863 fandtes denne i søndre korsarm. Ud over de ordinære stolestader omtales samtidig otte stole med døre og ryglæn, muligvis refererende til en (eller flere) af de ovennævnte lukkede stole.³¹ En lukket *†præstekonestol* på kirkens nordside samt en tilsvarende lille stol lige over for på sydsiden til præstens sønner er nævnt 1767.⁶⁴

Præstestol. Et polstret sæde med ryglæn er indsat i den spidsbuede vægniche ('celebrantstolen', jf. s. 1039) i korets sydside.

Fig. 52. Orgel, 1952, på (†)herskabspulpitur med malerier, udført 1767, formentlig af W. Ellermann (s. 1072, 1071). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Orgel, 1952, auf (†)Herrschaftsempore mit Gemälden, 1767, vermutlich von W. Ellermann.*

†*Skrifte-* eller *præstestole*. Den tidligst nævnte blev bekostet 1636.³³ Kirken fik siden nye præste- og degnestole på initiativ af kirkeejeren Jens Wandborg de Stiernhielm, vel samtidig med dennes pulpitur fra 1767.⁶³ Hvorvidt disse stole var udformet som de tilsvarende i Nørlem (s. 622), bekostet 1763 af Stiernhielm og opstillet som lukkede stole nord og syd for alteret, vides dog ikke. 1795 omtaltes gulvet i præstestolen som 'ganske forrådnat og i stykker' (jf. også degnestolen).⁸⁴ 1840 repareredes stolen ved alteret.⁴⁹ Nævnt 1863 i forbindelse med anskaffelsen af en stol hertil samt udførelsen af en åbning i loftet (her?). Istandsæt 1876.³¹ Stolen, der formentlig har været anbragt i korets nordside, blev borttaget 1879 og erstattet med en stol bag alteret. To grønne forhæng, ophængt på hver side af altertavlen, afskærmede dog fortsat arealet i korets nord- og sydøstsider. 1891 og atter 1909 anskaffedes nye præstestole.³¹

Degnestol, indrettet 1879 i det forreste stade i korsarmskapellets østrække, forsynet med hylder til bøger mv. †*Degnestol*. Tidligst omtalt 1635,

da den flyttedes i forbindelse med kirkens hovedstandsættelse.³³ 1795 omtaltes gulvet i stolen som brøstfældigt (jf. også †skriftestol).⁸⁴ Nævnt i forbindelse med istandsættelser 1840,⁴⁹ 1863 og 1876 ('kirkesangernes stol'). 1879 fjernedes stolen, der hidtil formentlig havde dannet pendant til †præstestolen i korets sydøsthjørne.³¹

Løse stole. 1952 anskaffedes 50 klapstole, endnu nævnt 1990³¹ og antagelig identiske med fem, placeret i søndre korsarmskapel. Endvidere findes otte nyere stole af brunbejset og lakeret træ med fletsæder.

†*Kirkekister*. 1599–1600 omtaltes nogle og hængsel til kirkens kiste.³³ En jernbunden kiste med årstallet 1663 er endnu nævnt på kirkens loft 1965,⁸⁹ hvor der ifølge *Synsprotokollen* 1987 (yderligere?) henlagdes to gamle kister.³¹ Placeringen af kisterne kendes dog ikke i dag. Et *skab* til messehagler, opsat bag alteret, forstørredes 1962 og atter 1986.³¹

Pengeblokke. 1) 1977, af egetræ med jernbeslag, dannet som et skrin med pengetragt i låg og jernbånd, fæstnet med nyere hængelås på si-

Fig. 53. Detalje af (†)herskabspulpitur, 1767, med motiver fra Det Gamle Testamente (Isaks ofring tv. og Jakobs drøm th.) og gengivelse af æresmonument for pulpiturets giver, Jens Wandborg de Stiernhielm (s. 1072). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Detail von (†)Herrschaftsempore, 1767, mit Motiven des Alten Testaments (links Isaks Opferung und rechts Jakobs Traum) und Wiedergabe des Monumentes zur Ehrung des Stifters der Empore Jens Wandborg de Stiernhielm.

den. På trapezformet postament. Placeret ved vestindgangen. 2) Moderne, af bøg, på forsiden smykket med latinsk kors i relief. Ophængt nord for dør i søndre korsarms vestmur. †*Pengeblokke*. 1611 kvitteredes for udgifter til en pengeblok.³³ En blok (eller bøsse) af blik er omtalt 1863 som placeret ved indgangsdøren, dvs. i vest.³¹ †*Klingpung*. 1611 afregnedes for en »Alms puvs«, vel en klingpung (almissepose).³³

(†)*Pulpitur* (fig. 53), 1767, ifølge malet årstal og våbenskjold bekostet d.å. af Jens Wandborg de Stiernhielm. 1912-13 omdannet til orgelpulpitur (jf. ndf.). Pulpituret, der bæres af to enkle piller, er udspændt i skibets vestende mellem nord- og sydmuren. Brystningen, der er betydeligt enklere end det tilsvarende rokokopulpitur i Nørlem, ligeledes bekostet af Stiernhielm 1773 (s. 625), har ni højrektangulære fyldingspaneler, indsat i en enkel arkitektonisk rammme med tværrektangulære felter i postamentet. Inden for et rammeværk i lys perlefarve og spinkle forgyldte pro-

fillister har samtlige pulpiturfelterne på nær det yderste i nordsiden, der har en ådret marmorstaféring, *figurmalerier*, der med stor sandsynlighed kan tilskrives de Stiernhielms 'hofinaler', W. Ellermann, som få år senere udsmykkede Nørlem Kirke (jf. også prædikestolen). Seks af panelfelterne har gammeltestamentlige motiver, der bortset fra det første billede i sydsiden følger en kronologisk rækkefølge; hertil kommer et motiv fra Det Nye Testamente (nr. 8, regnet fra syd) samt i det centrale felt, en gengivelse af et æresmonument for giveren som en allegori over hans gavmildhed. I modsætning til dette, der har en broget kolorit, dog afdæmpet i lyse, pastelagtige nuancer, er samtlige bibelske motiver malet i grisaille. I de tilhørende postamentfelter ses det respektive skriftsted, malet i gul kursiv på sort bund. Fra syd mod nord er vist følgende: 1) Moses ved den brændende tornebusk; herunder: »2^{den} Mos: Bog: 3^{die} Cap: v:5.« 2) Abrahams bebudelse; herunder: »1te Mos: Bog: 18: Cap: v:2.« 3) Hagar og Ismael i

ørkenen; herunder: »1: Mos: Bog: 21: Cap: v: 17.«. 4) Isaks ofring; herunder: »1: Mos: Bog: 22: Cap: v: 12.«. 5) Allegori over Jens Wandborg de Stiernhielms donation. Et æresmonument, formet som en høj pille, prydet på forsiden af et »S«, giverens initial, i en oval medaljon, danner postament for et hjelmpydet våbenskjold for de Stiernhielm. En putto peger sigende mod monumentet, der er placeret foran en kurvet pillermykket facade, indsat i et landskab; herunder: »Anno. 1767.«. 6) Jakobs drøm; herunder: »1: Mos: Bog: 28: Cap: v: 12.«. 7) Jakobs kamp med englen; herunder: »1: Mos: Bog: 32: Cap: v: 24.«. 8) Peter udfries af fængslet; herunder: »Ap: G: 12: Cap: v: 7.«. Som påvist af Carsten Bach-Nielsen er en række af motiverne udført efter kobberstik af Joseph Wagner, stukket efter italienske forlæg, henholdsvis af den venetianske maler, Jacopo Amigoni (1675-1752) og florentineren Giuseppe Zocchi (1711-65).⁹⁰ Af motiverne er et flertal direkte genbrugt i Nørlem (nr. 1, 2, 4, 5 og 6), idet dog et enkelt, gengivelsen af Hagar og Ismael, følger en senere episode i den bibelske fortælling i stedet for Hagars fordrivelse, gengivet i Nørlem (1 Mos. 21, 14). Et gennemgående træk i begge kirker er den idylliserende iscenesættelse af de gammeltestamentlige emner i lysfyldte, harmoniske landskaber som en art bibelske pastoraler. Et overordnet tema for motivvalget er samtidig anskueliggørelsen af det guddommeliges bestandige nærvær og indgriben i det enkelte menneskes tilværelse ved en særlig helliggørelse af et udvalgt sted (nr. 1 og 6) eller gennem prøvelser (nr. 4 og 7) og bistand i nød (nr. 2, 3 og 8). Ved desuden at indsætte og yderligere farvemæssigt at fremhæve de Stiernhielms æresmonument blandt gengivelserne af de gammeltestamentlige patriarker er der antagelig tale om giverens bevidste selvidentifikation med de bibelske forbilleder.⁹¹

Pulpituret blev som nævnt ovenfor skænket 1767 og var beregnet til 'husmænd, gårdkarle og drenge'.⁶⁴ 1863 omtaltes seks mandsstole på pulpituret. 1866 nævnes trappen til 'klosterstolen', antagelig denne.³¹ Dermed associeredes til pulpiturets særlige anvendelse til Gudumklosters beboere (jf. også ndf.) før omdannelsen til orgelpulpitur 1912. Ved denne lejlighed forstærkedes

pulpiturets støtter, og trappen rykkedes hen til nordvæggen.³³

†*Pulpiturer*. Som anskueliggjort ved en midtalderslig gennembrydning i nordmuren, udmuringer, antagelig efter bærebjælker smst., og vinduesspor i vestvæggen (s. 1043) fandtes et pulpitur i kirkens vestende, benyttet af klostrets nonner eller af senere beboere på stedet. Et mindre pulpitur ved siden af vestpulpituret (i nord?) er nævnt 1863 med den tilføjelse, at det ikke havde været anvendt de seneste årtier.³¹

Orgel (fig. 52), 1952, oprindelig med ni stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. 1997 udvidet af samme firma til 11 stemmer, ét manual og pedal. Disposition: Manual: Quintatøn 16', Principal 8', Gedakt 8', Spidsgamba 8', Oktav 4', Rørflojte 4', Oktav 2', Blokflojte 2', Mixtur IV. Pedalværk (1997): Subbas 16', Gedakt 8'. Koppel M-P. Facaden fra det tidligere Torgel er genanvendt dog med nye prospektpiber. Perlegrå staffering med forgyldning og rødfarvning af detaljer. På vestpulpituret med spillebord i orgelhusets søndre gavl. †*Orgel*, med otte stemmer, ét manual og pedal, bygget 1912-13 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Disposition: Manual: Bordun 16', Principal 8', Gamba 8', Gedakt 8', Salicional 8', Vox-Celeste 8', Fløjte 4'; oktavkoppel, svelle.⁹² Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P.⁹³ På vestpulpituret.⁹⁴ Facaden er genanvendt i kirkens nuværende orgel.

Salmenummertavler. Fire moderne, o. 1990,³¹ enkle, rektangulære og hvidstafferede med hængetal af messing. †*Salmenummertavler*. 1863 er omtalt fem tavler, måske identiske med de enkle, sortmalede med buet overkant, beregnet til skrivning med kridt, der ses fig. 51.³¹ 1928 anskaffedes et antal tavler med messingtal, nymalede 1976.³¹

Præsterækketavle, nyere, med mørkegrønne og sorte versaler på grågrøn bund og profilramme i olivengrøn, mørkerød og brungul; 1994 ophængt i kirkens vestende på sydvæggen under pulpituret.³¹ †*Præsterækketavler*. 1767 omtaltes et 'epitafium, hvorpå præsternes navne findes'. Tavlen, der var bekostet 1754 af kirkens sognepræst, Lars Johan Jelstrup, hang ved alteret.⁹⁵ Nævnt endnu 1863, men 1871 erstattet af en ny (dog næppe den nuværende).³¹

Belysning. Lysekrone (jf. fig. 24), 1700-tallets første halvdel, af barokform, af messing, med 2×8 s-svungne arme; indhak i midterste skive på den tredelte baluster antyder, at kronen oprindeligt kan have haft yderligere et sæt (pryd)arme; topfigur, formet som Jupiter på ørnen, henholdvis med en aflang genstand (formentlig en lynkile) i højre hånd og en togrenet kvist i venstre. Hængesknap dannet som drueklase. Antagelig identisk med en stor lysekrone, omtalt 1767 som ophængt midt i kirken.⁹⁵ 1934–35 tilpassedes kronen til elektricitet. Samtidig suppleredes den med otte ekstra arme (de øverste) af bronzestøber G. Erstad-Pedersen, Århus, svarende til ældre spor.³¹ Tidligere i skibet (jf. fig. 51), i dag i søndre korsarm.

Otte *belysningslegemer*, anskaffet i forbindelse med hovedrestaurationen 1966–71, er ophængt i skibet. De består hver af en gruppe af tre lamper, monteret på en lodret sekskantet, hvidmalet midtstamme. To *†lysekroner*, 1935, af bronze, begge med 16 arme, udførtes af bronzestøber Erstad-Pedersen og nævnes endnu 1992, jf. også s. 1124.³¹

På fig. 31 ses på sydvæggen to rækker *†hatteknager*.

Klokke (fig. 54), 1553, tværmål 67 cm, med mærke, antagelig for den nordjyske klokkestøber Peder Lauridsen,⁹⁶ bekostet af Malte Jensen (Sehested) og Sophie Bille. Klokken har profilering ved overgangen fra legemet til slagringen. Om halsen er en tolinjet latinsk og dansk indskrift med reliefminuskler; den øverste linje, der har markant større typer end den nederste, indledes med et bomærke for støberen, et kors over et X, og har som skilletegn skråtstillet 'z', den nederste linje har rombeformede punkter: »varbom(!) domine(!) manet inertarnom(!) mdliii/ veldebor dig man malti iensen oc fru sofi billes haver ladet stebe meg mdliii« (Herrens ord forblive i evighed 1553/ den velbyrdige mand, Malte Jensen og fru Sophie Bille har ladet mig støbe 1553). Initialer for klokkestøberen (eller kirkeværgen) er angivet i minuskler (»p« eller »r« og »l«) adskilt af bomærke, svarende til det viste i første linje, midt på klokkelegemet; mærkerne er indsat i et våbenskjold, hvis hjørner foroven er smykket med vinger og et liljeornament. Hankene er tov-

Fig. 54. Klokke, 1553, antagelig støbt af Peder Lauridsen og skænket af Malte Jensen Sehested og hustruen Sophie Bille (s. 1073). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Glocke, 1553, vermutlich von Peder Lauridsen gegossen und von Malte Jensen Sehested und Gattin Sophie Bille gestiftet.*

snoede og har en række korsprydelser. Ophængt i slyngebom af eg, i nyere klokkestol af fyr.

Klokken var tidligere ophængt i et *†klokkehus* ved vestgavlen eller på kirkegården (s. 1046). 1594 afregnedes for udgifter til klokken eller klokkestolen, herunder stål til at forbinde klokken med, smede- og tømmerarbejde samt vognleje til håndværkerne.³³ 1615 noteredes klokken som nedblæst, mens der 1630 var udgifter til reparation af både klokke, klokkestol og -hus, sandsynligvis i forbindelse med klokkens nyophængning i et klokkehus på kirkegården efter branden 1630.³³ Senere var klokken placeret i en klokkeglug i vestgavlen. 1833 istandsattes den med ny skagle og læderrem til kneblen.⁸⁶ 1928 overflyttedes den til sin nuværende placering i tårnet. 1942 og 1980 repareredes klokken og klokkebommen af Aug. Nielsen, Thubalka, Vejle.³¹

Begravelsestilbehør. †Ligbære. Savnet af en bære påtaltes 1791.⁴⁸

Fig. 55. Epitafium, 1683, over Poul Eliæson, hustruen Bodil Christensen og dennes anden ægtemand, Morten Klog (s. 1075). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Epitaph, 1683, für Poul Eliæson, Gattin Bodil Christensen und deren zweiten Gatten Morten Klog.*

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 55), ifølge hugget årstal udført 1683, over Povel (Poul) Eliæson, ridefoged i 30 år på Kroxgaard, Bekmark og Holmgaard (Krogsgård, Bækmark og Nørre Holmgård), vist (og antagelig død) i en alder af 63 år; endvidere over hustruen Boel Christensdatter, med hvem han avlede fem børn, gengivet som 52-årig, samt dennes anden ægtemand, »den hæderlig ung Mand«, Morten Klog, 45 år. Endvidere over <Salig Christen Povel-son ss. ministrii candidatus (dvs. teologisk kandidat) døde 1696 Ao. Æt. 28 (dvs. i sin alders 28. år)>.

Af kalksten, 198×113,5 cm. Figursten med portrætter af de tre førstnævnte, alle vist i knæstykke under fladbuede arkader, der hviler på drueklasekonsoller. Yderst tv. og i midten ses Poul Eliæson og hans hustru, begge med hænderne samlede foran brystet, mens hustruens anden gemal, Morten Klog er gengivet th. Han lægger højre hånd på brystet, mens den venstre fatter om en stok; en bredskygget hat er fastklemt under venstre arm. De to mænd har skulderlangt lokket hår og lange gennemknappede frakker, mens deres fælles hustru har tætsluttende konehue og kjole med bred, nedfaldende krave. De respektive aldersangivelser, hhv. 63, 52 og 45 år, er indhugget ud for de tre personers hoveder. Topfeltet viser en tværoval indskriftmedaljon, indrammet af palmeløv og holdt af vingede englebørn, der ligeledes bærer palmegrene og træder på volutoprullede bruskværkskartoucher. I feltet står med fordybede versaler: »Som vi tog mod jer/ formands siel/ saa vil vi og iers/ huus og heel.«. På et felt umiddelbart under medaljonen er hustruens initialer (»BCD«) i reliefversaler, mens de to ægtemænds er vist tv. og th. (»PES« og »MRK«) på to våbenskjolde, der yderligere er smykket med et kranium over korslagte ben (tv.) og to sammenslyngede slanger (th.). Fodfeltet har en rimet indskrift i fordybede versaler. Efter personalia læses i rimede strofer:

»Alle treis(!) figur her for dig staar,
de leved og død' i Øster Gaar,
en glædelig opstandels' Christ dem giv
og diers tolsmand (dvs. talsmand) paa domme dag bliv«.

Mellem figur- og tekstfeltet er indskudt den sekundære mindeskrift for Christen Poulsen, an-

tagelig en søn af Poul Eliæson og hustru. Endelig ses på stenens underkant de sammenskrevne initialer (»PHS«), antagelig for stenhuggeren samt årstallet 1683.

Den sortstafferede mindesten er fæstnet med jernkramper til nordvæggen, en placering, der tidligst er omtalt i *Danske Atlas*.⁶³

Gravsten. 1) (Fig. 56a-b), før 1516. Væbner Palle (Iversen) Juel, † før 1516, med hustru, Ellen (Mogensdatter Spend).⁹⁷ »Hic jacet/ pal(n) o iuel ar[m]iger de utstrop cu(m)/ uxore/ sua domina elena benedicti req(u)iesca(nt) i(n) pace« (Her ligger væbner Palle Juel til Udstrup (Sønder Nisum Sogn, Ulfborg Hrd.) med sin hustru, Ellen(.) Gid de velsignede må hvile i fred).

Våbensten i lys grå kalksten; en brudlinje, skråt hen over stenens midte er repareret med cement, 222×104 cm. Randskrift med gotiske reliefminuskler i forsænkede bånd, afbrudt ved hjørnerne af evangelistmedaljoner; indskriftens sidste to ord er anført over linjen; rombeformede skilletegn. Øverst tv. og th. ses symbolerne for Mattæus og Johannes, nederst, gengivet omvendt i forhold til de øvre, tv. og th. ses Markus og Lukas. Alle fire evangelister holder skriftbånd, tilsyneladende dog uden indskrifter. På stenens midte ses ægteparrets våbenskjolde, Juel over Spend.

Stenen var 1767, 1773 og endnu 1863 opsat på søndre korsarms østvæg.⁹⁸ Som anført af Søren Abildgaard (1773, jf. fig. 56b) dækkedes stenens underparti på daværende tidspunkt af et stolestade og andet træværk, således at de nederste hjørnemedaljoner ikke kunne aftegnes. I dag placeret på gulvet i søndre korsarm, nær sydmuren.

2) (Fig. 57), o. 1773, over Christen Christensen, *1721 i Wium (Vium) i Guddom (Gudum) Sogn, hvor han boede indtil 1757, da han erhvervede Guddom (Gudum) Kloster Mølle, hvor han døde 1773 i sit 52 år; endvidere over hustruen Gundel Mads Datter, *1739 i Flynder Mølle, † □; Gud velsignede parret med seks børn, fire sønner og to døtre.

Lys grålig kalksten, lettere eroderet på overfladen, 183×127 cm. Højvoalt tekstfelt med personalia i fordybet kursivindskrift, indrammet af bladværkskartoucher og blomster. Herunder en formanende indskrift. I stenens hjørner er evan-

Fig. 56a-b. Gravsten nr. 1, o. 1500 (før 1516) for Palle Juel og hustru, Ellen Mogensdatter Spend (s. 1075). a. Foto Arnold Mikkelsen 2009. b. Tegning af Søren Abildgaard 1773. – *Grabstein Nr. 1, um 1500 (vor 1516) für Palle Juel und Gemahlin, Ellen Mogensdatter Spend.*

gelistmedaljoner, øverst tv. og th. Mattæus og Markus, forneden Lukas og Johannes; de tilhørende navne er angivet med fordybet kursiv på rammerne. Øverst ses tre dødssymboler, den personificerede Død, vist som en knokkelmand med en le, et kranium over korslagte knogler og et timeglas. Stenen er opsat på våbenhusets østvæg, syd for døren.

3) (Fig. 58), o. 1785, over Wille Lauritsen Hauschou, *21. april 1712 i Hauschou i Guddum (Havskov i Gudum), †□ 1785 i sit 73. år; til lige med hustruen, Karen Jensdatter Byeschou, *6. dec. 1721 i Sønder Byschou (Sdr. Byskov) i Nessum (Nørre Nissum), †<1789> i sit <68.> år.

Lys grålig kalksten, 181×123 cm; lettere eroderet på overfladen. Det højrektangulære tekstfelt,

der har indskrift i fordybet kursiv, indrammes af bøjleornamenter og bladsnore. I hjørnerne evangelistmedaljoner, øverst tv. og th. Mattæus og Markus, nederst Lukas over for Johannes. Over og under indskriftfeltet er hhv. vinget timeglas og kranium over korslagte knogler. På våbenhusets østvæg, nord for indgangen.

†Gravsten. 1600 betalte en murermester for at oplægge en gravsten i korskirken, dvs. i søndre korsarm.³³

†Murede begravelser. Som anført i *Danske Atlas* har kirken haft to murede begravelser, hhv. for kirkens præster og for ejerne af Gudumkloster,⁶³ formentlig i koret og i søndre korsarm (jf. også s. 1062). Lemmen til den sidstnævnte blev repareret 1855.⁷⁹ 1863 anbefaledes begravelsen opfyldt.³¹ Hidrørende herfra var antagelig 'en smuk mes-

Fig. 57. Gravsten nr. 2, o. 1773, over Christen Christensen (†1773) og hustru, Gundel Mads Datter (s. 1075). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Grabstein Nr. 2, um 1773, für Christen Christensen (†1773) und Gattin Gundel Mads Datter.

Fig. 58. Gravsten nr. 3, o. 1785, over Wille Lauritsen Hauschou (†1785) og hustruen, Karen Jensdatter Byschou (†1789) (s. 1076). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Grabstein Nr. 3, um 1785, für Wille Lauritsen Hauschou (†1785) und Gattin Karen Jensdatter Byschou (†1789).

singplade', vel en †kisteplade, for Margrethe Kaas, hustru til Laurids Below, †1660; pladen var ifølge *Danske Atlas* ophængt i kirken.⁶³

KIRKEGÅRDSMONUMENTER

Gravsten. Et større antal ældre gravsten og -fliser findes på kirkegården, hhv. nord og syd for kirken. Af disse blev et antal kassererede sten 1958 placeret i et særligt område umiddelbart nord for kirken.³¹ I det følgende er fortrinsvis registreret eksempler, ældre end 1870.

1) (Fig. 59), o. 1784, over Christen Olesen, ★ på Ballegård i Heldum (Heldum) 1728, †1784 på Gudumkloster. Flise af grålig sandsten, 69×45 cm. Indskrift med fordybede versaler. Over tek-

Fig. 59. Gravsten nr. 1, o. 1784, over Christen Olesen (†1784). På kirkegården, syd for kirken (s. 1077). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Grabstein Nr. 1, um 1784 für Christen Olesen (†1784). Auf dem Kirchhof südlich der Kirche.*

sten halvcirkulært felt med høstredskaber. Syd for kirken.

2) (Fig. 67), o. 1800, genbrugt o. 1932, over Peter Olesen, *7. maj 1836 i Gudumkloster, †23. maj 1932 i Villa Fred, Viborg; tillige med hustruen, Andrea Olesen, *5. maj 1861 i Rødstrup, †<13. dec. 1944> i Hellerup, med parrets to børn, Kirstine (Olesen), *2. marts 1883, †1. marts 1884 og Hans (Olesen), *14. nov. 1886, †12. juni 1887. Endelig hviler her Laura Esmann Olesen, *10. dec. 1928, †4. marts 1929. Grålig sandsten, 157×93 cm. Stenen har ophøjet, udslebent skriftfelt med afskårne hjørner; blomsterkviste i selve stenens hjørner. Sekundær indskrift med fordybde versaler, placeret tværvendt. Syd for kirken.

3) (Fig. 60), o. 1805, over Alexander Nyboe, Krogsgård, *1753 på Kollerup Østergård, gift 9. dec. 1796 med Anna Marie Ibsen, med hvem han fik fire sønner og en datter, † på Krogsgård 9. aug. 1805 i sit 52. år. Lyst gråligt marmor, 185×104 cm. Indskrift i fordybde versaler; efter personoplysninger rimet mindevers i otte strofer:

»Læser, som her beskuer
Denne sten som her er lagt
Sæt din aand i andagts luer
Naar du læser og giv agt
Ej på gravskrift eller stenen
Som er kostbar skøn og rar
Men på døden og beenen
Som herunder bolig har.«

Tekstfeltet afsluttes foroven med en rundbue. Stenen er indrammet af en dobbelt perlestav. Placeret nord for kirken som nr. 2 fra venstre.

4) O. 1829(?), over ... Christen Lillelund, rødlig sandsten, 169×82 cm. Den stærkt nedslidte sten, hvorpå anes årstallet »1829«, har indskrift i fordybet skriveskrift. Øverst er i forbindelse med en genanvendelse indhugget en sekundær frakturindskrift. Syd for kirken.

5) (Fig. 61), o. 1832, over Ane Olesen, »et elsket Barn«, *11. dec. 1828, †15. juni 1832. Rødlig sandsten, 76×29 cm; indskrift med fordybet skriveskrift. Syd for kirken.

6) (Fig. 62), o. 1832, over Iver Olesen, Gudumkloster, †23. dec. 1832, med hustruen, Ane, †1813. Rødlig sandsten, delvis eroderet på overfladen, med hjørnerosetter af hvidt marmor, 194×116 cm; indskrift med fordybet skriveskrift. Syd for kirken.

7) (Fig. 63), o. 1853, over Kirsten Jeppesdatter Studsgaard, *14. aug. 1785 i Nørre Nisum, †15. sept. 1853 i Kloster Mølle. Brunlig sandsten med hjørnerosetter af hvidt marmor, 161×81 cm; indskrift med fordybet skriveskrift, navnet dog i fraktur. Placeret nord for kirken som nr. 4 fra venstre.

8) O. 1856, over Ane Kirstine Stougaard, f. Olesen, *10. sept. 1822 på Gudumkloster, gift 5. maj 1855 med Jens Christian Stougaard Nørtang, †11. dec. 1856 sammesteds, »efterladende en datter 4 dage gammel og dens fader som begræder hendes tab«. Grålig sandsten, 159×81 cm; indskrift med fordybde versaler. Syd for kirken.

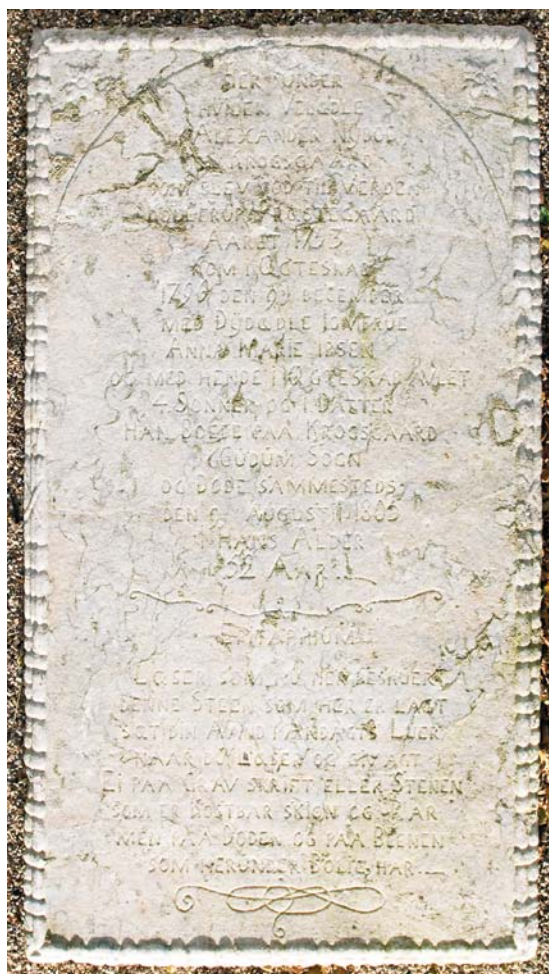

Fig. 60. Gravsten nr. 3, o. 1805, over Alexander Nyboe, Krogsgård (†1805). På kirkegården, nord for kirken (s. 1078). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Grabstein Nr. 3, um 1805 für Alexander Nyboe, Krogsgård (†1805). Auf dem Kirchhof nördlich der Kirche.*

9) (Fig. 64), o. 1867, over Jens Vium Pedersen, *30. okt. 1815 i Skou, †12. juli 1867 i Høiberg i Gudum i sit andet ægteskab med Inger Marie Mortensen Pallesgard i Humlum. Ægteskabet var velsignet med to sønner og en datter. Gravflise af brunlig sandsten, 69×49,5 cm; indskrift i fordybet skriveskrift, navnet dog med fraktur. Nord for kirken som nr. 4 fra venstre i øverste række.

10) (Fig. 65), o. 1867, over Nicoline Marie Braae, *9. april 1779 i Vandborg, †11. dec. 1867. Gravflise af brunlig sandsten, 65×41,5 cm; indskrift med fordybet skriveskrift. Nord for kirken som nr. 4 fra venstre i anden række.

11) Uvist år, over Christiane ... Olesen(?) ... Rødbrun sandsten med hjørnemedaljoner af hvidt marmor, 181×82 cm. Medaljonerne viser øverst mod venstre og højre en hånd med en nøgle og Korslammet, nederst forskellig forkrænkighedssymboler og et anker. Inden for en bladdramme er et højovalt indskriftfelt med nedslidt gravskrift i fordybet skriveskrift. Syd for kirken.

12) Uvist år og person. Rødbrun kalksten, 166×100 cm. Stærkt eroderet overflade, hvorpå

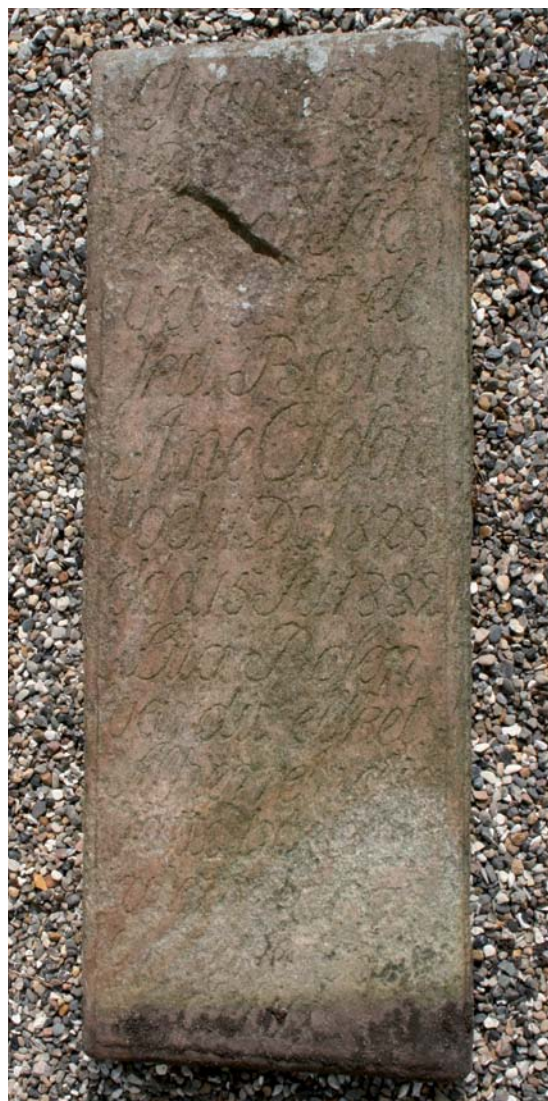

Fig. 61. Gravsten nr. 5, o. 1832, over Ane Olesen (†1832). På kirkegården, syd for kirken (s. 1078). Foto Hugo Johannsen 2008. – *Grabstein Nr. 5, um 1832, für Ane Olesen (†1832). Auf dem Friedhof südlich der Kirche.*

Fig. 62-63. 62. Gravsten nr. 6, o. 1832, over Iver Olesen (†1832) med hustruen, Ane (†1813). På kirkegården, syd for kirken (s. 1078). 63. Gravsten nr. 7, o. 1853 over Kirsten Jeppesdatter Studsgaard (†1853). På kirkegården, nord for kirken (s. 1078). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – 62. Grabstein Nr. 5, um 1832, für Iver Olesen (†1832) mit Gattin, Ane (†1813). Auf dem Friedhof südlich der Kirche. 63. Grabstein Nr. 6, um 1853 für Kirsten Jeppesdatter Studsgaard (†1853). Auf dem Friedhof nördlich der Kirche.

anes indskrift i fordybet kursiv. På kirkegården, nord for kirken, som nr. 1 fra venstre.

Støbejernskors. 1) O. 1886, over Christen Raahede, *8. dec. 1825, †11. dec. 1886. 150 cm højt inklusive postament. Kors med palmetteprydede korsender. På den lodrette korsstamme ses foroven to sammenlagte hænder, forneden en nedadvendt fakkel.⁹⁹ På familien Raahedes gravsted, vest for kirken.

2) O. 1906, over Mette Raahede, *2. dec. 1824, †7. maj 1906. 150 cm højt inklusive sokkel. For

typen, jf. ovf.⁹⁹ På familien Raahedes gravsted, vest for kirkegården.

Ved Klostermøllen, sydøst for kirken, findes et antal ældre *gravsten og -fliser, genbrugt som trædesten i stuehusets trappe og ved en havebænk. Stenene er dog i deres nuværende bevaringstilstand vanskelig tydbare.

1) (Jf. fig. 68) o. 1830(?), over ukendt individ. Rødlig sandsten med indskrift i fordybet kursiv, hvoraf

anes årstallet 1830 samt stedbetegnelserne »Sal-ling« og »Möll(e?)«. Stenfragment, der udgør højre halvdel af gravsten, måler ca. 188×50 cm. Sæde af havebænk. 2) Uvist år, over Johanne ..., *30 ... i Øster..., født Sør(ensen(?)), †i Kiær.... Rødlig sandsten, ca. 188×48 cm, med indskrift i fordybet kursiv. Stenfragment, der udgør venstre halvdel af gravsten, muligvis af nr. 1. Nu anvendt som trædesten. 3) Uvist år, over uvist individ. Rødlig sandsten, ca. 188×102 cm; indskrift kan vanskeligt anes. Nedre trin af trappe. 4)-6) (Jf. fig. 68). Tre gravfliser, 1800-tallets første halvdel, af grålig kalksten, med indskrifter i fordybet kursiv (nr. 4) og versaler (nr. 5-6). Af stenene, der måler henholdsvis ca. 65×35 cm, 64×32 cm og 62×35, har nr. 4 udsparet tværovalt felt foroven. Placeret som ryglæn i havebænk.

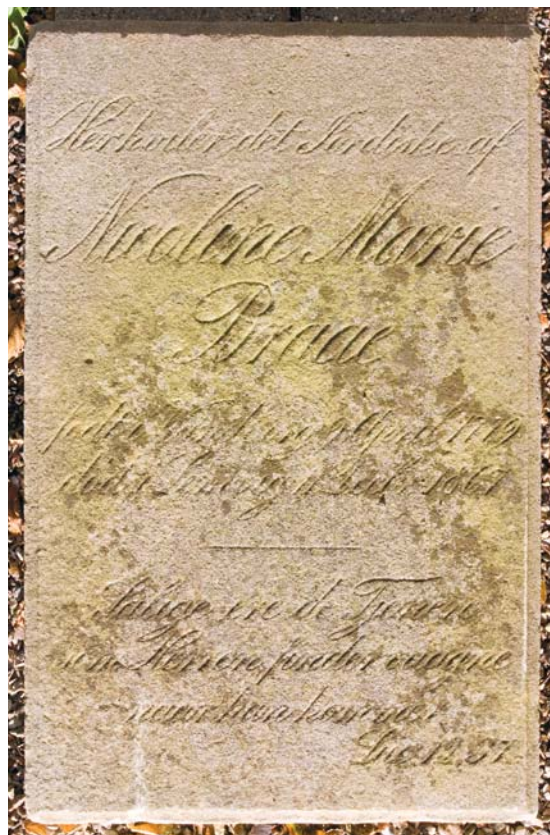

Fig. 64. Gravsten nr. 9, o. 1867, over Jens Vium Pedersen (†1867). På kirkegården, nord for kirken (s. 1079). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Grabstein Nr. 9, um 1867, für Jens Vium Pedersen (†1867). Auf dem Friedhof nördlich der Kirche.*

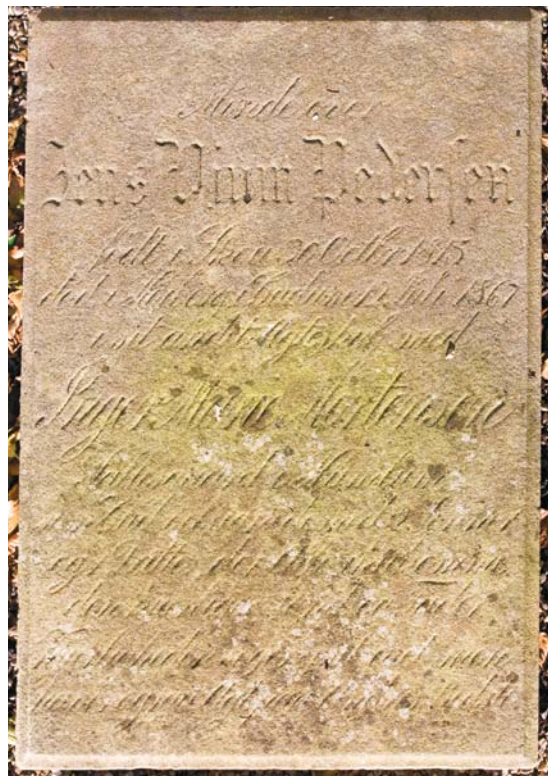

Fig. 65. Gravsten nr. 10, o. 1867, over Nicoline Marie Braae (†1867). På kirkegården, nord for kirken (s. 1079). Foto Arnold Mikkelsen 2008. – *Grabstein Nr. 10, um 1867, für Nicoline Marie Braae (†1867). Auf dem Friedhof nördlich der Kirche.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing Amt i almindelighed henvises til s. 54 f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56 f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1990 ff. (*Synsprot.*); de ældre protokoller 1862-1989 registreredes endnu 1997 af DK her.

Gudum Sognearkiv. Diverse sager.

LAVib. *Ribe bispeark.* Skodborg Hrd. 1543-1774 (C4-69); *Landsbykirkernes rgsk.* Gudum Kirkes rgsk. 1584-1641, 1879-1927 (C-KRB-136-37); *Præstearkiver.* Liber daticus 1838-72 (C 489-25); *Menighedsrådsarkiver.* Gudum Menighedsråd. Forhandlingsprot. 1904-34, 1. april 1928 (M 19204-1); *Viborg Landstings skode- og panteprot.* 17. juni 1789; 25. juni 1794 (B2 4-710; B 24-712); 18. juni 1801 (B 77a-SP 4); 20. nov. 1806 (B 77a- SP 4); 2. juli 1834 (B 77a-SP 10); 13. jan. 1847 (B 77a- SP 14).

RA. *DaKanc.* C 14. Jyske registre, 1660-70, nr. 29 (12. juni 1665); D 19-3. Indlæg til sjællandske registre 1699-1771 (indb. 14. juni 1700).

NM. *Håndskrifter.* F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* V, 1890, 352-58 (*Uldall 1890*). *Notebøger.* Søren Abildgaard VIII, 164-65 (*Abildgaard*); Henry Petersen VI, 23 f; XI, 23 ff. *Indberetninger.* J. B. Løffler 1879 (bygning, inventar og gravminder); Chr. Axel Jensen u.å. (gravsten); Niels Termansen 1909-10 (altertavle); Chr. Axel Jensen, Johannes Malling, P. Severinsen 1915 (kalkmaleri); Niels Termansen 1917, 1920 (prædikestol); Henrik Græbe 1981 (klostertomt); Mogens Larsen 1985 (altertavle og prædikestol); E. B. Rosing Holm 1986 og 1994 (altertavle, prædikestol og krucifiks); Kirsten Trampedach og Mette K. Jensen 1997 (kalkmaleri); Hans Chr. Frederiksen 1998 (kalkmaleri); Karen Stemmann Petersen 2001 (dåbsfad og dåbskander); Hugo Johannsen, Birgitte Bøggild Johannsen og Rikke Garfield Lagersted-Olsen 2008-09 (bygning, inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM. Gravsten over Erik Juel ved Søren Abildgaard 1773; romansk tympanon ved J. B. Løffler 1879; plan, snit og opstalter samt forslag til nyt tårn ved Kristian Jensen 1928; plan, snit og detalje af vindue ved Charles Christensen 1933; plan, snit og opstalter ved Ib Lydholm og Poul Hansen (tryk), suppleret 1966 af Morten Aaman Sørensen; opmåling af gulvundersøgelse 1966 ved samme; skitse af muråbninger i nordvæggens vestre fag ved Erik Skov 1965; situationsplan med angivelse af søgegrøfter samt opstalt af nordfacade med angivelse af bygningsspor ved Henrik Græbe og Torben Hjelm 1981.

Litteratur. Villads Christensen, »Gudum Klosters Historie«, *HaÅrb* 7, 1913, 87-149 (også udg. som monografi, her: *Christensen 1913*); *Gudum – sognet mellem hede og fjord*, Ellen Damgaard m.fl. (udg.), Snedsted 1985 (*Gudum 1985*).

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Birgitte Bøggild Johannsen, bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen, heraf dog heraldik ved Knud Prange, latinske oversættelser ved Peter Zeeberg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Tysk oversættelse ved Mirjam Gebauer. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet januar 2010.

¹ *Oldemoder* 17 (nr. 32); *DiplDan* 2, II, nr. 48 (17. dec. 1266), med omtale af »Niclæs (Niels) prest af Guthum» som vidne i forbindelse med en ejendomstransaktion fra en privatperson, ridder Ove Thysæsk, til Ribebisp.

² Jf. også lokaliteten Vium ('vi' (dvs. helligdom) og hjem) i sognet, se *DaStedn* 75, 77. Om områdets særstatus i oldtiden vidner desuden de talrige kæmpehøje, der både er placeret langs den øst-vestgående vej gennem sognet og ligger uden for denne række.

³ *Oldemoder* 112.

⁴ *DiplDan* 2, II, nr. 122-123 (før 18. nov. og 18. nov. 1268). 1310 modtog klostret endnu en testamentarisk gave fra provst Kristian i Hardsyssel, jf. *DiplDan* 2, VI, nr. 293 (30. juli 1310). Jf. også Linda Rasmussen, »Gaver til klostrene i middelalderen. Den sociale og kønsmæssige fordeling af donatorer på danske herreklostre indtil 1385«, *KirkehistSaml* 1991, 36. Om klostrets middelalderlige historie, jf. generelt *Christensen 1913*; Villh. Lorenzen, *De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie* (*De danske Klostres Bygningshistorie*, X), Kbh. 1933, 139-44 (her: *Lorenzen 1933*); Gina Gertrud Smith, »De danske nonneklostre indtil ca. 1250«, *KirkehistSaml* 1973, 16; Lydia Frandsen, »Gudum Kloster«, *Gudum 1985* 66-85; Birgitte Langkilde, »Danske benediktinermonner og deres klostre i det 13.-15. århundrede«, *KirkehistSaml* 1993, 24-28; jf. også note 7. For en registratur affattet 1592 over nonneklostrets daværende, men sidenhen forsvundne arkivbeholdning, jf. *ÆldDaArkReg* III, 207-30.

⁵ *Præsteindb* Worm I, 80.

⁶ *ÆldDaArkReg* III, 209-10. Hardsyssels provst bevarede dog fremdeles visse rettigheder både over dette sogn og siden over Fabjerg Sogn (jf. ndf.), som det fremgår af provstiets visitationsliste fra 1512-13, jf. Troels Dahlerup, »Visitationen af Hardsyssels kirker 1512-13«, *HaÅrb* 1960, 96-97, 134, 137.

⁷ Jf. *ActaPont* III, nr. 2179 (31. juli 1459); *ÆldDaArkReg* III, 209. Om Bursfelderkongregationen og klostrets reformering, jf. William Christensen, »Et bidrag til dansk Klosterhistorie i Christiærns Tid«, *KirkehistSaml* 4, V, 1897-99, 96-97; Troels Dahlerup, »Bursfelderkongregationen og Danmark. Et Bidrag til Voer Klosters Historie i Senmiddelalderen«, *KirkehistSaml* 7, V, 1963-65, 65.

⁸ *ÆldDaArkReg* III, 210.

⁹ *ÆldDaArkReg* III, 223.

¹⁰ *Christensen 1913* 126-27.

¹¹ Jf. *DaAdÅrb* 2000-02, 2003, 389; en forgænger til Palle Juel var prior Lyder Juel, nævnt 1476 (*ÆldDaArkReg* III, 226). Også denne tilhørte adelslægten Juel, der anvendte det stjerneprydede våbentegn, jf. *Christensen 1913* 110.

¹² *DaKirkelove* II, 196.

¹³ *DaKirkelove* I, 494; jf. *KancBrevb* 7. maj 1537; 12. maj 1552.

¹⁴ *KancBrevb* 20. nov. 1558.

¹⁵ RA. *DaKanc*. C 14. Jyske registre, 1660-70, nr. 29 (12. juni 1665).

¹⁶ Jf. LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1641 (C-KRB-136), med oplysning, 1630, om ophugning af tømmerværket på kirken »ephter Som den var forbrændt«. Jf. også *KancBrevb*. 22. juni 1631, med omtale af, at klostret 'for kort tid siden' var brændt. *DaAtlas* (1769) 827 hævder imidlertid, uvist dog på hvilket grundlag, at både klostret og kirken skal være afbrændt 1559, idet kirken først skal være indrettet og indviet efter den pågældende brand.

¹⁷ *Kronens Skøder* III, 299. Jf. også RA. *DaKanc.* D 19-3. Indlæg til sjællandske registre 1699-1771 (indb. 14. juni 1700).

¹⁸ *Kronens Skøder* IV, 486 f. If. LAVib. *Ribe bispark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774) erhvervedes kirken 1719 af Jens Wandborg i Lemvig ved en auktion over ryttergodset. Oplysningen, der ukorrekt forudsætter, at Wandborg endnu da var i live (han døde 1716), kan dog ikke verificeres i *Kronens Skøder*, ligesom det heller ikke fremgår af RA. *Rtk.* 413.8-9. 1719-21; 1719-23. Kontinuation og endelig slutning af kommissionsforretningen over relutions- og pantegodset i Jylland (...); Diverse auktionsforretninger.

¹⁹ LAVib. *Viborg Landstings skøde- og pante-prot.* lyst 17. juni 1789; 25. juni 1794 (B2 4-710; B 24-712).

²⁰ LAVib. *Ribe bispark.* Visitatsprot. for Ringkøbing Amt (C 4-846).

²¹ LAVib. *Skodborg-Vandfuld Herreders skøde- og pante-prot.* lyst 20. nov. 1806 (B 77a-SP 4).

²² LAVib. *Skodborg-Vandfuld Herreders skøde- og pante-prot.* lyst 2. juli 1834 (B 77a-SP 10).

²³ LAVib. *Skodborg-Vandfuld Herreders skøde- og pante-prot.* lyst 18. juni 1801 (B 77a-SP 4).

²⁴ LAVib. *Skodborg-Vandfuld Herreders skøde- og pante-prot.* lyst 13. jan. 1847 (B 77a-SP 14).

²⁵ Jf. LAVib. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot. 1904-34, 1. april 1928 (M 19204-1).

²⁶ O. Nielsen, »Familieoptegnelser af Iver Juel til Stubbergård og hans Søn Kjeld Juel«, *DaSaml* 1, I, 1865-66, 52. Brødrene Iver og Otto Juel var nevøer af Hartvig og Palle Juel, jf. *DaAdÅrb* 2000-02, 2003, 391.

²⁷ Bl.a. forpligtede nonnerne sig 1496 – til gengæld for Århusbispens Ejler Stygges rettigheder i Struergård – til at lade afholde en Vor Frue messe samt en ugentlig afsyngelse af antifonen Melchisedek i klostret (dvs. i klosterkirken) som sjælebod for biskoppen og hans efterkommere 'til evig tid', jf. *HaDipl* nr. 81 (29. juli 1496).

²⁸ Tang Kristensen, *Danske Sagn* V, 135 (nr. 528); jf. også samme, III, 115-16 (nr. 597); Marianne Thøstesen, »Gudum sogn«, *Gudum* 1985 50-51.

²⁹ Svane, *Helligkilder* 251-52 (nr. 2422¹⁻⁵). Thøstesen i *Gudum* 1985 30-31.

³⁰ Palle Eriksen m.fl., *Vikinger i vest. Vikingetid i Vestjylland*, Jysk Arkæologisk Selskab, 2009, 225-26.

³¹ *Synsprot.*

³² NM. *Korrespondanceark.*

³³ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1641 (C-KRB-136).

³⁴ LAVib. *Ribe bispark.* Kirke- og præstegårdssyn 1803-04 (C 4-706).

³⁵ LAVib. *Ribe bispark.* Kirke- og præstegårdssyn 1807-10 (C 4-708).

³⁶ LAVib. *Præsteark.* *Liber daticus* 1838-72 (C 489-25).

³⁷ Indgangen er vist på en farvelagt tegning fra 191(1) i *Gudum Sognearkiv*.

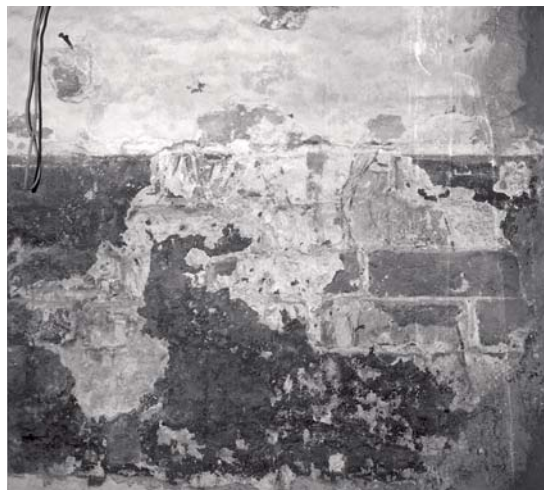

Fig. 66. Fragment af $\ddagger$ kalkmaleri, antagelig senmiddelalderligt, med figurudsmykning på 2. fag af skibets nordmur (s. 1053). Foto Morten Aaman Sørensen 1966. – Fragment von $\ddagger$ Kalkgemälde, vermutlich spätmittelalterlich, mit Figurverzierung im zweiten Joch der Nord-mauer des Schiffes.

³⁸ RA. *DaKanc.* D 19-3. Indlæg til sjællandske registre 1699-1771.

³⁹ Fotografi af kapellet findes i *Gudum Sognearkiv*.

⁴⁰ Jf. Christensen 1913; Jens Sølvsten, »Gudum Kloster«, *Danske slotte og herregårde* (2. udg. v. Aage Rousell), 12, Kbh. 1966, 303-08 og *Gudum* 1985.

⁴¹ Græbe 1981.

⁴² Jf. Lorenzen 1933, som sammenligner med præstedøren i Grinderslev Klosterkirke, hvis tympanon i øvrigt også er kormærket inden for tovsnoning. Om præstedørenes dimensioner, se M. Mackeprang, *Jydske Granitportaler*, Kbh. 1948, 2.

⁴³ En rekonstruktion af det forsvundne lektorium i Tvilum Klosterkirke kan give en forestilling om, hvordan et sådant arrangement kan have fungeret, jf. *DK Århus* 3399 (fig. 7).

⁴⁴ Jf. Hugo Johannsen og Claus M. Smidt, *Kirkens huse* (Danmarks arkitektur, 6), Kbh. 1981, 84-86.

⁴⁵ Han nævner således muligheden af, at en 'dygtig murermeister i domkapitlets tjeneste' kan have været ansvarlig for, at 'denne murstenskirke i en fjern afkrog af Jylland – trods sin ringe højde og manglen af hvelvinger – alligevel er blevet et så godt stykke murstensarkitektur', jf. Lorenzen 1933 142.

⁴⁶ Profileringen af døre og vinduer skal minde om tilsvarende i Ribe Dominikanerkloster fra 1400-tallets begyndelse, jf. Lorenzen 1933 142. Sidestykkerne specificeres dog ikke nærmere.

⁴⁷ En beslægtet niche, der tolkes som siddeniche eller indramning af celebrantstol, kendes bl.a. fra Horsens Vor Frelsers Kirke, jf. *DK Århus* 5422.

⁴⁸ LAVib. *Ribe bispeark*. Kirkesyn 1788-92 (C4-190).

⁴⁹ LAVib. *Provsteark*. Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. 1826-45 (C40-2).

⁵⁰ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C4-774). Denne opfattelse er senere fastholdt i litteraturen, jf. bl.a. *Lorenzen 1933* 144.

⁵¹ LAVib. *Ribe bispeark*. Skodborg hrd. 1543-1774 (C4-69).

⁵² 1897 ønskedes gulvet i korskirken omlagt med 'helbrændte sten', svarende til midtskibets, og året efter kasseredes det gamle trægulv i koret til fordel for et nyt over betonunderlag. 1900-01 lagde man bræddegulve i stolene, jf. Ved embedet. *Synsprot*.

⁵³ Adskillige af de store sten, som er benyttet til vinduets indfatning er af gullig tegl. Det samme gælder tilmuringen (krydsskifte) af det østligste af de to opvindelige vinduer,

⁵⁴ Således 1933 og atter 1942, jf. NM. *Korrespondanceark*.

⁵⁵ Nationalmuseet underrettedes herom af Ringkøbing Museum, og korresponderede samme år med Freddy Christensen og ejeren af Gudumkloster, B. Rahbek, men så sig ikke i stand til at undersøge fundene, jf. NM. *Korrespondanceark*.

⁵⁶ Ribbeprofilen kendes eksempelvis fra det højgotiske byggeri i Odense Domkirke, påbegyndt i slutningen af 1200-tallet og videreført i første halvdel af det følgende århundrede, jf. *DK Odense* 360 f. med fig. 273. Her og i den samtidige korudvidelse af Horsens Klosterkirke findes beslægtede profilsten, jf. *DK Århus* 5696.

⁵⁷ Indb. i NM.

⁵⁸ Enkelte notater er angivet på NM's eksemplar af Poul Hansen og Ib Lydholms tegninger fra 1964.

⁵⁹ Jf. indb. ved Chr. Axel Jensen 1915 og Hans Chr. Frederiksen 1998.

⁶⁰ *ÆldDaArkReg* III, 211, 222; *Christensen 1913* 27-28.

⁶¹ Hjulslægten var repræsenteret i området, bl.a. af Ellen Hjulsdatters bror Tøger (jf. ovf. og note 29) og søsteren Karine Hjulsdatter, g.m. Oluf Rytter, alle børn af Jens Pedersen Hjul, der ejede gårdene Store Kamstrup (Nørre Nissum Sogn) og Tangsgård i sognet. Sidstnævnte tilhørte 1486 og 1491 nonneklostret, jf. *ÆldDaArkReg* III, 210-12. Om familien, se også *Christensen 1913*. Hjulet ses endvidere som skjoldemærke på en række adelige segl, flere tilhørende personer, der var hjemmehørende i Skjoldborg Hrd., jf. A. Thiset, *Danske adelige Sigiller fra det XV, XVI. og XVII. Aarhundrede*, Kbh. 1905, specielt H XXXIV, nr. 1-6. Deriblandt er et segl for Jens Pedersen Hjul fra 1442, vist med seks eger (H XXXIV, nr. 1), mens hjulet på et segl fra 1492, tilhørende Tøger Hjul (H XXXIV nr. 2), viser ni eger.

⁶² Muligvis rummede kapellet også begravelsen for Otto Juel (s. 1028).

⁶³ *DaAtlas* 827 f.

⁶⁴ LAVib. *Ribe bispeark*. Skodborg Hrd. 1543-1774 (C4-69).

⁶⁵ Merete Bergild og Jens Jensen, »Asmild Klosterkirkes altertavle – mesteren og hans øvrige arbejder i Hee, Gudum og Sall kirker«, *Fra Viborg Amt* 1984, 69-105. Asmildmesteren, der her på grundlag af en signatur, påvist på altertavlen i Sall, betegnedes »mester BNVK«, er forsøgsvis af Chr. Axel Jensen blevet identificeret med Lauritz Jensen fra Viborg, jf. herom senest Jens Bergild, »Thorning Kirkes prædikestol og andre værker fra samme værksted«, *Brudstykker fra Bli-*

Fig. 67. Gravsten nr. 2, o. 1800. Genbrugt o. 1932 for Peter Olesen (†1932) og dennes familie (s. 1078). På kirkegården, syd for kirken. Foto Arnold Mikkelsen 2008. – Grabstein Nr. 2, um 1800. Wiederverwendet um 1932 für Peter Olesen (†1932) und dessen Familie.

cheregnen. Blicherregnets Museumsforening, Årsskrift, 2001, 43-58, specielt 56.

⁶⁶ If. indb. af Niels Termansen 1910 var diademhovederne tidligere placeret over de to midterste søjler, hvor de flankeredes af englehovederne, hvilket meddeltes af en medarbejder ved en ældre istandsættelse.

⁶⁷ Jf. indb. ved Niels Termansen.

⁶⁸ Jensen, *Snedkere* 123.

⁶⁹ Bergild og Jensen 1984 (note 65), 69-105

⁷⁰ Bergild 2001 (note 65), 43-58, specielt 56.

⁷¹ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1584-1641 (C-KRB-136). Regnskabet 1641 omtaler også indkøb af træ og snedkerarbejde i forbindelse med arbejde på prædikestolshimlen og et »fodtrod« for alteret; sidstnævnte henlyder måske til et trin ved alterpodiet (alterfoden) eller til alterbordets panelværk, som siden stafferedes, jf. ovf.

⁷² Herunder blev bl.a. postamentfremspringenes lovehoveder nyskåret efter forbillede i altertavlen i Hee.

⁷³ Jf. indb. i NM; *Synsprot.*

⁷⁴ O. Nielsen, »Familieoptegnelser af Iver Juel til Stubbergård og hans Søn Kjeld Juel«, *DaSaml* 1, I, 1865-66, 52.

⁷⁵ Jf. også Dahlerup (note 6) 67-68.

⁷⁶ Jf. Konrad Barner, *Familien Rosenkrantz's Historie* I, Kbh. 1874, specielt 204-06; Carsten Porskrøg Rasmussen, »Rosenkrantz-slægten og Rosenholm«, *Rosenholm*, Fritz Nicolaisen (red.) (Randers Amts Historiske Samfunds skriftserie, 4), Randers 1991, 43.

⁷⁷ Æskens anskaffelse anbefaledes 1879, jf. *Synsprot.*

⁷⁸ Jf. *Abildgaard*, V, 165.

⁷⁹ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Amts nordre provsti. *Synsprot.* 1855-74 (C 40-4).

⁸⁰ *Synsprot.*; indb. ved Karen Stemann Petersen 2001.

⁸¹ Spor efter armenes fæstnelse med dyvler og sekundært med søm blev påvist 1994; endvidere sås afbrudte dyvler, beregnet til figurens fæstnelse til korset, jf. indb. ved E. B. Rosing Holm.

⁸² LAVib. *Ribe bispark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

⁸³ Jf. brev fra Niels Termansen 26. maj 1920 i NM. Denne effekt er dog ikke genfremstillet.

⁸⁴ LAVib. *Ribe bispark.* Indb. om kirke- og præstegårdssyn 1793-97 (C 4-704).

⁸⁵ LAVib. *Ribe bispark.* Indb. om kirke- og præstegårdssyn 1805-10 (C 4-707-08).

⁸⁶ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Nordre Amtsprovsti. *Synsprot.* 1812-35 (C 39H-1).

⁸⁷ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* Gudum Kirkes rgsk. 1584-1641 (C-KRB-136).

⁸⁸ LAVib. *Provsteark.* Nordre Amts provsti. *Synsprot.* 1826-45 (C 40-2); 1855-74 (C 40-4).

⁸⁹ *Tiag* IX, 1, 209.

⁹⁰ Carsten Bach-Nielsen, »Paradis af Ørke – om venezianske pastoraler i 1700-tallets Danmark«, *Historien i kulturhistorien*, Vagn Wåhlin (red.), Århus 1988, 89-118, specielt 98-100.

Fig. 68. ★Gravsten og -fliser nr. 1 og 4-6, genbrugt i havebænk ved Klostermøllen (s. 1080). Foto Birgitte Bøggild Johannsen 2010. – ★Grabstein und -fließen Nr. 1 und 4-6, wiederverwendet in einer Gartenbank.

⁹¹ Jf. herfor Bach-Nielsen 1988 (note 90), 98-99; samme, »En hovedmand i Nørup og en Salomon i En-gum«, *Vejle Amts Årbog* 1989, 105-20.

⁹² Svellen omfattede ikke Principal 8' og Gamba 8'.

⁹³ Marinus Sørensen, *Horsens Orgelbyggeri*, Horsens 1923, 37. Leverancen bærer opusnummeret 88.

⁹⁴ Kirkeejerne ønskede 1912 at få opstillet et orgel i langskibets vestende på det opførte pulpitur. Synet erklærede, at man ikke havde noget at indvende mod orglets opstilling på den angivne plads, når pulpiturets facade og brystværn (forsynet med ældre malerier) bibeholdtes, jf. *Synsprot.* Instrumentet anskaffedes i regnskabsåret 1912-13. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁹⁵ Jf. LAVib. *Ribe bispark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774).

⁹⁶ Om klokkestøberen, hvis arbejder fortrinsvis findes i Vendsyssel, jf. Nyrop, *Kirkeklokker* 100 (nr. 36), der nævner Gudumklokken blandt hans værker, men samtidig påpeger slægtskabet mellem klokkestøberens mærke og det af den nordjyske støber, Rasmus Laursen (Lauridsen) anvendte, jf. 54 og 87 (nr. 24). Om Peder Lauridsen (Petrus Laurentie, Petrus Laurentius), jf. også Erik Horskjær, »Vendsyssels Kirkeklokker«, *Vendsyssel-ske Aarbøger* 1936, 342, 346 og 354 ff.; 1937, 1 ff., 162, 172; endvidere Hans Nyholm, *Kirkeklokker i Danmark*, Højbjerg 1999, 29 (nr. 840, Gudum) og generelt om støberen 105 (nr. 74).

⁹⁷ Jf. *DaAdÅrb* 2000-02, 2003, 389. Palle Juel er senest nævnt 1505. 1516 indløses hans ejendom Kærsgård (Fjaltring Sogn, Vandfuld Hrd.) af arvingerne. Om stenen, jf. i øvrigt *MarmDan* II, 80.

⁹⁸ LAVib. *Ribe bispark.* Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-774); *Abildgaard* VIII, 164; *Synsprot.*

⁹⁹ For typen, jf. Faye, *Støbejernskors* nr. 162.

DIE KIRCHE VON GUDUM

Gebäude. Die mittelalterliche Gemeindekirche wurde 1484 in das örtliche Benediktinerkloster inkorporiert. Bei dieser Gelegenheit wurde eine neue Klosteranlage nördlich der Kirche errichtet. Nach der Reformation bot dieser Komplex, Gudumkloster (Abb. 4), Unterkunft für wechselnde Lehensmänner sowie 1585–1670 für den Landesgerichtsrat; mehrere der Beamten trugen gleichzeitig die Kosten für Bauarbeiter und Inventaranschaffung der Kirche, u.a. nach dem umfangreichen Brand 1630.

Die Kirche liegt auf einem Plateau südlich der Landstraße Lemvig-Struer (Abb. 30), die Gefälle auf das östlich liegende Dorf Gudumstad hat. Westlich der Kirche sind die Überbleibsel von Bauten aus der Wikingerzeit nachgewiesen, und gegen Süden hat sich Klostermølle Å in eine markante Talsenke eingeschnitten. Hier lag das Benediktinerkloster, welches 1267 erwähnt wird, und nach mehr als zweihundert Jahren in dem feuchten Flusstal zur Gemeindekirche verlegt wurde.

Die Kirche ist ein langgestrecktes Ziegelhaus mit einer spätmittelalterlichen Kapelle auf der Südseite und einem Turm mit Vorhalle von 1929 im Westen. Sie unterscheidet sich markant von der sonstigen Kirchenbauweise der Umgebung, und ihre ältere Gebäudegeschichte weist viele Unsicherheiten auf. Dies gilt sowohl für die Datierung des fast 30 Meter langen Gebäudes als auch für die Frage seiner Vorgänger.

Eine Reihe Granitquader sowie ein kleines, mit einem Kreuz versehenes Tympanon (Abb. 7) wurden als Beweise für die Existenz einer älteren Granitquaderkirche an der gleichen Stelle gedeutet. Diese Details können indes auch später im Zuge einer Reparatur hinzugefügt worden sein. Solchenfalls wäre eine Holzkirche dem jetzigen Gebäude vorausgegangen.

Das stehende Gebäude ist ein Langhaus ohne architektonisch markierten Übergang zwischen Chor und Schiff. Das ursprüngliche Gesims verschwand bei einer Erhöhung der Kirche, doch muss das Gebäude trotz der Terrainhebung immer auffallend niedrig gewesen sein. Keine der

ursprünglichen Türen oder Fenster sind immer noch im Gebrauch, doch Gebäudespuren zeugen von einer Priesterpforte auf der Südseite an der später hinzugefügten Ostmauer der Kapelle, außerdem zwei, möglicherweise drei Türen für die Gemeinde westlich im Schiff. Von diesen ist die nördliche Tür bewahrt mit ihrem äußeren Spitzbogen, der eine sekundäre, flachbogige Tür einrahmt (Abb. 14, 17b). Die Fenster waren spitzbogig mit abgetrepten Gewände und Bogen, von diesen ist der größte im Chorgiebel unterteilt von einem gemauerten Pfeiler (vgl. Abb. 10). Der Übergang zwischen Chor und Schiff muss durch eine Schranke markiert worden sein, die jedoch längst verschwunden ist. Von der inneren Einrichtung sind dahingegen eine Reihe Verstecknischen sowie in der Südwand eine größere, spitzbogige Sitznische bewahrt. Die Kirche ist typenverwandt mit den Bettelmönchskirchen der Städte seit dem 13. Jahrhundert. Auch die Ausformung der Details (wie z.B. Tür- und Fensteröffnungen mit dem Wechsel von kantigen und runden Gliedern, Verstecknischen mit spitzwinklig gesetzten Decksteinen und Zellebrantnischen) deutet auf eine Inspiration durch den Städtebau hin, vermutlich vermittelt durch das Kloster im Flusstal. Der Bau muss wahrscheinlich auf die erste Hälfte des 14. Jahrhunderts datiert werden.

Der Umzug des Klosters 1484 führte neben dem Bau eines neuen Klosters bedeutende Änderungen der existierenden Gemeindekirche mit sich. Diese wurde wegen einer geplanten Empore für die Nonnen erhöht. Die Spuren davon lassen sich indirekt am Westende des Schiffes nachweisen, u.a. durch eine Tür (vgl. Abb. 17), welche die Empore mit dem Westflügel des Klosters verband. Der Raum wurde nun außerdem mit $\dagger$ Wölbungen versehen (vgl. Abb. 31) und erhielt neue, spitzbogige Fenster. Schließlich muss die große, gewölbte Grabkapelle an der Südseite unmittelbar danach oder zeitgleich mit dem Umbau der Kirche errichtet worden sein.

Beim Brand 1630 im früheren Kloster (jetzt Residenz des Landesrichters) wurde auch die

Kirche beschädigt, und fünf Jahre später erfolgte eine umfassende Instandsetzung. Die Gewölbe, welche einige Jahre vorher die Errichtung von auswendigen Stützpfeilern notwendig gemacht hatten, wurden entfernt, und nur die abgetreppten Wandpfeiler sowie das Kalkgemälde des Chores bezeugen ihre Existenz. Auch neue Fenster wurden eingesetzt.

Das verhältnismäßig große Kirchengebäude erforderte auch später viel Wartung, so dass wenige Ressourcen für andere Zwecke blieben. Die Glocke, die möglicherweise in einem Dachreiter aufgehängt war, wurde zu einem Glockenstapel auf dem Friedhof verlegt und später zu einem Schallloch im Westgiebel (vgl. Abb. 11). Eine Vorhalle vor dem Westgiebel (vgl. Abb. 28) kann Ende des 18. Jahrhunderts dazugekommen sein. Sie verschwand beim Bau des jetzigen Turms 1929.

Kalkmalereien. Im Zuge der Renovierung des Altars wurde 1910 eine Bauinschrift an der Nordwand des Chores aufgedeckt, ein wertvoller Hinweis des Abschlusses eines größeren Umbaus 1492 in der Amtszeit des Bischofs von Ribe Hartvig Juel und der Priorin Ellen Hjulsdatter (Abb. 31). Dahingegen fehlt näheres Wissen über die $\dagger$ spätmittelalterlichen und nachreformatorischen Kalkmalereien, die 1966 zunächst enthüllt, dann aber wieder überdeckt wurden. Dabei handelt es sich u.a. um ein Waffenschild, möglicherweise für das örtlich ansässige Geschlecht des niederen Adels Hjøl (Abb. 33).

Inventar. Der älteste Inventargegenstand der Kirche ist das romanische Taufbecken, welches zum für die Umgebung gewöhnlichen Kelchblatttyp gehört (Abb. 43). Eine fragmentarisch bewahrte Kruzifixfigur von 1450–75 (Abb. 44) bezeugt ebenso wie einige Versteck- und Sitznischen im Chor die liturgische Verwendung der Kirche noch vor der Klosterzeit. Die Kirche muss schon damals über eine größere Pfarrerschaft verfügt haben, eine Seltenheit für eine gewöhnliche Gemeindekirche. Nach 1484 wurde die Nonnenempore ins Westende der Kirche eingesetzt (vgl. Abb. 21). Ein Waffenschild für Erik Ottesen Rosenkrantz ($\dagger$ 1503) auf dem 1557 umgegosse-

nen Altarkelch (vgl. Abb. 38) erinnert außerdem an dessen Wohltaten für das reformierte Nonnenkloster kurz vor dessen Auflösung.

Aus den ersten Jahrzehnten nach der Reformation sind die Kirchenglocke, 1553 von dem nordjütländischen Glockengießer Peter Lauridsen gefertigt (Abb. 54), sowie die silbernen Altargeräte (Abb. 38), auf Initiative von Malte Jensen Sehested zu (Nørre) Holmgård und Sophie Bille hin aus dem älteren Set hergestellt, wie oben erwähnt. Das Paar bewohnte zum damaligen Zeitpunkt Gudumkloster. Von Beginn des 17. Jahrhunderts stammen die Altarleuchter, gestiftet 1615 von Kirchenvorsteher Peter Skriver (Abb. 41) und die Renaissancekanzel der Kirche, 1621–22 eine Schenkung von Landesrichter Gunde Lange und Gattin Anne Krabbe (Abb. 47–50). Dahingegen stammt der vornehme, reich bebilderte Altar, datiert auf 1640, von der Renovierung nach dem Brand 1630. Die Tafel ist nahe verwandt mit den Altartafeln in Asmild, Sall und Hee sowie der Kanzel in Skjern (Abb. 31–32, S. 554).

Unter den Kirchenbesitzern des 18. Jahrhunderts hat namentlich Jens Wandborg de Stiernhielm seine Spuren hinterlassen, vor allem 1767 durch die Anbringung einer Empore im Westende der Kirche. Diese ist im Rokokostil bemalt mit venezianisch inspirierten Szenen aus dem Alten und Neuen Testament (Abb. 52–53) und entspricht damit den Ausschmückungen in Nørlem Kirke (S. 622). Sie wurde vom 'Hofmaler' des Gutsbesitzers W. Ellermann ausgeführt, vermutlich ebenso die Bemalung der Kanzel (Abb. 47–48). 1768 ließ de Stiernhielm die Altargeräte von dem Meister aus Holstebro Joachim Weller umgießen (S. 1060) und stiftete außerdem neues $\dagger$ Gestühl, Beicht- und Küsterstühle.

Das 19. und 20. Jahrhundert hat den Kirchenraum durch zahlreiche kleinere Inventaranschaffungen geprägt. Farblich erscheint der Innenraum so, wie ihn die jüngsten Restaurierungen jeweils 1966–71 und 1993–94 hinterließen.

Grabmale. Das älteste Grabmal der Kirche ist der Grabstein für den Klostervorsteher, Knappe Palle Juel zu Udstrup ($\dagger$ vor 1516) und Gattin El-

len Mogensdatter Spend (Grabstein Nr. 1, Abb. 56a-b). Der Stein war vermutlich von Anfang an im südlichen Kreuzarm angebracht, welcher als Grabkapelle für die Mitglieder des Geschlechts der Juel fungiert haben kann. Neben zwei jüngeren Grabsteinen aus der zweiten Hälfte des 18.

Jahrhunderts (Grabstein Nr. 2-3, Abb. 57-58) enthält die Kirche ein interessantes Kalksteinepitaph, welches 1683 für den Gerichtsvollzieher Poul Eliæsøn und Familie angebracht wurde (Abb. 55). Außerdem sind auf dem Friedhof und an der Klostermühle einige ältere Grabsteine und -fließen.